

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Lucie VINAŘOVÁ

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Role determinace ve vybraných dílech Thomase Hardyho

Lucie Vinařová

**Bakalářská práce
2009**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie VINAŘOVÁ**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Role determinace ve vybraných dílech Thomase Hardyho**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod - teoretická a metodologická východiska práce
2. Definice pojmů - determinace, fatalismus,...
3. Vlastní analýza vybraných děl
4. Závěr - sumarizace a interpretace analyzovaného materiálu

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Hardy, Thomas: Tess z D'Urbervillů, Praha, Máj, 1947

Hardy, Thomas: Neblahý Juda, Praha, Odeon, 1975

Guerard, ALbert: Hardy: a collection of critical essays, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1963

Young Thomas Hardy, Robert Gittings, Harmondsworth, Penguin, 1978

An Essay on Hardy, John Bayley, Cambridge, Cambridge University Press, 1979

A Hardy companion: a guide to the works of Thomas Hardy and their background/ F.B. Pinion, New York, St. Martin's Press, 1968

Vigar, Penelope, The novels of Thomas Hardy: illusion and reality, London, The Athlone Press, 1974

Hardy, T., Richardson, A., Shires, L. M., Tess of the D'Urbervilles, Houghton Mifflin Company, 2004

Ingham Patricia, Thomas Hardy, Oxford University Press, 2003

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Patricia Ráčková, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

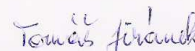
31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30.6.2009

Lucie Vinařová

Anotace

VINAŘOVÁ, Lucie. *Role determinace ve vybraných dílech Thomase Hardyho*. Pardubice: Filosofická fakulta, Univerzita Pardubice, 2009. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce přináší analýzu dvou románů vrcholného období tvorby viktoriánského spisovatele Thomase Hardyho. Zkoumány jsou romány *Tess z d'Urbervillů* a *Neblahý Juda*. Analýza se zaměřuje především na osvětlení významu role determinujících faktorů na životní osudy postav. Determinujícími faktory jsou psychobiologického, společenského, přírodního a fatalistického rázu.

Klíčová slova

Hardy, Tess, Juda, analýza, Wessex, determinismus, fatalismus

Zkratky

NJ – Neblahý Juda

TD – Tess z d'Urbervillů

Anotation

VINAŘOVÁ, Lucie. *The Role of Determination in Selected Works of Thomas Hardy*. Pardubice: The Faculty of Arts and Philosophy, University of Pardubice, 2009. Bachelor thesis.

This bachelor thesis analyses two late Victorian novels from the peak of Thomas Hardy's literary career. The analysed novels are *Tess of the d'Urbervilles* and *Jude the Obscure*. The analyses of the works focus especially on the deterministic aspects signification to the characters' life histories. The deterministic features described are of psychobiological, social, natural and fatalistic matter.

Keywords

Hardy, Tess, Jude, analysis, Wessex, determinism, fatalism

Abbreviations

TDO – Tess of the d'Urbervilles

JO – Jude the Obscure

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. THOMAS HARDY – AUTOR WESSEXSKÝCH ROMÁNŮ.....	2
2.1 Narození a rodina	2
2.2 Studia a práce	3
2.3 Literární tvorba.....	4
2.3.1 Hardyho wessexské romány	4
2.4 Manželství a konec životní dráhy.....	6
3. METODOLOGIE.....	7
3.1 Analýza.....	7
3.2 Komparace	7
3.3 Interpretace.....	8
4. DEFINICE KLÍČOVÝCH POJMŮ	9
4.1 Determinismus	9
4.1.1 Antická filosofie a počátky determinismu	9
4.2 Determinace	10
4.2.1 Biologická determinace jedince	10
4.2.2 Sociokulturní determinace jedince	11
4.2.3 Vliv genderového zařazení na jednání jedince.....	11
4.2.4 Determinace přírodním a životním prostředím	12
4.3 Fatalismus.....	14
4.3.1 Theologický fatalismus	14
4.3.2 Víra v osud – fenomén starý jako lidstvo samo?	14
4.3.3 Filosofie Arthura Schopenhauera.....	15
5. VIKTORIÁNSKÁ ANGLIE.....	16
5.1 Vymezení doby	16
5.2 Literatura v době královny Viktorie.....	17
6. TESS Z D'URBERVILLŮ – ANALÝZA DÍLA.....	18
6.1 Na pozadí románu... ..	18
6.2 Témata románu.....	19
6.3 Místo děje.....	21
6.4 Doba děje.....	23
6.5 Kompoziční výstavba.....	24
6.6 Jazykové prostředky	26
6.7 Role determinace v díle.....	28
6.7.1 Vliv psychofyzických faktorů a genderové identity	28
6.7.2 Sociokulturní determinace a její vliv	31
6.7.3 Vliv životního prostředí	33
6.7.4 Role a vliv přírody.....	35
6.7.5 Fatalita v díle	37
7. NEBLAHÝ JUDA – ANALÝZA DÍLA.....	40
7.1 Na pozadí románu... ..	40
7.2 Témata románu.....	41
7.3 Místo děje.....	43
7.4 Doba děje.....	45
7.5 Kompoziční výstavba.....	47
7.6 Jazykové prostředky	49
7.7 Role determinace v díle.....	50

7.7.1 Vliv psychofyzických faktorů a genderové identity	50
7.7.2 Sociokulturní determinace a její vliv	54
7.7.3 Vliv životního prostředí	57
7.7.4 Role a vliv přírody.....	59
7.7.5 Fatalita v díle.....	60
8. KOMPARACE.....	63
9. ZÁVĚR.....	65
10. RESUME.....	66
11. BIBLIOGRAFIE	67
12. PŘÍLOHY.....	69

1. ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je předložit analýzu vybraných děl Thomase Hardyho, básníka a prozaika viktoriánské doby. K rozboru jsme zvolili díla autorovy vrcholné tvorby, a to dvě díla sociálně kritická, román *Tess z d'Urbervillů* a jeho poslední román *Neblahý Juda*. Objasníme důvody, proč obě díla ve své době vyvolala skandální reakce v řadách literárních kritiků i čtenářů. Vedle stručného zhodnocení tématu a kompozice bude v analýze děl hlavní důraz kladen především na rozbor aspektů determinujících jednání hlavních protagonistů, jak již je patrné z názvu práce. Jsme ve svém myšlení a jednání skutečně svobodní nebo naše kroky vede slepá vůle, příroda, pudy? Je vše předem dáno osudem nebo jen my sami jsme strůjci svého neštěstí? Na tyto otázky se pokusíme analýzou zmíněných děl nalézt odpověď.

První část práce se bude věnovat osobnosti Thomase Hardyho, pokusíme se podat ucelený obraz života autora rozebíraných románů. Při pečlivém čtení bychom si pak mohli všimnout, že jeho život koresponduje v jistých znacích s životem některých jeho literárních postav. Zjistíme i, kdo a co mu bylo inspirací. Abychom si utvořili komplexní obraz o autorovi, bude zde předložena kapitola shrnující i jeho další prozaickou tvorbu.

Před vlastní analýzou děl si vymežíme a definujeme základní pojmy, jako je determinismus, determinace, fatalismus aj., ty jsou nezbytné k pochopení následného rozboru, jenž s těmito pojmy dále pracuje.

Ještě než přistoupíme k rozboru, nastíníme, čím se vyznačovalo období viktoriánské Anglie. Považujeme za důležité alespoň stručně charakterizovat dobu, v níž Thomas Hardy tvořil a v níž je i zasazen děj námi rozebíraných románů. Lépe pak pochopíme fakt, proč byla Hardyho díla ve své době společností považována za pobuřující.

Hlavní bází této práce bude tedy stručná analýza obou děl zaměřená především na rozbor činitelů determinujících jednání postav, které budou samozřejmě podepřeny o ukázky z díla. Pro přehlednost bude nejprve předložena analýza jednoho díla, *Tess z d'Urbervillů*, v další kapitole pak stejně strukturovaný rozbor *Neblahého Judy*. Čtenář tak bude moci shodné determinující motivy jednoduše vyhodnotit na základě porovnání podkapitol těchto analýz. Pro přehlednost bude ale následovat stručná kapitola shrnující podobné či odlišné sledované aspekty obou děl a poté i obecněji pojatá závěrečná kapitola.

2. THOMAS HARDY – AUTOR WESSEXSKÝCH ROMÁNŮ

Thomas Hardy je často řazen k nejvýznamnějším anglickým spisovatelům posledních desetiletí devatenáctého století. Hardyho románová díla dovršují vývoj anglického kritického realismu, společenská kritika v jeho dílech přerůstá až ve filosofický pesimismus.

2.1 Narození a rodina

Prozaik a básník Thomas Hardy se narodil 2. června 1840, pět a půl měsíce po svatbě rodičů, v oblasti Dorset ve vesnici Upper Bockhampton blízko Dorchestru, a to za dramatických okolností, při narození totiž nedýchal a musel být ihned oživen. Thomas Hardy byl prostého původu, vyrůstal ve skromných poměrech, byl prvorozeným synem a měl tři mladší sourozence, Mary, Henryho a Katherine, jimž opětoval vřelý sourozenecký cit po celý svůj život.

Jeho otec, taktéž Thomas, se živil jako menší podnikatel, byl kameníkem, stavitelem. Postupně se vypracoval a na počátku 70. let již zaměstnával osm lidí, jak uvádí Robert Gittings (1978: 23). Hardy-senior prý ale nebyl příliš ctižádostivý, v různých publikacích se zdůrazňuje, že k povinnostem a práci ho vedla žena Jemima, spisovatelova matka. Po otci zdědil mladý Thomas jak lásku k architektuře, tak i k hudbě. Výrazný vztah k hudbě se v rodině Hardyů uchovával po celé generace – „Hardyové hráli a zpívali v Stinsfordském farním kostele přes sto let“.¹ (HANDLEY 1990: 7)

Jemima, matka Thomase Hardyho, rodným jménem Jemima Hand, pocházela z otřesných chudých poměrů a od třinácti let se živila jako kuchařka a služka. Jemima byla i přes svůj původ popisována jako žena plná síly a ctižádosti, na svého muže i syna měla ohromný vliv. Jako vášnivá čtenářka podněcovala i Thomasův vztah k literatuře a byla synovi velkou inspirátorkou. Od matky Jemimy a babičky z otcovy strany Mary slýchal Thomas příběhy různých lidských osudů a při své literární činnosti později využíval tato sebraná lidová vyprávění, tradované pověry, znalost místních zvyků nebo i písní. (INGHAM 2003: 1-10)

Sestra Jemimy, Maria, se provdala za truhláře Jamese Sparkse a sestra Mary za ševce Johna Antella. S těmito příbuznými z matčiny strany a jejich rodinami se Thomas Hardy, hlavně v mládí, často stýkal.

¹ „...Hardys had played and sung the music at Stinsford Parish Church for over a hundred years“ (HANDLEY 1990: 7)

2.2 Studia a práce

Robert Gittings v biografii uvádí, že již ve čtyřech letech se Thomas Hardy učí hrát na housle. Jak již bylo řečeno, potěšení ze zpívání a hry na hudební nástroje zdědil malý Thomas po otci. Potěšení z četby knih po matce. Gittings také píše, že Hardy, dle slov jeho vlastní matky Jemimy, četl již ve třech letech.

První škola, kterou navštěvuje od roku 1848, je vesnickou školou v Lower Bockhamptonu. Hardyho matka pro syna chce ale kvalitnější vzdělání, a tak od svých deseti let začíná Thomas docházet do školy v Dorchestru. Od roku 1853 do roku 1856 se vzdělává na škole zvané akademie, kde se kromě základních předmětů od dvanácti let učí i latině a francouzštině.

Do školy dochází Thomas Hardy denně pěšky, a tak se v něm i rodí velmi silný pozitivní vztah k jeho rodnému okolí a k přírodě jako takové. Jeho znalost kraje a vřelý vztah k přírodě je patrný ve všech jeho románech. (INGHAM 2003: 2-3)

Od roku 1856 je mladý Thomas Hardy v učení u Dorchesterského architekta Johna Hickse, kde se mimo jiné zabývá i restaurováním gotických kostelů. V této době se seznamuje s absolventem Cambridge Horatiem Moulem, synem faráře, který ho podporuje v dalším soukromém studiu latiny, nově i řečtiny a zasvěcuje ho do základů filosofie. Horace Moule se stává nejen jeho výborným přítelem, ale i rádcem v oblasti literární tvorby. Roku 1873 spáchá Horace sebevraždu, což na Hardyho silně dolehne. (INGHAM 2003: 4)

Ve svých 22 letech, v roce 1862, se Thomas Hardy stěhuje do Londýna, kde začíná pracovat s architektem Arturem Blomfieldem na restaurování a přestavbě kostelů a farností, prohlubuje své znalosti týkající se historických staveb a architektury a poprvé tu také objevuje taje městského života, navštěvuje galerie, divadla a nepřestává ani s horlivým samostudiem. V roce 1870 se při vykonávání dohledu nad restaurováním kostela v St. Juliot v Cornwallu seznámí se svou pozdější manželkou Emmou Lavinií Grifford; vezmou se po přibližně čtyřech letech známosti v roce 1874. (INGHAM 2003: 6-7)

Za zmínku stojí i fakt, že ještě než potkal Thomas Hardy Emmu, udržoval podle Roberta Gittingse (1978: 171) známost se svou sestřenicí Tryphenou Sparks, již dal dokonce snubní prsten².

² „At the same time, the cousins' attachment deepened to such an extent that Hardy bought her a ring. Again, any sequence of dates is hard to establish, but the fact is clear; the story that Hardy at this time bought a ring for a Dorset girl was handed down through most reliable channels. Tryphena's own daughter later said that Hardy actually gave Tryphena the ring... ” (GITTINGS 1978: 171)

2.3 Literární tvorba

Thomas Hardy, jeden z posledních velkých představitelů kritického realismu 19. století v Anglii, byl nejen vynikající romanopisec, ale i básník. Poezie byla jeho vášní a pro něj stála vždy na prvním místě. Ale přestože psal básně po celý život, první básnická sbírka mu vyšla až když mu bylo téměř šedesát let. Přitom například nejstarší dochovaná báseň, psaná blankversem a popisující jeho rodný dům, byla napsána ještě před jeho dvacetinami. Hardyho básně se v porovnání s tradiční viktoriánskou poezií zdály vydavatelům příliš svérázné, experimentující s rytmem, a tedy nepřijatelné.

Hardymu bylo jasné, že, chce-li se stát profesionálním spisovatelem v době Charlese Dickense či George Eliotové, měl by se přeorientovat na jiný literární žánr, který viktoriánské období preferovalo – román. Zhruba ve 28 letech tedy odstartoval dlouhou prozaickou dráhu, která mu posléze přinesla bohatství a slávu. Celkem vydal čtrnáct románů a kolem čtyřiceti povídek.

Protože si Hardy uvědomuje, že jako profesionální autor by se měl držet blízko centra kulturního dění, kde je jednodušší udržovat kontakty s nakladateli, editory ale i jinými autory, pobývá tedy v období těsně po svatbě s Emmou Grifford především v Londýně. Ovšem ne na dlouho, jelikož londýnské prostředí nedělalo dobře Thomasovu zdravotnímu stavu a po celý život i v jiných ohledech preferoval venkov. (PAGE 2001: 162-167)

V roce 1885 se přestěhoval s manželkou do svého domu Max Gate, nově postaveného blízko svému rodišti u Orchestru. Jak uvádí Robert Gittings (1978: 300), nesplynuli však se zdejšími obyvateli³. V Londýně už trávili jen málo času.

Poté, co se Hardy setkal s nepochopením a viktoriánská společnost odsoudila jeho vrcholná společenskokritická díla, se rozhodl konečně plně věnovat své největší vášni – poezii. Milostná vyznání v Hardyho básních, jež zřetelně nebyla určena jeho ženě, byla však pro Emmu nepřijemnou záležitostí. Až teprve rok po Emmině smrti jí Thomas napsal asi stovku básní.

2.3.1 Hardyho wessexské romány

Pro svůj první román, *Chudšas a dáma (The Poor Man and the Lady)*, Hardy nenašel nakladatele. Toto dílo z roku 1868, které kriticky poukazovalo na obrovskou,

³ „...but they did not mix with his (Dorchester) people. When they went visiting, it was to the gentry.“ (GITTINGS 1978: 300)

nepřekonatelnou propast mezi společenskými třídami, nikdy nebylo vydáno. Hardy si vzal k srdci rady vydavatelů, aby se pro příště vyvaroval takovéto ostré sociální satiry, chce-li obstát u nakladatelů i viktoriánských čtenářů, a v následujících dílech se tedy více zaměřil na vykreslení příběhu, soustředil pozornost především na zdokonalení literární kompozice.

Druhý román, *Zoufalé prostředky* (*Desperate Remedies*), vydal na vlastní náklady v roce 1871. O rok později mu vychází krátký milostný příběh, *Pod listnatým stromem* (*Under the Greenwood Tree*), jenž byl přijat čtenáři velmi pozitivně. Tyto první Hardyho romány zobrazovaly „starý patriarchální pořádek anglického venkova v jeho ještě neporušené formě“ (OLIVERIUSOVÁ 1988: 180).

V pozdějších dílech Hardy spojuje tematiku venkova se sociální kritikou a zesiluje tragiku příběhu. Původně anonymně vychází v roce 1874 román *Daleko od hlučícího davu* (*Far From the Madding Crowd*), který se mu stal velkým úspěchem, a Thomas Hardy se následně začíná věnovat práci spisovatele na plný úvazek.

V roce 1878 je vydán *Rodákův návrat* (*The Return of the Native*), v roce 1886 *Starosta casterbridgeský* (*The Mayor of Casterbridge*) a mezitím i řada menších próz.

V pozdních Hardyho románech se navíc objevuje složitá problematika instituce manželství a milostných vztahů, a to především v románu *Lesáci* (*The Woodlanders*) z roku 1887 a samozřejmě i v kontroverzním díle *Tess z d'Urbervillů* (*Tess of the d'Urbervilles*) z roku 1891 a o čtyři roky později v díle *Neblahý Juda* (*Jude the Obscure*). Tyto romány jsou obecně považovány za Hardyho nejlepší díla, ve své době ovšem vzbudily u čtenářů i literárních kritiků negativní ohlas právě kvůli svému společenskokritickému ladění.

Děj románů a povídek je zasazen do Hardyho rodného kraje – jihozápadní Anglie, konkrétně do oblasti Dorsetu, pro niž Hardy vzkřísil starý název Wessex. Než byly Hardyho romány vydány knižně, obvykle vycházely nejprve na pokračování v novinách či časopisech, a to často nejen v Anglii, ale i v Americe.

Sám Thomas Hardy svá prozaická díla dělí do tří skupin. Toto dělení uvádí například *The Concise Oxford Dictionary of English Literature*. Jednou skupinou jsou „Romantické příběhy a fantazie“ (Romances and Fantasies), příkladem děl této skupiny může být román *Pár modrých očí* nebo *Vrchní trubač*. Do další skupiny „Důmyslných románů“ (Novels of Ingenuity) spadá např. román *Zoufalé prostředky*. Nejvýznamnější je skupina nazvaná „Romány o charakterech a prostředí“ (Novels of Character and Environment), kam patří právě slavná *Tess z d'Urbervillů*, tragédie „čisté ženy“, nebo *Neblahý Juda*.

2.4 Manželství a konec životní dráhy

Od druhé poloviny osmdesátých let se Hardyho manželství potýkalo s velkými problémy. Podle rodinných přátel bylo příčinou jejich manželské krize především zdůrazňování odlišného společenského původu, Emma často manželovi předhazovala jeho původ, nižší sociální postavení. Emma pocházela z „lepší“, měšťácké rodiny, její rodiče byli z Bristolu. Otec se staral o provoz školy, Emmina matka, za svobodna Emma Farman, patřila do staré uznávané bristolské rodiny, jejíž členové byli především úspěšnými obchodníky, její vlastní otec pak účetním.

Na vině Emminy nespokojenosti v manželském svazku s Thomasem Hardym stála prý i její nevydařená snaha po dosažení literárního úspěchu. Thomas navíc nijak netajil svůj obdiv k jiným ženám, společnou korespondenci a četné schůzky.

V roce 1893 se například Hardy seznámil s Florence Henniker, autorkou povídek a v té době již i tří románů, do níž se zamiloval, psal jí stále otevřenější dopisy, ale Florence o jiný než přátelský vztah nejevila zájem. Jejich přátelství ovšem přetrvalo až do Florenciny smrti v roce 1923.

Emma v manželství trpěla, zmítala jí žárlivost a nevraživost příbuzných z Thomasovy strany, trápila ji ale například i jeho díla. Již jeho romány ji šokovaly, natož pak poezie, v níž Thomas odkrývá svůj zaslepený obdiv k jiným ženám. S Emmou se tak zcela odcizili a žili oddělenými životy pod společnou střechou. V roce 1912 Emma umírá.

O dva roky později se Hardy žení s o mnoho let mladší Florence Emily Dugdale, jež byla již po dlouhá léta písarkou a společnicí nejen jemu, ale dříve i jeho ženě.

Thomas Hardy byl již na sklonku života uznávaným a oslavovaným autorem, což potvrzuje i fakt, že mu k jeho osmdesátým narozeninám poslal blahopřání sám král Jiří V. i britský premiér. Mezi návštěvníky Hardyho domu Max Gate patřili například T. E. Lawrence, E. M. Forster, John Galsworthy, G. B. Shaw či velšský princ.

Thomas Hardy zemřel 1. ledna 1928 a jeho pohřeb se stal národní událostí, konal se ve Westminster Abbey. Spisovatelovo srdce bylo zakopáno k ostatkům jeho první ženy Emmy v Stinsfordu. (INGHAM 2003: 19 – 31)

3. METODOLOGIE

Než přistoupíme k vlastnímu zkoumání děl, je dobré si ujasnit, jak je při takovémto zkoumání textů možné postupovat. Při výběru metod nahlížení na text záleží především na tom, co přesně od daného textu očekáváme, co chceme v textu nalézt, popřípadě jaké skutečnosti chceme dokázat. V této kapitole pojmenujeme a definujeme základní zvolené metody a podáváme k nim jen stručné obecné vysvětlení.

3.1 Analýza

Jak uvádí *Český etymologický slovník* (2001: 53), termín *analýza*⁴ pochází z řečtiny, českým ekvivalentem k tomuto výrazu je slovo rozbor.

Cílem analýzy díla je rozložit text na elementární části, a tak určit a pojmenovat podstatné myšlenky a literární jevy, ale i nalézt v díle jisté zákonitosti.

Tato práce bude analyzovat dva Hardyho romány. U obou se pokusíme určit hlavní témata, stručně nastínit kompozici a především uvedeme konkrétní příklady scén, v nichž se ve zkoumaných románech dají vysledovat faktory determinující hlavní protagonisty. Tvrzení samozřejmě podepřeme citacemi z díla. Citací použijeme i k představení ukázek poetického jazyka v dílech, tedy užití trop a figur.

3.2 Komparace

Jednoduše řečeno je komparace⁵ technika, která umožňuje nalézt a vyzdvihnout podobnosti či odlišnosti textů, částí textů či jevů v textech jejich vzájemným porovnáním.

Obvykle se srovnávají díla různých autorů téže doby a téhož literárního směru. Je ale také možné srovnávat díla různých směrů a epoch, tímto způsobem se výrazněji zdůrazní rozdíly směrů a určí se jejich typické znaky. Porovnávají se ale i díla téhož autora v daném časovém rozpětí – z takového srovnání je možno posoudit proběhl-li v tvorbě nějaký myšlenkový a tvůrčí posun nebo došlo-li k úpadku tvůrčí činnosti.

V rámci této práce budeme hledat podobné determinující činitele ve dvou dílech téže etapy autorovy tvorby. Komparací budou následně shrnuty základní podobnosti, popřípadě odlišnosti determinujících faktorů v obou sledovaných románech.

⁴ analýza z řeckého *analysis* – rozbor, od *analyo* – rozlučuji

⁵ komparace z latinského *comparatio* – srovnání, od *comparare* – srovnávat

3.3 Interpretace

Definice termínu interpretace z *Velkého sociologického slovníku* (1996: 445) uvádí, že interpretace je „*technika analýzy dokumentů směřující k uspořádání a odhalování latentní informace v písemných materiálech nejrůznějšího druhu*“.

Český etymologický slovník (2001: 240) slovo interpretovat⁶ vysvětluje pojmy vykládat, podávat (umělecké dílo).

Jako interpretace díla může být chápán už samotný překlad díla. Co překlad, to interpretace. I proto je vhodné pracovat s díly v jejich originálním jazyce, popřípadě porovnávat překlad s originálním textem. Přeložený text se liší jak po stylistické, tak po lexikální stránce. Pro ilustraci, anglicky psaná věta má dané pořadí slov, věta v českém jazyce může toto pořadí porušit a tím zdůraznit některý větný člen či slovo. Dále, vlastní obsah anglických slov je většinou vágnější než v případě českých výrazů, české lexémy jsou významově mnohem hutnější. Nemluvě o tom, že v různých kulturách může též slovo referovat k jiným sémantickým skutečnostem.

Způsob výkladu či pochopení díla i jednotlivých bodů díla závisí na mnoha faktorech. Dílo by jinak interpretoval řadový čtenář nežli literární kritik. Otázkou pro teoretiky zůstává, zda je k interpretaci díla nutné znát osobnost autora či ne. Důležité při výkladu díla je i to, jaké má interpret znalosti a celkový všeobecný přehled, vnímá-li intertextové souvislosti, rozumí-li symbolům atd.

Výslednou interpretaci textu může ovlivnit i znalost dobového kontextu, míněno znalost historické doby vzniku díla, či doba sama, v níž je text interpretován. Interpretace textu v době vydání se může lišit od interpretace téhož textu o mnoho let později.

Otázkou zůstává, která interpretace je „správná“ a dá-li se „správnou“ vůbec nějaká nazvat. Diskutabilní také je, zda je počet možných interpretací neomezený. Existují dva extrémní názory, jeden tvrdí, že texty mají objektivní povahu a interpretace má tedy za úkol ji odkryt a pojmenovat. Druhý protikladný názor předpokládá, že každý text může být interpretován nekonečným množstvím způsobů. Ve svém díle *Meze interpretace* Umberto Eco vyslovuje kritiku těchto dvou přístupů a snaží se dokázat, že neexistuje jediný správný výklad, ale ani nekonečné množství výkladů. Tvrdí, že jsou dány jisté meze interpretace, a to historicky a tím, kdo daný text interpretuje.

⁶ interpretovat z latinského *interpretari* od *interpres* – zprostředkovatel, vykladač, tlumočník

4. DEFINICE KLÍČOVÝCH POJMŮ

4.1 Determinismus

Psychologický slovník termín determinismus⁷ definuje jako teorii „o objektivní zákonitosti, kauzální podmíněnosti všeho dění“. (HARTL 2000: 109)

Hartlův *Psychologický slovník* dále rozlišuje determinismus biologický, genetický a psychologický. Biologický determinismus je „*názor, že veškeré lidské jednání a myšlení je způsobeno biologickými faktory a těmi také může být plně vysvětleno*“. (HARTL 2000: 109) Genetický determinismus lidské jednání považuje za výsledek zděděných faktorů a psychologický determinismus se snaží obhájit názor, že veškeré uvažování a cítění a jednání má svou příčinu. *Filosofický slovník* (BLECHA 1998: 86) vymezuje dále i determinismus kulturní. Podle kulturního determinismus jsou veškeré chování, kulturní a společenské role, vzorce a hodnoty pouze výsledkem výchovy a vnějších vlivů.

Determinace⁸ je pak jakousi ideovou osou determinismu. (GEIST 2000: 41)

4.1.1 Antická filosofie a počátky determinismu

Determinismus je myšlenkový směr, který se objevuje již v antice, v před Sokratovské filozofii. Determinismus byl totiž jedním ze základních postulátů klasického atomismu. Zakladatelem řeckého atomismu byl Leukippos, o jeho životě i filozofii se však zachoval jen velmi malý zlomek informací. Za nejvýznamnějšího představitele klasického atomismu je tak považován Démokritos z Abdéry. Ten předpokládal existenci nekonečného množství nedělitelných částic, jimiž je vše tvořeno, jež jsou v neustálém pohybu a ve svých drahách jsou přísně determinovány. Pohyb částic je přitom podle jeho názoru způsobován jejich vzájemnými nárazy. Tyto částičky, pohybující se v prázdném prostoru, nazval atomy.

Démokritovo učení předpokládá, že „*vše, minulé, přítomné i budoucí, je nutně určeno zcela od počátku, od věčnosti*“. (TRETERA 2002: 65)

Na atomisty navázal o století později Epikuros, jenž tento přísný mechanický determinismus doplnil o prvek náhody. Pohyb atomů omezil pouze na pád a tvrdil, že atomy se mohou bez jakékoli vnější příčiny ze své dráhy částečně vychýlit. Tímto vychýlením od svislého pádu vlastně zrušil koncepci předurčené nevyhnutelnosti dějů a jeho filosofie tímto tvrzením připouští i možnost svobodné vůle.

⁷ determinismus z latinského *determinare* – ohraničovat, určovat, od *de-* a *terminare* – omezovat, končit

⁸ determinace z lat. *determinatio* – vymezení, hranice, konec; přesné a závazné vymezení (určení) všech aktivit, projevů, funkcí, vývoje atp.

4.2 Determinace

Základním fenoménem determinismu je, jak již bylo výše zmíněno, determinace. Zjednodušeně je možno tento pojem vysvětlit jako kauzální vztah mezi určujícím a určovaným.

4.2.1 Biologická determinace jedince

Člověk je především živým organismem, jeho prožívání a chování tedy úzce souvisí s biologickými procesy. Biologické procesy a vlastnosti ovlivňují procesy a vlastnosti psychické. Biologická determinace jedince se projevuje jak specifickou tělesnou stavbou, tak činností nervové soustavy.

Vrozené uspořádání organismu tvoří jednak evolučně preformované programy chování, což je systém vrozených reflexů a instinktů, a samozřejmě i dědičnost, tedy geny. Jinými slovy, prožívání a jednání závisí na anatomických a fyziologických vlastnostech organismu.

Že psychické vlastnosti závisí na biologických dispozicích tvrdil již Hippokrates. Na základě poměru tělesných šťáv v těle rozlišil čtyři druhy temperamentu. Jedince s převahou krve označil jako sangvinika, jedince s převahou hlenu jako flegmatika, žluč podle něj převažuje u cholera a černá žluč u melancholika. I když je tato teorie již překonána, je potvrzeno, že temperamentové vlastnosti jsou skutečně do značné míry určovány vlastnostmi tělesnými – vlastnosti nervové soustavy, neurotransmiterů, tj. chemických látek sloužících k přenosu vzruchu, či hormonů.

Člověka ovlivňuje ale i mnoho jiných činitelů biologické povahy a může to být třeba i momentální tělesný stav, tj. únava, stres; tělesný růst či tělesné defekty a především základní biologické potřeby.

Dalším příkladem biologické podmíněnosti jedince je například teorie Ernesta Kretschmera⁹, která dokazuje souvislost temperamentu se stavbou těla, nebo teorie Hanse Jürgena Eysencka, který zkoumal, jakým způsobem ovlivňují jedince faktory extraverze a introverze.

Všechny tyto namátkou uvedené příklady představují biologické determinanty lidského jednání.

⁹ Kretschmer rozlišil tři základní tělesné typy: pyknik, astenik (leptosom) a atletik, jimž přiřadil odpovídající temperamentové vlastnosti. Pyknik je cyklotymní, leptosom schizoidní a atletik viskózní.

4.2.2 Sociokulturní determinace jedince

Prvotní vliv kultury zprostředkovává jedinci jeho rodina, v níž začíná proces socializace, tedy proces sociálního učení. Člověk získává první sociální zkušenosti, seznamuje se se systémem společenských rolí a učí se očekávaným způsobům chování. Jedinci se vštěpují kulturní vzorce, což jsou vlastně „*normy chování, ale i myšlení a cítění, normy, které vystupují jako tradice, zvyklosti, módy, mravy, zákony a tabu*“. (NAKONEČNÝ 1995: 28)

Společnost a kultura formuje hodnotový systém osobnosti, ale celkově i způsob života. Každá společnost má odlišný pohled na společensky slušné či přijatelné chování, má také jiný žebříček hodnot, jiná mravní pravidla i právní zákony. Kulturní odlišnosti a tedy i jiná očekávání závazných způsobů chování jsou nejzřetelněji pozorovatelné jejich porovnáním u různých národů. Sociokulturní odlišnosti totiž úzce souvisí s danými přírodními podmínkami, historickým vývojem, sociálními zkušenostmi lidí, ale i s příslušností k určitému druhu náboženství atd.

Kultura není nic statického, také se mění a vyvíjí. Vztah člověka a kultury má interakční povahu, a proto se i kultura téhož národa či společenské skupiny nutně proměňuje v čase. Protože Anglie 19. století měla jiné představy o morálce, jiné předsudky a tabu, a vnímala společenské role odlišným způsobem než kupříkladu současná anglická společnost, i výchova té doby jedince vedla k uctívání částečně jiných hodnot a životních zásad než jaké jsou preferovány dnes. Jednání i myšlení lidí je vždy do jisté míry formováno prostředím, v němž vyrůstají a žijí.

4.2.3 Vliv genderového zařazení na jednání jedince

Sociologickým termínem gender je myšlena sociální konstrukce pohlaví. Gender tedy není možno chápat jen jako biologické určení pohlaví. „*Ženská a mužská identita je subjektivní vědomí si sebe sama jako ženy nebo muže – subjektivní pocit femini(ni)ty nebo maskulinity*.“ (VALDROVÁ 2006: 7) Genderová identita proto nemusí nutně korespondovat s biologickým pohlavním jedince.

Genderová identita se utváří v určitém kulturním kontextu. „*Naše pohlavní role a pohlavní identita, způsob, jak sami sebe chápeme a vnímáme své tělo, jsou do značné míry ovlivněny sociálně*.“ (FAFEJTA 2004: 23) Genderové určení v dané společnosti závisí na společensky uznávaných normách, a tudíž také podléhá změnám.

Rozlišení genderové identity je historicky silně zakořeněným fenoménem, jelikož už od pradávna souviselo s přirozenou dělbou práce. Od ženy, jež byla vždy považována za slabší článek vztahu, se očekávalo, že se postará o domácnost, byla na ni kladena povinnost výchovy dětí atd., muž měl za úkol rodinu zajistit po hmotné stránce. Teprve až dvacáté století mění pohled na některé tyto tradiční genderové role, valná většina z nich je spojena s pokusy žen o emancipaci. Nemění se ale samozřejmě pouze pohled na ženské genderové role, důkazem toho je, že například muž na mateřské dovolené už v dnešní době není žádnou překvapující výjimkou.

Ke konkrétnímu pohlaví jedince se stále pojí určité kulturní i sociální stereotypy a očekávání. Tato očekávání jsou jiná pro mužský a jiná pro ženský gender. Nenaplníme-li tato očekávání okolí a neplníme-li povinnosti s tím spojené, pak naše chování není považováno za „normální“.

Každý jedinec je už od narození vychováván v jednom genderu, a to buď mužském nebo ženském. Hned po narození jedince je mu vštěpována jeho genderová role, někdy záměrně, jindy nevědomě. Proto například dívky charakterizuje růžová barva, hra s panenkami, ale oblékat chlapce do růžové bychom považovali přinejmenším za zvláštní. Oblékáme-li chlapce do růžové, jeho pohlaví to nezmění, ale jeho genderovou roli ano, chová se totiž v této situaci dle norem ženského genderu. Je třeba zdůraznit, že ve skutečnosti jde tedy jen o soubor sociálně tvořených genderových očekávání, jejichž překračování není společností přijímáno. Překračováním své genderové role dochází k narušování daného sociálního řádu a tak se jedinec stává jakýmsi podezřelým narušitelem společenských zvyklostí.

„Každý z nás se rodí do předem dané sociální reality a v ní zaujímá již připravené místo. Je nám dána genderová role – mužská nebo ženská, aniž by se nás kdokoliv ptal, jestli jsme s ní spokojeni.“ (FAFEJTA 2004: 31)

Tak vzniká i předpojaté posuzování osob daného pohlaví, tedy zažité společenské předsudky o tom, co znamená být správnou ženou či správným mužem.

4.2.4 Determinace přírodním a životním prostředím

Tato problematika je již částečně nastíněna v předminulé kapitole, je třeba ale zdůraznit, že jak přírodní prostředí, tak životní prostředí se neustále vyvíjí. Jinou důležitost musíme tedy přikládat vlivu přírodního a životního prostředí poloviny devatenáctého století než v současné moderní době.

Podstatnou roli v životě každého člověka (ale i společnosti či národa) hrají geografické znaky jeho působiště. Geografické podmínky, jako třeba podnebí, členitost zemského povrchu, nerostné bohatství, výskyt flóry a fauny na daném území, aj. To vše může mít rozhodující úlohu v životě jedince. Pro zkonkrétnění předložíme jeden příklad za všechny: je-li jedinec nucen žít se svépomocí jako zemědělec, je tedy závislý na každoroční úrodě a jestliže zhoršující se vlastnosti půdy a nedostatek srážek dlouhodobě nepřejí jeho snahám, může ho daná situace dohnat k zásadnímu životnímu kroku, a to buď ke změně zaměstnání anebo ke změně bydliště. Nemluvě samozřejmě o možnosti, kdy k takovéto situaci přispějí i další vlivy, jako je třeba labilita povahy jedince. Pak by celá existenciální krize mohla vyústit třeba sebevraždou.

Člověk devatenáctého století měl jen málo možností postavit se přírodě; přírodní cykly (ať již roční proměny, či třeba jen náhlé změny počasí) částečně ovládaly i směřování lidského života a dá se říci, že určovaly aktivity člověka. Jako příklad lze uvést, že obyčejný člověk devatenáctého století byl stále ještě zvyklý, ne-li přímo nucený, cestovat pěšky. Měl-li se kupříkladu dostavit na smluvené místo včas, záviselo i na tom, zda tomu přály přírodní podmínky. To, že neměl možnost zpoždění ovlivnit, či o něm včas informovat, to je už otázka možností životního prostředí – pravidelné železniční spoje či telefon, to vše je až vymožeností pozdější doby. Takováto situace mohla způsobit nedorozumění a mít i fatální důsledky na další osudy aktérů.

Ani vliv životního prostředí není tedy zanedbatelný a jak později rozebereme, v době života Hardyho hrdinů nebylo jednoduché životní prostředí změnit. Pocházel-li člověk například z vesnice, nebylo vůbec snadné přivyknout životu města, či vůbec se v něm uchytit. O to těžší byla možnost pohybu do vyšší společenské třídy. Hardyho romány zobrazují i dobu pronikání kapitalistických vztahů do života venkova a částečně i vliv probíhající průmyslové revoluce. To vše se na životech hrdinů musí nutně projevit.

Tyto aspekty je tedy nutné vnímat v souvislostech s historickým kontextem, v dnešní době by se již o determinaci přírodním a životním prostředím nedalo hovořit v takové míře, máme-li na mysli vyspělé země, výjimkou by byly například země třetího světa.

4.3 Fatalismus

Termín fatalismus¹⁰ bychom mohli vysvětlit jako pocit či názor, že všechny události jsou předem určeny osudem¹¹, nejčastěji chápáno božstvem. Vztah k budoucnosti by pak mohl být v jistém smyslu tedy považován za celkem lhostejný, jelikož není možné jej nijak ovlivnit. Tento výklad je běžný, ale ne správný. Víra v osud nesmí být chápána jako zbavování se zodpovědnosti.

Ve filosofickém slovníku je heslo fatalismus vysvětleno následovně: „*ve filosofii dějin názor, dle něž všechny události (nejen ve společnosti, ale i v přírodě) jsou nutně předurčeny osudem a této předurčenosti nejde vzdorovat*“. (BLECHA 1998: 118)

Fatalismus je tedy možno chápat jako krajní formu determinismu.

4.3.1 Theologický fatalismus

Theologický fatalismus tvrdí, že náš osud je plně v rukou Boha, že Bůh předurčil jedny k záhubě, jiné k vykoupení. Ke spáse je však předurčena mnohem menší skupina lidí než k záhubě. Vykoupení je tedy plně záležitostí boží moci či milosti, ne člověka. Teprve spasením člověk opětovně nabývá svobodné vůle, kterou ztratil prvotním hříchem. Tuto nauku o predestinaci vyslovil ve čtvrtém století svatý Augustin. Hybatelem této koncepce není jen neúprosné zřetězení příčin a následků či nějaká přírodní nutnost, hybatelem je zde boží prozřetelnost.

4.3.2 Víra v osud – fenomén starý jako lidstvo samo?

Již od počátků věků projevovali lidé úctu přírodě a vůbec tomu, čemu nerozuměli a co pro ně bylo cizí a nepochopitelné. De facto ze strachu se zrodily různé druhy náboženství. Aby si lidé přírodní a nebo božské síly naklonili, modlili se a rituálními způsoby obětovali božstvům. Obecně se totiž věřilo, že právě bohové a jiné transcendentní síly rozhodovali o lidských osudech.

V osud věřili také například stoikové, jejichž filosofie svobody radila s osudem se smířit. Dle stoiků vše řídí osud, vše se odehrává pod dohledem božské prozřetelnosti. Člověk je ale svoboden, a to ve svém přístupu, proto stoikové tvrdí, že nejrozumnější je osud přijmout a smířit se s ním. Právě díky tomuto postoji k životu se vžilo sousloví „stoický klid“.

¹⁰ Fatalismus z latinského *fatalis* – určený osudem; *fatalis* od *fatum* – osud; *fatum* pak od *fari* – mluvit.

¹¹ Osud je „*to, co je nutné, nezbytné, neúprosné – nevyhnutelné. To, co se ,musí stát‘, poněvadž je to ,psáno ve hvězdách‘, tzn. v mytickém Kdysi a Kdesi bylo o nás rozhodnuto.*“ (BALABÁN 1993: 20)

Jak uvádí Tretera (2002: 112) stoická filosofie zastává krajně deterministickou koncepci „*věčného návratu: vše z ohně povstalo a vše se nakonec v oheň obrátí.*“

Jako civilizaci s hluboko zakořeněnou vírou v osud bychom mohli zmínit například staré germánské národy. Starogermánské kmeny dokonce rozlišovaly tři principy osudu: Urd, Verdandi a Skuld. (KALWEIT 2003: 40)

4.3.3 Filosofie Arthura Schopenhauera

Německý filosof 19. století Artur Schopenhauer, představitel voluntaristické a iracionalistické filosofie, odmítal ideje dějinného pokroku a hlásal hluboký pesimismus. Všechny jeho podstatné myšlenky jsou obsaženy v díle *Svět jako vůle a představa* z roku 1819, ostatní Schopenhauerova díla tyto myšlenky jen rozvíjí a doplňují. (SCHOPENHAUER 1998: 421)

Podle Schopenhauera je člověk nesvobodný, jeho myšlení i jednání je ovládáno slepě působící iracionální vůlí. Jedinec „*není vůlí jako věc o sobě, nýbrž jen projevem vůle, a jako taková je již determinována a zformována jako jev, větou o důvodu.*“ (SCHOPENHAUER 1998: 103)

„*V říši života je nejsilnějším projevem vůle k životu rozmnožovací pud.*“ (STÖRIG 2000: 387) Jedinec je jen nástrojem druhu. Rozmnožovací pud je jakousi pastí přírody, nutí jedince zachovat rod, plodí se další trpící stvoření, která budou opět vedena slepou vůlí. Jedinec se marně žene za uspokojováním svých žádostí ovládaných slepou vůlí. Z každé uspokojené žádosti ihned roste nová. Člověk se neustále nesmyslně žene za jejich uspokojováním. Lidský úděl je tedy tragický a absurdní, štěstí je jen prchavou iluzí, chvilkovou nepřítomností bolesti. „*Zmítání pudy a tužbami, nikdy nenalezneme trvalé štěstí a klid.*“ (STÖRIG 2000: 389)

Podle Schopenhauera je tedy svět krutým, nepřátelským a špatným místem a jakýkoli projev naší vůle změnit tuto skutečnost jen zvýší míru našeho utrpení. V Schopenhauerově koncepci je utrpení pravou hodnotou života. Čím víc a jasněji člověk poznává, tím silnější je jeho utrpení. Realitou života je bolest. Člověk může zamezit zvyšování míry utrpení tím, že bude redukovat projevy své vlastní vůle na minimum. Prostředkem k záměrnému překonávání vůle je askeze. Příroda a v jejím rámci sám člověk vytváří „*individualizované zvněšení temné, nerozumné, bezdůvodné, bezcílné pravůle, hlubinného životního puzení.*“ (SCHOPENHAUER 1998: 422)

5. VIKTORIÁNSKÁ ANGLIE

5.1 Vymezení doby

Královna Viktorie, panující v rozmezí let 1837 až 1901, se stává symbolem stability a moci, její vláda je dobou rozmachu britského impéria. Anglie získává pozici světové velmoci, rozšiřuje své koloniální panství a prochází ohromným ekonomickým i politickým rozkvětem. Zahraniční politika Anglie se soustředí především na koloniální expanzi, kolonie jsou pro Anglii jak zdrojem surovin a nových pracovních příležitostí, tak odbytištěm výrobků. Nejvýznamnější kolonií je v té době Indie, již se v roce 1876 stává Viktorie císařovnou.

Viktoriánská éra je i dobou doznívání první průmyslové revoluce a zároveň nástupu druhé průmyslové revoluce, často nazývané jako technicko-vědecká revoluce. Rozvíjející se kapitalismus s sebou přináší změny ve společenském životě. Industriální revoluce prohlubuje rozdíly mezi společenskými vrstvami. Typická pro toto období je migrace pracovní síly do měst. Velkou úlohu sehrává nově vzniklá dělnická třída, jsou zakládány odborové svazy a postupně probíhá i několik volebních reforem.

Druhá polovina devatenáctého století přináší také nespočetné množství nových objevů a vynálezů, s nimiž jsou i neodvratně spojena jména jejich tvůrců. Jen pro ilustraci, k těm nejznámějším patří například Thomas Alva Edison, který se proslaví sestavením žárovky nebo Alexander G. Bell, jenž se světu představuje jako tvůrce telefonu. Louis J. Daguerre je znám jako objevitel nové technologie pořizování fotografií. Emile Berliner přichází s možností uchování zvuku a vynálezem gramofonu. Počátky kinematografie jsou spojovány se jmény bratří Lumierů, první letadla pak se jmény bratří Wrightů. Na konci století se začínají konstruovat první automobily s nimiž je dodnes spojováno například jméno Carla F. Benze. Konec devatenáctého století již nabízí propracovanější, pravidelnější, ale i levnější železniční dopravu. Životní styl středních tříd roste, možnost vzdělání je dostupnější, a to i pro dívky.

I přesto že Thomas Hardy žije v době vědecké revoluce, zdá se, že převratné změny, k nimž se společnost dopracovává, na něj nijak zásadně nepůsobí. Jeden z mála vynálezů, který Hardyho okouznil, bylo kolo. (INGHAM 2003: 153) Gittings (1978: 300) v Hardyho biografii uvádí, že nadšení pro jízdu na kole propadl začátkem 90. let jak Thomas Hardy, tak jeho žena Emma. Moderní vymoženosti a vynálezy nejsou ale předmětem jeho děl, ty zasazuje do mnohem dřívější doby. V dílech vyzdvihuje následky první průmyslové revoluce, která se se zpožděním odráží i v životě zobrazovaného venkovského obyvatelstva.

5.2 Literatura v době královny Viktorie

Anglická literatura devatenáctého století je nazývána literaturou viktoriánskou, jelikož větší část století rámuje právě vláda královny Viktorie. V literatuře po období romantickém nastupuje jako vládnoucí směr realismus. Obecně se považuje za konec romantického období v Anglii rok úmrtí sira Waltera Scotta, tedy rok 1832.

Díla kritického realismu často vyobrazovala utlačované vrstvy obyvatel. Vzpomeňme například romány Charlese Dickense, Williama Makepeacea Thackerayho, aj. Na druhé straně vznikala ale i díla snažící se ospravedlnit kapitalistickou vykořisťovatelskou morálku (utilitaristé, ekonomové). Předmětem děl anglického kritického realismu bylo zobrazení tehdejší společnosti a jejích mravů.

Viktoriánská literatura zahrnuje spoustu slavných jmen, řadí se do ní sestry Emily a Charlotte Brontëovy, George Eliot, Robert Louis Stevenson, Joseph Conrad, Samuel Butler a další. Mezi básníky vynikali například Robert Browning či Algernon Charles Swinburne.

V listopadu roku 1859, v době vrcholných viktoriánských děl, vyšel Darwinův spis *O původu druhů* (*On the Origin of Species*). Tato práce znamená důležitý zlom nejen pro přírodní vědy a náboženství. Brzy se totiž Darwinova teorie začíná aplikovat i na společnost a vzniká nový sociologický směr – sociální darwinismus. Podle sociálního darwinismu se i společnost jako celek vyvíjí na základě procesů jako je nutný přirozený výběr, přizpůsobování se, atd. Ve společnosti platí, že schopnější přežívají, vedou masy a slabší jedinci a skupiny se musí podřít. Zastáncem sociálního darwinismu byl v té době v Anglii například Herbert Spencer.

Hardy byl znalý myšlenek jak Johna Stuarta Milla, Herberta Spencera, tak třeba Augusta Comta. Mnohé z jejich a Darwinových myšlenek lze vysledovat i v Hardyho dílech.

Hardyho romány zobrazují pokryteckost jeho doby, což mnozí čtenáři a vydavatelé nebyli dlouho schopni přijmout.

Viktoriánské mravní pokrytectví postulovalo mravní výchovné principy, jejichž dodržování bylo nutnou podmínkou pro publikování textu. Literární díla „počestné“ viktoriánské éry tak procházela přísnou mravokárnou cenzurou, která v dílech upravovala zejména tematiku sexuální.

6. TESS Z D'URBERVILLŮ – ANALÝZA DÍLA

Větší část románu byla poprvé otištěna v listě *Graphic*, v němž příběh Tess vycházel týdně po částech od 4. července do 26. prosince 1891. První knižní vydání *Tess z d'Urbervillů* z téhož roku bylo třísvazkové. Román byl natolik úspěšný, že se první výtisky vyprodaly již za měsíc. K tomuto Hardyho dílu byla napsáno množství kladných, ale i záporných recenzí¹². Negativní kritika se na Hardyho snesla především z toho důvodu, že dílo bylo na svou dobu až příliš otevřené v otázce sexuality a mravů. (HARVEY: 36)

Důležité vydání, jež prošlo poslední revizí, je Macmillanovo vydání z roku 1912. Do té doby musel Hardy text upravovat dle požadavků nakladatelů, protože některé pasáže byly pro současného čtenáře viktoriánské doby nepřijatelné. Pro novější vydání a překlady bývá tedy volen jako stěžejní text románu vydaného roku 1912.

Tato práce využívá citace z překladu Marty Staňkové, současně se ale opírá i o jedno z nových originálních vydání autorského textu z roku 1912.

6.1 Na pozadí románu...

V šestnácti letech byl Thomas Hardy svědkem veřejné popravy. Ráno 9. srpna 1856 byla popravena Elizabeth Martha Brown¹³ za vraždu svého manžela. Svého o mnoho let mladšího manžela ubodala poté, co ho přistihla s jinou ženou. (GITTINGS 1978: 57)

Tento akt „spravedlnosti“ nejspíš na Hardyho zapůsobil tak silně, že mu byl inspirací ještě o mnoho let později, v době, kdy psal román o Tess.

Některé scény byly s velkou pravděpodobností ovlivněny vzpomínkami na vyprávění Hardyho babičky, Mary Hardy. Robert Gittings (1978: 304) uvádí například to, že v románu Angel opouští Tess hned po svatbě, což se shoduje s příhodou o muži zvaném Farmer Head. Tento příběh vyslechl Hardy právě od své babičky Mary Hardy.

Gittings také poznamenává, že románová rodina Angela Clara prý byla satirickým obrazem rodiny Hardyho přítele Horace Mouleho a že Tess má skutečnou „předlohu“. V roce 1892 Hardy v rozhovoru řekl, že „*Tess skutečně existovala*“¹⁴. Gittings dále zmiňuje, že

¹² Velmi kladných ohlasů se dílu dostalo od listů jako například: *Westminster Review*, *Athenaeum*, *Star* či *Illustrated London News*. Negativní recenze otiskly například časopisy *Saturday Review*, *Spectator*, *Quarterly Review*. Tyto i jiné recenze k Hardyho dílům shrnul R.G.Cox v publikaci *Thomas Hardy: The Critical Heritage*.

¹³ „*Her handsome appearance, younger than her years, and her lovely hair, added the morbid curiosity. So did her utterly calm behaviour, though her own vicar, a national authority on oriental languages but with his passion for capital punishment, chose to regard this as callousness. After shaking hands with the prison officials, she walked firmly to the scaffold, and seemed to show no fear.*“ (GITTINGS 1978: 57)

¹⁴ „...Hardy's confusing remark to an interviewer in 1982 that '*Tess had a real existence*'.“ (TD: 304)

členové rodiny Johna Antella, Hardyho strýce, románovou postavu Tess považují za vyobrazení života jejich příbuzné.¹⁵

Jako mnohem pravděpodobnější se však jeví, že Tess vznikla jako jakási syntéza více reálných postav a jejich příběhů. Například chudoba, z níž Tess pochází, koresponduje s původem Hardyho matky Jemmimy.

6.2 Témata románu

Román nese mnoho složitých témat, ať již filosofických či sociálních, a netroufám si jednoznačně určit, které z nich je hlavní.

Prvním tématem, které stojí za zmínku, je fatalismus prostupující celým příběhem. Jako by vše bylo řízeno nezvratným osudem, proti němuž je člověk bezmocný a nedokáže ho žádným způsobem zvrátit. U Hardyho jde navíc fatalismus ruku v ruce s pesimismem. To zlé, co je souzeno, je nevyhnutelné. Životní cesta hrdinky jako by byla utvářena sledem nešťastných náhod. A tak i tragédie, již si sama Tess nepřivodila, byla lidmi jejího rodného kraje přijata s konstatováním: „*Muselo se to stát*“¹⁶ (TD: 86). Podrobněji o prvcích fatalismu pojednává samostatná kapitola, viz níže 6.7.5.

Tess z d'Urbervillů je dílo kritického realismu, kniha představuje kritiku sociálního řádu. Autor vyzdvihuje jak nepřírozené společenské konvence a ustrnulé mravy ničí možnost dosažení štěstí. Umělé společenské zákony podává v kontrastu se zákony přírody. To, že jsou konvence nastaveny proti přírodním zákonům, zaznamenává autor například v myšlence: „*Myslila (Tess), že je v rozporu s tímto světem, a přece s ním byla v souladu. Věděla, že porušila všeobecně uznávaný zákon, ten však neznalo její okolí, v němž se považovala za vyvrhele.*“ (TD: 100) Okolím je tu míněna příroda, do níž se Tess po setmění uchyluje a v níž pociťuje provinění. Ve skutečnosti se ale provinila jen vůči konvenci, která je ve své podstatě oproti přírodě nestálá. „*Skoro celé její utrpení vzniklo z konvenčních názorů,*“ (TD: 105) konstatuje vypravěč. Tato věta představuje fakt, proti kterému Hardy nejvíce namířuje svou kritiku. Jak uvádí v doslovu k románu Květa Marysková „*V Tess hodil Hardy viktoriánské morálce poprvé rukavici do tváře...*“ (HARDY 1956: 428) a to již podtitulem knihy – „čistá žena“.

Důležitým tématem jsou tedy předsudky viktoriánské společnosti a důsledky jejího pokrytectví na mezilidské vztahy. Román mění pohled na instituci manželství a vůbec

¹⁵ „*The Antell family said that Tess in her life, adventures, and final death was ‚practically what happened to a relative‘* (GITTINGS 1978: 304).

¹⁶ „*It was to be*“.

„čistotu“ duše jedince, autor využívá vnitřního monologu hrdinky k následující podnětnému zamyšlení: „*Je čistota ztracená jednou, opravdu ztracena navždy?*“ (TD: 113) Současně také poukazuje na „dvojí metr“ posuzování morálky podle toho, zda se činu dopustil muž či žena. Postava Angela Clara vlivem cizího prostředí (daleko od náboženských a etických pokryteckých ideologií buržoazní Anglie) přehodnotí svou ustrnulost a omezenost názorů na otázky morálky. „...*počal nyní opovrhovat starým pojetím mravnosti. Cítil, že je třeba je upravit. Kdo je mravný člověk? Nebo lépe – kdo je mravná žena? Krása nebo ošklivost povahy nespočívá jen v činech, nýbrž v cílech a pohnutkách. Její pravá podstata netkví v tom, co jsme učinili, nýbrž v tom, co jsme chtěli učinit.*“ (TD: 361)

Nosným tématem díla je samozřejmě i vzájemný vztah aktérů, jejich touhy, láska, oddanost, ale i nepochopení a odsouzení. Hardy se snaží proniknout do lidské povahy a poodkrýt čtenáři složitý vnitřní život hlavních protagonistů.

Téma, jimž se autor snaží poukázat na nedostatky doby, je průmyslová revoluce; v románu se demonstruje její zničující vliv na život rolnictva. Příběh zachycuje, jak na venkově manuální práci nahrazuje mechanizace a jak tímto procesem utrpí nejvíce obyčejné rodiny, které jsou nuceny přežívat ve stále se zhoršujících podmínkách. Mechanizací se lidé odcizují práci, jsou považováni za pouhou pracovní sílu, jedná se s nimi jako se stroji, a Hardy poukazuje i na vykořisťování těchto dělníků kapitalistickými statkáři, které v díle reprezentuje zlý vyřídudch Groby z Flintcomb-Ash. Venkované jsou vlivem takovýchto proměn nuceni opouštět místa, která jim byla domovem po mnoho generací, a následně hledat práci jinde. „*Tyto rodiny, jež byly v minulosti páteří vesnického života a nositeli lidových tradic, musely hledat útulek ve větších střediscích. Jejich stěhování, které statistické humorně nazývají ‚tíhnutím venkovského obyvatelstva k velkým městům‘, bylo ve skutečnosti totéž jako snaha vody téci do kopce, když ji vytlačují stroje.*“ (TD: 373)

I pokrok, v tomto případě představovaný průmyslovou revolucí, si vybírá svou daň, má své stinné stránky a oběti. Hlavní hrdinka reprezentuje starý řád, jenž pomalu ale jistě ustupuje novému.

S uvedenou problematikou pronikání kapitalistických vztahů na venkov souvisí i téma adaptace na nové prostředí. V díle je znatelný příklon k myšlenkám sociálního darwinismu, lidé odcházejí z domovů a hledají práci jinde, změnám se musí přizpůsobit, aby přežili. Stejně tak postava Tess se mnohokrát musí přizpůsobovat novému prostředí a k Alekovi se vrací jen z toho důvodu, že si uvědomuje, že tak hmotně zajistí rodinu. Z pohledu přežití byl návrat k Alekovi nejrozumnější volbou, tak se mu Tess přizpůsobuje i přes svůj vnitřní vzdor.

6.3 Místo děje

Dílo je zasazeno do prostředí venkova jižní Anglie, zhruba do oblasti dnešního Dorsetu. Hardy však ve svých románech vzkřísil starý anglosaský název pro toto území, a to Wessex. Jednotu místa narušuje jen postava Angela Clara, jež odchází na nějakou dobu do vzdálených kolonií v Brazílii, ale i to, že Tess v 55. kapitole nacházíme, pro ni tak netypicky, ve městě.

Popisy krajiny, měst a jejich vzdáleností nejsou zcela smyšlené. Hardy většinu míst zobrazil dle skutečnosti, jelikož velmi dobře znal svůj rodný kraj, názvy jako například Blackmoorský úval, řeka Froom nebo Stonehenge odpovídají realitě. Většina místopisných názvů je ale uvedena pod jiným jménem, jak sám uvádí v předmluvě k románu, například Casterbridge představuje Dorchester, Marlott odpovídá reálné vesnici Marnhull, Shaston je ve skutečnosti Shaftesbury, románový Kingsbere je vlastně nazýván Bere Regis, Wellbridge vzniklo z Wool Bridge, zkomolený název Wintoncester zastupuje Winchester, atd. (SHIRES 2005: 23)

Děj se začíná na cestě ze Shastonu do vsi Marlott, v níž žije hlavní představitelka se svými sourozenci a rodiči. Hardy na několika místech románu uvádí, že Marlott je umístěn v Blackmoorském či Blakemorském úvale, zvaném také Údolí malých mlékáren, a to „...mezi vrchy, v odlehlém kraji, dosud téměř neznámém turistům nebo krajinářům, přestože cesta z Londýna sem trvala jen čtyři hodiny.“ (TD: 22)

V dlouhých popisných pasážích najdeme i konkrétní názvy hor, autor tu dopodrobna líčí rozmanitost krajiny a zmiňuje i historii kraje.

Několik mil od Marlottu pak leží město Casterbridge, kam jezdil Tessin otec překupnic na trh. Místo, kde tráví Tess čtyři měsíce života a jež se jí stává osudným, je sídlo Aleka d'Urbervilla, Slopes u Trantridge. Trantridge, město zhruba dvacet mil vzdálené od Marlottu, se nachází v okresu zvaném Obora (The Chase), jenž je z větší části pokryt hustými lesy.

Šťastné období čeká Tess v místě zvaném Talbothays, které leží v Údolí velkých mlékáren, zavlažovaném řekou Froom. Tento kraj, do nějž Tess přichází ve svých dvaceti letech v období jara, se jeví přívětivě. V údolí je vše mnohem rozlehlejší, na loukách se chovají obrovská stáda krav, zdejší mlékárny zásobují celé široké okolí. Zde se rodí láska, jež je na Nový rok posvěcena svatbou. Po svatbě se Tess a Angel uchýlí do několik mil vzdáleného wellbridgeského statku, dávného sídla pánů rodu d'Urbervillů. Následkem doznání zde však dochází k zásadnímu zvratu v životě obou manželů.

Po rozluce s manželem se na krátkou dobu Tess uchyluje zpět do Marlottu, ale opět odchází a živí se příležitostnými pracemi západně od Blackmoorského úvalu blízko Port-Bredy, zatímco její manžel zakouší krušné období v Brazílii. Tess putuje vysočinou a nachází práci až ve vsi Flintcomb-Ash, kde se opět setkává s přítelkyní Marian, jež toto místo označila za „hubené lány“ (TD: 301). Tato vesnice se jevila jako zanedbaná a půda, na níž byla Tess nucena pracovat až do Zvěstování Panny Marie, byla promrzlá a kamenitá. Z tohoto nehostinného místa Tess podniká bezvýslednou patnáctimílovou cestu na Emminsterskou faru, kde působí Angelův otec, starý pan Clare. Při zpáteční cestě se v obci Evershead setkává s „napraveným“ Alekem.

Po smrti Tessina otce rodina musí z Marlottu odejít a Joan Durbeyfieldová volí jako útočiště Kingsbere, Alek však zařídí, aby se Tessina rodina nastěhovala do jeho zděděného domku v Tantridge a po dlouhém naléhání se i zlomená Tess usadí s Alekem, a to v pronajatém bytě v Sandbourne. Moderní město Sandbourne může na čtenáře působit přes všechny lesk a přepych negativně, protože Tess je v celém románu popisována jakožto jakési dítě přírody a městský život k ní prostě „nesedí“.

V tomto lázeňském městě ji po svém návratu do Anglie objeví Angel a poté, co Tess ubodá Aleka, prchají společně z města severním směrem a jsou dostiženi u Stonehenge¹⁷.

Příběh se uzavírá Tessinou popravou ve městě Wintoncesteru, jež bývalo v dávných dobách hlavním městem Wessexu.

Obr.1 – mapa Hardyho románového Wessexu k dílu Tess z d'Urbervillů

¹⁷ Stonehenge je velmi silným symbolem, s tisíciletou historií tohoto místa je spojeno mnoho legend a nejasností, pravděpodobně byl vybudován jako observatoř za účelem měření času, býval pohanským obřadním místem

6.4 Doba děje

Graham Handley (1993: 16) ve svých poznámkách k dílu píše, že román je zasazen do období konce 60. let, či spíše 70. let 19. století, což, jak tvrdí, dokládá záležitost týkající se možnosti výhodné koupi zemědělské půdy v Brazílii. Robert Gittings naopak uvádí, že systém námezdních pracovních sil¹⁸, s nímž se v románu setkáváme, byl v Anglii regulován až zákonem z roku 1868 a Carl Weber např. velmi nepřesně zasazuje děj až do let osmdesátých.

I to, že románový vypravěč zmiňuje například Huxleyovy¹⁹ eseje (TD: 342), je známkou toho, že je děj zasazen s největší pravděpodobností do let šedesátých.

Nebráníme se však říci, že dílo působí dojmem, jako by se odehrávalo v letech ještě dřívějších než šedesátých, jelikož zobrazuje dohasínající tradiční venkov a jeho přerod v novou mechanizovanou společnost. Na venkově se se značným zpožděním projevuje probíhající průmyslová revoluce, což je například dobře vykresleno na prvních stránkách 51. kapitoly, kde autor líčí proměnu společenských vrstev a nutnost stěhování celých rodin do větších sídlišť. I na základě dalších indicií je možno si příběh zasadit do doby průmyslové revoluce, nenajdeme tu ještě moc vymožeností technického věku, práci však lidem usnadňoval například žací stroj (kapitola 14), řezačka na tuřín (kapitola 46) či parní mlátička (kapitola 47), která ale „v této části Wessexu dosud jen kočovala.“ (TD: 346)

V době, v níž se příběh Tess odehrává, se cestovalo povětšinou pěšky, dostavníky či najatými kočáry, ale i vlaky. Pro názornost uvádím krátký úryvek z kapitoly 54: „*Tři míle před ním ležela stanice; zaplatil kočímu a vydal se tam. Krátce potom vyjel poslední vlak do Sandbourne a odvážel na svých kolech i Clara.*“ (TD: 400)

Komunikace mezi vzdálenými aktéry probíhala především prostřednictvím dopisů, ale třeba i telegrafu (kapitola 55).

Román popisuje události v rozmezí zhruba 4 let. Plynutí času je možné vysledovat z popisů přírody a proměn lidské práce v ročních obdobích, autor často uvádí i konkrétní měsíc, v němž se děj odehrává, jako například hned v úvodní větě románu „*Jednoho večera koncem května se vracel muž středních let ze Shastonu domů do vsi Marlott...*“ (TD: 17), nebo i věk protagonistů. Na některých místech je i přímo uvedeno časové rozpětí sledovaných dějů, jako například na začátku šestého dílu knihy, kde vypravěč komentuje Alekovu změnu slovy „*Ani ne před čtyřmi lety pronášel týmž přátelským tónem výrazy tak odlišného významu...*“ (TD: 325)

¹⁸ „*The gang labour system, under which she (Tess) suffers, had been controlled by the Gangs Act of 1868, and by the time Hardy wrote it was a thing of the past*“ (GITTINGS 1978: 304).

¹⁹ Thomas Henry Huxley (1825 – 1895), anglický biolog, obránce Darwinovy evoluční teorie.

6.5 Kompoziční výstavba

Dílo, psáno v er-formě, je rozděleno do sedmi částí, a to na základě tematických i prostorových změn popisovaných dějů. Začátek každého dílu provází nějaký zvrát v životech hlavních aktérů. Zajímavé je, že autor použil pro jednotlivé části termínu „phase“²⁰.

První díl je nazván *Panna* a odehrává se nejprve v Marlottu a poté v Tantridge, kde je Tess zneužita Alekem. Tato životní zkušenost odstartuje tragický sled dějů. Ve druhém díle s titulem *Žena* se Tess vrací domů, porodí a brzy i ztratí dítě. Ve třetím díle *Nový Život* se Tess odebere za prací do mlékárny v Talbothays, kde se seznámí s Angelem a jeden do druhého se zamilují. V následujícím díle pojmenovaném *Následek* nechávají volný průběh své lásky, vezmou se a Tess se dozná ke své minulosti. Následuje obrát. *Žena pyká*, pátý díl, poukazuje na to, jak Tess pyká za svou minulost, manželé se rozcházejí. Šestý díl *Napravený* uvádí znovu na scénu Aleka, jenž pokouší Tess a snaží se ji opět získat. V posledním díle nazvaném *Naplnění* se vrací Angel z Brazílie, nalezne Tess, s níž před její popravou stráví několik šťastných dní. Román vrcholí vraždou Aleka a opětovným shledáním zamilovaných a Tessinou popravou.

Každý z výše uvedených dílů je ještě přehledně rozdělen do kapitol označených čísly, jichž je celkem 59.

Román má chronologickou výstavbu. Retrospektivy je využito jen velmi málo v několika případech kvůli doplnění děje, a to při představení rodiny Carovy ve třetím díle románu. Uvedeme jen úryvek jako ukázkou: „*Starý pan Clare, když mu zemřela první žena a zanechala po sobě dceru, se v starších letech oženil podruhé. Jeho paní mu proti svému očekávání porodila tři chlapce, takže se zdálo, že mezi Angelem a jeho otcem je rozdíl dvou generací... ..než se objevil na marlottské slavnosti, Angel vychodil školu a pokračoval ve studiích doma.*“ (TD: 129-130)

V dalším retrospektivním vstupu se z promluvy Aleka d'Urbervilla dozvídáme, jak se po Tessině odchodu z Tantridge a po setkání s panem Clarem obrátil na víru a kde všude působil. Alek se ve vzpomínkách vrací do minulosti a vypráví, že „*V jeho řeči bylo podivné kouzlo. Ta slova mi vnikla do paměti. Ale smrt mé matky na mne zapůsobila nejhluběji; postupně jsem poznával světlo. ...První měsíce svého působení jsem strávil mezi cizími lidmi v severní Anglii.*“ (TD: 329)

²⁰ Termínem „phase“, česky fáze či stádium, chtěl pravděpodobně autor zdůraznit životní fáze jako jakousi přírodní zákonitost, jakási stádia života hrdinky, jimiž musí projít; výběr tohoto slova označujícího jednotlivé části románu byl pravděpodobně ovlivněn Darwinovým učením.

V posledním díle románu se Clare například retrospektivní formou vyprávění z úst kostelníka dozvídá, že pomník Tessina otce, který nachází při hledání Tess v její rodné vsi, nebyl dosud ani zaplacen.

Děj je na několika místech posouván i formou dopisů, jež jsou graficky od okolního textu odsazeny a odlišeny kurzívou. Týmž způsobem jsou odlišeny i úryvky z básní a lidových písní.

Na začátku čtvrtého dílu je kupříkladu zasazena ukázka z díla Walta Whitmana: „*Zástupy mužů a žen, oblečené v obyčejné šaty, jak zvláštní mi připadáte!*“ (TD: 169)

V kapitole 35 je odsazení a kurzívy využito za účelem zdůraznění myšlenky, která je podstatná a vyzdvihuje, že se děj obrací v neprospěch Tess. Od okolního textu je tu odtrženo: „*o tak málo méně, a kolik světů se zboří!*“ (TD: 253)

Román má intertextuální povahu. Obsahuje značné odkazy na nejrůznější myslitele a spisovatele, a to nejen dané doby, ale v největší míře odkazuje k tvůrcům antického světa, velmi často využívá citací a parafrází z Bible.

Autor využívá odkazů na jména známých i méně známých myslitelů; uvádím ukázku: „*Až zločinně věřil (pan Clare) v determinismus, klonil se k zápornému odříkavému názoru na svět, příbuznému Schopenhauerově a Leopardiho filosofii.*“ (TD: 173)

Jak již bylo řečeno, v díle je zmínka o Huxteyových esejích, což byl současný přírodovědec, ale najdeme tu například i úryvek z Miltonova *Ztraceného ráje*. (TD: 370) Při charakteristice Angelových bratří využívá autor příměru vztahu k literatuře, v němž jmenuje dva významné romantické tvůrce: „*Jakmile kritika chválila Wordswortha, (Angelovi bratři) měli u sebe stále jeho kapesní vydání; a snižovala-li Shelleye, nechali jeho knížky ve svých přihrádkách zapadat prachem.*“ (TD: 175)

Citace z bible jsou přímé, v textu odděleny mezerou a tiskacími písmeny, například nápis červenou barvou „**TVÉ, ODSOUZENÍ, NEMEŠKÁ. II. Petr 2,3**“ (TD: 94) Spousta odkazů na bibli je nepřímých, v knize jsou narážky na biblické příběhy, ale čtenář neznalý bible je nejspíše nepozná nebo jim neporozumí, protože se tu objevují jména ne zcela známých biblických postav jako Efraim, Abiezer, král Lemuel, Samson, muž z Uz, aj.

Četné jsou symbolické zmínky o starořeckých bozích nebo postavách z řeckých mýtů a poslední kapitola je například zakončena s odkazem na starořeckého dramatika Aischyla. „*„Spravedlnost“ byla vykonána a předseda Nesmrtelných, jak říká Aischylos, zakončil svou hru s Tess.*“ (TD: 422)

6.6 Jazykové prostředky

Hardyho *Tess z d'Urbervillů* je napsána spisovným jazykem, jen v některých pasážích je v přímé řeči využito místního dialektu za účelem posílení autenticity chudého venkovského prostředí.

Próza působí rytmicky. Posun dějové linie a dialogy se střídají s popisy prostředí a charakteristikou nebo myšlenkovými pochody hlavních protagonistů. Autor využívá popisu, líčení, vnitřní i vnější charakteristiky postav, přímé i polopřímé řeči...

Ačkoli jsou zde povětšinou zvoleny přímé a věcné jazykové prostředky, některé pasáže pracují s implicitními výrazy pro dosažení symbolického významu či vyjádření filosofických myšlenek. Například v hovoru s bratrem Abrahamem mluví Tess o našem světě jako o jednom z mnoha, nazývá ho zkaženým a připodobňuje jej k jablku, které není krásné ani zdravé. Na místech určených k zamyšlení využívá například řečnických otázek, např. „*Proč jí bylo souzeno?*“ (TD: 86)

Autor je především básník, což se odráží i na kvalitě textu a poetičnosti jazykových prostředků. Text románu obsahuje nepřehledné množství básnických prostředků. A protože někdy není ani možné, aby český překlad zcela přesně odpovídal autorskému textu, níže uvádím jen taková obrazná pojmenování, která v překladu Marty Staňkové kvalitativně odpovídají originální verzi.

Velmi časté jsou okrasné básnické přívlastky, příkladem může být epiteton „*zralé štěstí*“²¹ (TD: 194), přívlastková metafora „*proti olověné večerní obloze*“²² (TD: 200), či „*hladovějící srdce*“²³ (TD: 256). Básník nešetří ani personifikacemi, jen pro ilustraci: „*Vesnice přivírala oči.*“²⁴ (TD: 34), „*Mřížka se líně zubila*“²⁵ (TD: 245). Nechybí ani metafory: „*široká a zářivá zrcadla se změnila v plochy olova s povrchem jako struhadlo*“²⁶ (TD: 201), zrcadla zde představují hladiny řek a kaluží; nebo „*v obou zbyl jen popel z dřívějšího žáru*“²⁷ (TD: 254). Obzvláště často autor využívá přirovnání, kupříkladu příměr „*Tvoje ruce jsou jako vlhký mramor*“²⁸ (TD: 201) nebo „*Hleděla na něho jako Eva po druhém procitnutí na Adama*“²⁹ (TD: 185). V textu se objevují i synekdochy, např. „*dvě*

²¹ „*ripe pleasure*“ (TDU: 182).

²² „*against a leaden evening sky*“ (TDU: 188).

²³ „*hungry heart*“ (TDU: 255).

²⁴ „*The village was shutting its eyes.*“ (TDU: 19).

²⁵ „*The fender grinned idly*“ (TDU: 234).

²⁶ „*from broad mirrors of light they changed to lustreless sheets of lead*“ (TDU: 190).

²⁷ „*The pair were, in truth, but the ashes of their former fires.*“ (TDU: 244).

²⁸ „*Your arms are like wet marble*“ (TDU: 190).

²⁹ „*she regarded him as Eve at the second waking might have regarded Adam.*“ (TDU: 174).

*zamilovaná srdce se vzpírala jednomu ubohému svědomí*³⁰ (TD: 191), „*po suché silnici občas zarachotila kola*“³¹ (TD: 369). Našli bychom tu však i příklad synestézie „*studenou září rodícího se dne*“³² (TD: 199) a dále použití onomatopoických výrazů jako „*klip-klap, klepala kolébka*“³³ (TD: 30) nebo „*Šplich – šplach*“³⁴ (TD: 147). Značným množstvím poetických prostředků jsou obohaceny především popisné pasáže textu.

Uměleckým prostředkem, který podle mého názoru na čtenáře působí nejintenzivněji, je kontrast. Jak bude uvedeno v následujících kapitolách, kontrastu se zde užívá na mnoha místech pro zdůraznění nesouladu mezi zákony společenskými a přírodními. Čtenář tak vnímá i rozdíl mezi společenskými vrstvami, například když autor vyobrazuje Angela, jenž sedí u jiného stolu než ostatní dojiči v mlékárně. Práce s kontrastem využil autor i při tvorbě samotných podnázvů prvních dvou dílů knihy: „*Panna*“ a „*Žena*“³⁵. Do kontrastu je tu stavěna i Tessina duchovní čistota oproti její tělesné poskvrněnosti. Ale například i to, že první Tessina cesta přinese hrdince jen útrapy, zatímco její druhá cesta, symbolicky opačným směrem, přináší Tess nejkrásnější období jejího života. To, jak se Angelova láska ve chvílce otočí proti Tess a rázem se mění v opovržení. Současně se kontrastu užívá k vykreslení Tessina svědomí, jež se brání citu; rozporu mezi citem a rozumem, vědomí minulosti pronikající do prožívané současnosti: „*Procházela jasem, věděla však, že stíny temna číhají neustále v pozadí. Možná, že se od ní každým dnem trochu vzdalují – ale možná, že se k ní přibližují.*“ (TD: 211), jinde třeba „*Ještě nikdy se nit Tessina života nesplétala tak zjevně ze dvou pramének – z úplného štěstí a z úplné bolesti.*“ (TD: 192).

Pomocí kontrastu například autor navozuje ve čtenáři sympatie s tradičním venkovským životem, zásah modernizace do prostředí venkova vyznívá negativně, uvádím příklad popisu parního stroje: „*Byl ve světě zemědělců, nepatřil však mezi ně. Sloužil ohni a dýmu; tito venkovští lidé sloužili rostlinstvu, počasí, mrazu a slunci.*“ (TD: 346)

Když Tess po dlouhé době potkala Aleka, vypravěč pro zdůraznění nespravedlnosti satiricky komentuje: „*Ten, kdo způsobil její zničení, byl teď na straně Ducha svatého, kdežto ona zůstávala neočištěna.*“ (TD: 326). Kontrast společností odsuzované „čisté ženy“ a „zloducha“ hlásajícího slovo boží se jeví jako nevýslovný paradox.

³⁰ „*two ardent hearts against one poor little conscience*“ (TDU: 180).

³¹ „*wheels occasionally rattled along the dry road.*“ (TDU: 361).

³² „*the frigid pallor of opening day*“ (TDU: 188).

³³ „*nick-knock*“ (TDU: 15).

³⁴ „*Squish, squash*“ (TDU: 135).

³⁵ „*Maiden No More*“ - kontrast v anglické verzi je zřetelnější.

6.7 Role determinace v díle

Tato kapitola se pokusí poukázat na co nejvíce faktorů, jež determinují jednání hlavních protagonistů v konkrétních situacích, nebo předurčují či ovlivňují i celou jejich životní dráhu. Níže tedy uvedeme jak faktory, které ovlivňují nebo se jinak podílejí na dílčích rozhodnutích a jednání postav, tak takové, které je predestinují k životnímu nezdaru.

6.7.1 Vliv psychofyzických faktorů a genderové identity

Níže je nastíněno, jak některé fyzické a psychické faktory ovlivňují jednání. Mezi ty fyzické patří například únava, fyzická zdatnost a schopnosti, věk a vizáž, sexuální pudy a jiné potřeby; psychickými faktory jsou temperamentové a jiné vlastnosti, jež ovlivňují to, jak se člověk projevuje, jsou zásadní při rozhodovacích procesech hlavně v krizových situacích. Genderová tematika je diskutovaným tématem především kvůli očekávání, jež byla spjatá se ženou a její sociální rolí manželky, a poukazuje na to, že muži měli jednodušší postavení, že to co se tolerovalo jim, bylo u žen nemyslitelné atd.

Jana Valdřová (2006: 128) uvádí, že existuje dvojí rozlišení románových hrdinek „...*bud' andělské ženy (archetyp ctnostné Madony), nebo padlé ženy (archetyp hříšné Evy)*.“³⁶ Jako by už žena jako taková byla podkladem dvěma literárním typům. Hardyho vypravěč však s prohršivší se hrdinkou soucítí a představuje ji netypicky jako oběť. Příběh se navíc odehrává v době, kdy byla žena považována za slabou a nesamostatnou bytost, kdy se od žen očekávala především podřízenost muži. Běžné pro ženy – románové hrdinky je, že autoři obvykle volí jen mezi dvěma variantami naplnění jejich života, a to buď svatbou nebo smrtí.

První tragédie, která rozpoutává koloběh událostí, je zapříčiněna fyzickou únavou, Tess podléhá spánku a způsobuje tak smrt Prince, „živitele“ rodiny. Dostavuje se pocit viny.

Tess je nejstarší z Durbeyfieldových dětí, proto je právě ona vyslána za bohatou „příbuznou“. Tess sama to takto nechtěla a Alekovi nedůvěřovala, ale jak praví vypravěč: „*Něco patrně urychlilo její rozhodnutí, snad myšlenka, že zabila Prince*“ (TD: 62). A protože je mladou ženou, spíše se pro ni najde práce. Práci ji obstará Alek, instinktivně totiž jedná tak, aby si ji získal. Získat si ji chce samozřejmě jen pro její vzhled, jeho „nová příbuzná“ se stává objektem jeho sexuální touhy. Tess determinuje její mládí a krása, kvůli které je obtěžována Alekem a později i jinými muži. „*Ale vždycky se to stává těm nejkrásnějším. Šeredné nehrozí*

³⁶ „První typ je žena ctnostná, skromná, nesobecká, která dojde odměny trpělivostí, utrpením, či kombinací obojího. Padlá žena má (zpravidla sexuální) moc nad muži, a namísto trpělivého čekání vyjadřuje svůj názor a požadavky.“ (VALDŘOVÁ 2006: 128)

nebezpečí..“ (TD: 104), vkládá autor do úst jedné z vesničanek. Alek je ovládán pudy, touží se krásné Tess zmocnit a svého docílí ve chvíli, kdy je Tessin organismus unavený a zesláblý.

Nedostatkem síly Tess trpí například také při těžké práci na poli nebo u parní mlátičky. Protože má vesele založená Marian plnoštíhlou postavu, má například mnohem více sil a tvrdou práci zvládá lépe, síly navíc „dobíjí“ doušky alkoholu. Tess trpí nedostatkem energie, po namáhavé práci nemá ani sílu odporovat a nechá se například Alekem doprovodit domů, což by v případě, kdy by byla plna sil, jistě rázně odmítla. To, že se Alek může vtírat do Tessiny přízně, je dáno jak její fyzickou vyčerpaností, tak i potřebou uspokojování základních lidských potřeb, tedy pravidelným odpočinkem a jídlem při práci – to dává Alekovi příležitost s Tess hovořit, protože nemá sílu klást mu odpor.

Vědomí toho, že postrádá prostředky na uspokojení základních potřeb, vede Tess k podstoupení patnáctimílové cesty do Emminsteru; její odpočinek v Eversheadu ji pak opětovně přivádí do cesty Aleka.

Další osudovou ránou je smrt Tessina dítěte. „*Dítě bylo útlé a slabé*“ (TD:106) jeho organismus se proto zřejmě sám nevypořádal s nemocí. Po Zármutkově smrti se Tess vydává do Údolí velkých mlékáren a vypravěč uvádí, že Tess po předchozích útrapách nabrala nových sil: „*Měla ještě průbojnost matčina nevyčerpaného rodu a přirozenou průbojnost mládí*“ (TD: 120).

Kromě mládí v knize sehrává důležitou úlohu i dědičnost. Princip dědičnosti vyobrazuje Tess jako „čistou“ ženu i na základě toho, že je ze šlechtického rodu. Jde tu tedy především o fakt, že i přes své postavení a chudobu je Tess „*dáma – cítěním i povahou*“ (TD: 179), protože má krev d'Urbervillů, zatímco Alek, syn zbohatlíka, který si titul jen koupil, nikdy nebude skutečným „urozeným pánem“. Je také dost pravděpodobné, že tato myšlenka byla koncipována pod vlivem Darwinových teorií, stejně jako myšlenka adaptace „organismu“ na prostředí, která se v díle objevuje několikrát, vypravěč například říká: „*Nikdy v životě nebyla Tess tak šťastna jako nyní a snad tak šťastna již nikdy nebude. Přizpůsobila se totiž tělesně i duševně svému novému okolí*“ (TD: 144).

Svým způsobem i láska k Angelu Carovi, jíž podléhají všechny dojičky, může být dána tím, že byl jediným pohledným mladým mužem v jejich blízkém okolí a jejich touha po Angelovi je tedy svým způsobem i vrozenou pudovou záležitostí. Hardy jejich vášně připisuje zákonům Přírody, doslova zde píše: „*Vášeň smazala rozdíly mezi nimi; každá se stala jen součástí jednoho organismu – sexu*“ (TD: 161).

Psychofyzické dispozice oněch dojiček sehrají důležitou roli po odchodu Angela s Tess. Přecitlivělou Retty dovede její nevyrovnanost k pokusu o sebevraždu, Marian podléhá

alkoholu, jen Izz, jejíž povaha byla více rozumově než citově zaměřená, stojí nejvíce „nohama na zemi“ a s danou záležitostí se smíří dobře.

I Tessina životní cesta je v jistých rozhodujících okamžicích předurčována i jejími povahovými vlastnostmi. Zaprvé, její upřímnost a svědomí ji donutí, aby Angelovi sdělila, čím se v minulosti prohrála, a zadruhé, je až příliš pokorná a hrdá, a to je zcela oddělilo. Vypravěč na několika místech naznačuje, že kdyby se Tess pokusila, mohla Angela přinutit zůstat. „*Kdyby byla Tess vychytralá, byla by ztropila výstup, omdlela by, hystericky by se rozplakala. Možná, že by jí nebyl v tom opuštěném úvoze přes všechno své pohrdání odolal. Ale její trpělivé chování mu ulehčilo odchod...*“ (TD: 271).

Mezi jinými vlivy, je to citlivost Angelovy povahy a hodnoty, jež vyznává, co má podíl na tom, že není schopen se smířit s Tessinou minulostí. Na tento fakt upozorňuje ještě před Tessiným doznáním vypravěč slovy: „*Drsnější člověk by snad přijal její vysvětlení po svatbě s lehkým srdcem, na Angela by však asi zapůsobilo jinak*“ (TD: 219). Na jiném místě je zdůrazněno, že Angel Clare není typem muže, který by jednal pudově, a protože není zmítán fyzickou touhou, jeho reakce na Tessino přiznání o to více postrádá na laskavosti. „*Clarova láska byla až nezdravě duchovní a neuskutečnitelně obrazná*“ (TD: 262).

Harvey (2003: 83) shrnuje, že pro Aleka i Angela byla Tess předmětem jejich touhy, (dodejme, že u Aleka se jednalo o sexuální uspokojení, u Angela naopak o ryze duchovní soulad), v obou případech se však Tess stala jejich obětí.

Situace, kdy Angel mluví po Tessině doznání ze spaní a odnáší Tess ve spánku na hřbitov, je chování zapříčiněné stavem, kdy je jeho podvědomí rozbouřené nedávnými událostmi, které otráslы jeho emocemi.

Rozdíl mezi pohledem na mužské a ženské životní zkušenosti je patrný ve scéně, kdy se jeden druhému přizná k minulým prohřeškům. Po Angelově zpovědi Tess „*plna naděje radostně vyskočila. ‚Ne, nemůže to být nic vážnějšího, opravdu ne!’ zvolala. ‚Protože je to totéž!’*“ (TD: 241). Její minulost však není odpuštěna, protože toto provinění u žen se netolerovalo. Protože nesplňuje očekávání spojené se svou genderovou identitou, neodpovídá normám „čisté ženy“. Je tedy následně opuštěna.

V tomto Hardyho díle bychom našli při pečlivém čtení ještě více příkladů, jak psychofyzické a genderové dispozice ovládají chování a životní dráhy lidí, i když toto téma nejspíš nebylo prvotním autorovým záměrem. Následující kapitoly rozebírající role determinace společenským prostředím, přírodou či transcendentálními silami byly podle naší úvahy záměrem autora zcela evidentně.

6.7.2 Sociokulturní determinace a její vliv

Tessinu tragédii umocňuje soudobá pokrytecká společnost. Ta se striktně drží stanovených norem a pravidel, a každý, kdo je poruší, je společností odsouzen a potrestán. Okolnosti v takovém případě nikoho nezajímají. A Tess se dle tehdejších společenských norem provinila a ztratila tak svou „čistotu“. Hardy napříč tomu v podtitulu knihy Tess prezentuje jako „čistou ženu“, čímž se snaží vyzdvihnout svůj nesouhlas s neodůvodněnými společenskými předsudky, po jejichž změně volá.

První díl románu končí slovy „*Nezměrný společenský rozpor měl teď oddělovat naši hrdinku od jejího dřívějšího já,...*“ (TD: 86). A právě tento společenský rozpor je příčinou jejích dalších tragédií.

K první zásadní tragédii, jež se odehraje v Oboře, přispěje skutečnost, že Tess je nezkušená, neznalá života, není poučena ani varována před možnými záměry mužů. Není tedy ani dostatečně připravena razantně čelit Alekovi a jeho naléhání, a vlastně ani netuší, co jí hrozí. Za skutečností, že Tess podléhá Alekovi, stojí i fakt, že je z prostého společenského prostředí. V promluvě mířené své matce Tess uvádí: „*Proč jste mne nevarovala? Dámy vědí, na co si mají dát pozor, protože čtou romány a tam se to dovědí; ale já jsem se nemohla nikde nic takového dovědět a vy jste mi nepomohla*“ (TD: 96-97).

Naše hrdinka poté porodí nemanželské dítě. V dnešní době se to jeví téměř jako běžná praxe, v době viktoriánské Anglie to bylo však něčím odsouzeníhodným a dítě se vlastně už „*prohřešilo proti společnosti tím, že přišlo na svět*“ (TD: 106). Tess je nešťastná, připadá si vinna, protože ví, že se dopustila něčeho, co je společností považováno za špatné. Vědomí toho, že si o ní lidé povídají, že ji nespíše odsuzují, ji ničí, a pokud nemusí, nevychází přes den raději ani ven. „*Skoro celé její utrpení vzniklo z konvenčních názorů, nikoli z vnitřního pocitu*“ (TD: 105).

V devatenáctém století byla sexuální témata a záležitosti týkající se manželství tabu. Společnost nebyla zvyklá o nich mluvit a to se Tess stalo osudným. „*Ani matky nebyly ochotné a schopné připravit dceru na manželství. Namísto alespoň základního poučení ji dělšily, pohlavní styk označovaly sice za nezbytný, o něm samotném však nemluvily buď vůbec, nebo v náznacích a s krajní ošklivostí*“ (LENDEROVÁ 1999: 96).

Od ženy se očekává naprostá neposkvrněnost, u muže jsou však zkušenosti v týchž záležitostech tolerovány. Alekovo okolí zná jeho zkušenosti se ženami a přijímá je jako fakt. Angelův románek Tess chápe a odpouští, Angel sám působí, že nemá velké výčitky, ovšem totéž provinění u Tess rázem úplně změnil Angelův náhled na ni jako na ženu. Předsudky negativně ovlivní Angelovo rozhodnutí v kritické situaci a opouští Tess i přesto, že uznává, že

vina je především na straně společnosti: „Připouštím, že nejsi tolik vina, jako ti, kdo se na tobě prohřešili“ (TD: 250).

Angel stejně jako společnost, v níž žije, považoval činy za kritérium mravního chování. Angel dostatečně včas „nepoznal, že má oceňovat její (Tessinu) mravní hodnotu podle jejích snah, a nikoli podle jejích skutků“ (TD: 283). Až později si uvědomuje, že hodnota jednání tkví v pohnutkách a že poskvrněnost tělesné schránky nemusí ubrat na čistotě duše. Už například Tomáš Akvinský³⁷ poukazoval na to, že mravní jednání by se mělo posuzovat podle předchozího svědomí, tedy na základě nepřítomnosti zlé vůle a ne na základě činů. Duchovní čistota u Tess zůstává nedotčena, jelikož nehřeší ze zlé vůle, ale zmatena a z nevědomosti, svědomí se tedy ozývá až následně, poté co si Tess teprve uvědomí závažnost svých činů. Tento pohled ovšem soudobá společnost neuznává a nebere na vědomí.

„Společnost je beznadějně snobská“ (TD: 205) a je zvyklá posuzovat, jací lidé jsou podle postavení a původu, aniž by je zajímaly charakterové vlastnosti či pohnutky jednání. Angel si je vědom toho, že „jeho prostomyslní a obětaví rodiče v skrytu podléhají jako příslušníci střední vrstvy jistým předsudkům“ (TD: 180), co si ale neuvědomuje je, že je jimi sám také ovlivněn, jak se později ukáže. Vědomí toho, že Tess pochází ze starobylého rodu d'Urbervillů by Angelovy rodiče bezesporu pozitivně ovlivnilo, na Tess by nenahlíželi jako na prosté venkovské děvče a přijali by ji s nadšením do rodiny. Stejně samozřejmě by ji ovšem zavrhli, pokud by zaslechli zmínku o její minulosti. Lidé v Marlottu Tessinu minulost znali, a to, že se do vsi Tess vrátila, někteří neakceptovali. Tessina matka s dětmi byla tedy donucena se odstěhovat, protože ji vlivní lidé vyčítali, že zde své dceři poskytuje přístřeší, nebo jak říká autor „přechovává“³⁸ (TD: 374) ji. Tess pro svou špatnou pověst vlastně vypudila svou rodinu ze vsi. „Kdyby nebyla přišla domů, snad by byli dovolili matce a dětem, aby zde zůstaly jako týdenní nájemníci“ (TD: 374).

I Angelova životní dráha je částečně předurčena, a to názory jeho rodičů. Rozhodnutí stát se sedlákem mu přijde na mysl až poté, co rodičům vysvětlí své pohnutky, proč se nemíní stát knězem. Jeho rodiče ho tedy nenechají studovat na univerzitě, protože to považují za zbytečné. „Starému muži ustálených názorů se zdálo, že vystudovat a nestát se knězem je totéž co předmluva bez knihy“ (TD: 131). Protože si Angel uvědomuje, že nezlomí otcovy tradiční názory, ani se více rodiče nesnaží přesvědčit pro svá studia. Žité stereotypní zvyklosti tak ovlivňují jeho životní volbu, Angel si vybírá žít se jako farmář, proto se odjíždí vyučit do mlékárny, kde poznává Tess.

³⁷ Tomáš Akvinský byl italský katolický filosof a teolog 13. století.

³⁸ „...her mother was scolded for, harbouring her“ (TDU: 367).

To, jak se Tess postaví k problému, který vyvstane po jejím doznání, její bezmocná poddajnost a rozhodnutí nebojovat a nechat Angela odjet, přeje-li si to, to vše je ovlivněno působením společenského prostředí. Společnost, ve které žije, by ji odsoudila, proto i ona se cítí vinna a jedná pokorně ve svůj neprospěch, s vědomím jako by ji nezbývalo nic než přijmout trest. Žila-li by v jiné době či jiné společnosti volnějších zásad, jednala by dle jiného morálního kódu, nejspíše by necítila provinění ani by neměla pocit, že patří jinému muži. Společnost, v níž žijeme, vždy do jisté míry určuje naše jednání. Nerozhodujeme se svobodně, ale pod tíhou konvence, zásad a požadavků společnosti. Tessino rozhodnutí nebylo svobodné, bylo předurčeno společenskými principy, výchovou a uznávaným náboženstvím. Například ve světě pohanských národů by k obdobné tragédii nikdy nemohlo dojít. Co se týče jejího rozhodnutí nenutit a nepřesvědčovat Angela, nebylo svobodné ani proto, že se tak Tess rozhoduje s ohledem na svou minulost, jíž se nechává ovládat, nikoli s pohledem vpřed.

Determinace společenským prostředím je zřetelná z toho, jak Angel dojde ke změně názoru na Tess. Při jeho pobytu v Brazílii na něj zapůsobí člověk, jemuž se Angel během společné cesty zemí svěří. Jelikož názory tohoto muže byly utvářeny pod vlivem odlišného sociokulturního prostředí a větším množstvím životních zkušeností, má na danou věc úplně jiný pohled. „*Díval se na to ze zcela jiného hlediska než Angel: podle něho nezáleželo na tom, čím Tess byla, nýbrž čím bude. Otevřeně řekl Carovi, že chybil, když od ní odešel.*“ (TD: 362) Každá společnost má jiná očekávání spojená s toutéž společenskou rolí, neexistuje žádný univerzální zákon, podle něhož by Tess měla být nazývána vinnou. Teprve vlivem jiné společnosti si tedy Angel uvědomí omezenost svého postoje a mění náhled na Tess.

6.7.3 Vliv životního prostředí

Již v první části knihy je Tess vytržena ze svého přirozeného prostředí, vesnice odtržené od okolního světa kopci Blackmoorského údolí; a jako dítě panenské přírody odchází z Marlottu do Tantridge. „*Kdysi toužila stát se učitelkou*“ (TD: 58), důležitější v dané nepříznivé situaci je ale postarat se o přežití. Protože je třeba finančně vypomoci rodině, která žije v nuzných podmínkách, je Tess nucena udržet si zaměstnání a tudíž se stává do značné míry závislá na Aleku d'Urbervillovi. To, že Alek zaměstnával Tess, zmírňuje její nepřívětivé odmítavé jednání vůči němu.

Životní prostředí Marlottu a Tantridge se v mnohém liší ač jsou obě místa vzdálena pouhých dvacet mil. Místa se nerůzní jen krajinou, ale v Tantridge se mladí lidé více baví,

mnohem více pijí a morálka je tu celkově volnější. „*Přestože oba kraje spojovala dráha, jejich obyvatelé se lišili přízvukem i povahou.*“ (TD: 89) Zdejší lidé na Tess působí lehkomyšlně, hrubě a neurvale, nerozumí si s nimi. Jejich nevraživost povzbuzená alkoholem, který Tess vždy odmítala, ji zažene do rukou Aleku d'Urbervillovi.

Vliv prostředí je patrnější i na románové postavě Angela Clara. Angel je příslušníkem vyšší společenské vrstvy než dělníci v mlékárně, okolnosti ale způsobí, že všechen čas tráví s nimi; „*protože v blízkém okolí nikde nejsou domy, kde by si mohl najmout pohodlný byt, bydlí u mlékaře.*“ (TD: 132) Jelikož tamější prostředí nenabízí jiné možnosti ubytování než v mlékárně samotné, Angel a Tess se každý den setkávají nejen při práci, ale i u jídla a ve volných chvílích. I na dalších místech románu je zdůrazňováno, jak je prostředí sbližuje, třeba i popisnými pasážemi, líčí jejich každodenní pracovní aktivity. „*Viděli se stále – nebylo vyhnutí.*“ (TD: 144)

Protagonisté románu jsou často nuceni přizpůsobit se novému životnímu prostředí. To samozřejmě podmiňuje jejich chování a leckdy i myšlení. Angel se po jisté době sžije s prostředím venkova a změní pohled na venkovské obyvatele, což i sám na sobě pozoruje, „*uvědomoval si odcizení.*“ (TD: 174) Angelovi bratři tuto změnu vnímají nejintenzivněji. „*Zarazila je zvláště změna v jeho vystupování... Začínal se chovat jako sedlák.*“ (TD: 174) I na dalších místech je možno vyčíst jak se mění postavy působením jiného prostředí. Brazílie, prostředí cizí a nevlídné, předurčuje Angela k neúspěchu, ani jeho organismus se nedokáže přizpůsobit podmínkám oné země, proto je stále nemocný a hubne. Myšlenka adaptace na prostředí, jak již bylo zmíněno výše, se v textu mnohokrát opakuje. Například to, jak se Tess rozhodne obléci do nejhorších šatů a ostříhat obočí, aby se vyhnula jakýmkoli návrhům. K Alekovi se Tess opět vrátila jen z toho důvodu, aby zajistila svou matku a sourozence, kteří by jinak žili v chudobě, volí „*přežití*“.

Dále, v kontrastu s tím, jak Angel zhrubne vlivem venkova, jsou vyzdvihovány přednosti Tess, která s lítostí poznamenává: „*Napadlo mě, co ze mne mohlo být. Zdá se mi, že jsem promarnila život nedostatkem příležitosti.*“ (TD: 141) Tessin rodný Marlott a obecně život chudých lidí na vsi ani nenabízí možnosti studia či dalšího vzdělání, natož pak pro dívku.

Pro oba manžele později hraje důležitou roli i to, že je dělí přílišná vzdálenost, cestuje se pomalu a komunikace dopisy je slabá a zdlouhavá, jeden z Tessiných dopisů se například dostane Angelovi do rukou až se zpožděním po jeho návratu z Brazílie. Nedostatek komunikace je tedy příčinou toho, že Tess přestává doufat v Angelův návrat.

6.7.4 Role a vliv přírody

Hardy na mnoha místech sklouzává k vleklým popisům přírody a přírodních sil, jež jsou však opodstatněné, obvykle totiž reflektují probíhající děje. Na některých místech příroda zrcadlí psychické rozpoložení postav nebo jejich osudy. Hustý les Obory, v níž je Tess zneužita, zasazuje autor do tmy a mlhy; naopak na místě, kde se Tess zamiluje a kde se od jara rozvíjí její vztah s Angelem, opakovaně líčí krásy krajiny, jež je svěží a v rozpuku, plná barev a vůní. Když do těchto míst přicházela, „*kráčela proti lehkému jižnímu větríku. Zdálo se jí, že každý závan je slovem krásného hlasu a v ptačím zpěvu že se skrývá radost.*“ (TD: 119) Totéž místo si po jejich rozchodu při poslední společné návštěvě mlékárny vyslouží jen útržkovitý negativní popis: „*Zlato letního obrazu zešedlo; barvy byly mdlé, úrodná půda blátivá, řeka studená.*“ (TD: 269) Odpoledne po svatbě Angela a Tess se rázem změní počasí, tato rychlá změna počasí koresponduje s rychlou a nečekanou změnou v jejich životě. Následkem Tessina doznání se rozhodne o zvratu v jejich vztahu, v týž den se navíc Retty málem utopí, a Marian začne pít. Počasí je špatné, stejně jako odehrávající se události. Venku prší a je silný vítr. Později ve Flintcomb-Ash zažívá Tess krušné období, na tomto nehostinném místě je vykořisťovatelským statkářem Grobym využívána na nejhorší a nejtěžší práce, příroda je tu drsná jako on sám, půda neúrodná a počasí nevlídné. Ne náhodou zde navíc nacházíme Tess příznačně v období tuhé mrazivé zimy. „*Vichr byl cítit ledovci.....nesl sněh tak, že bičoval zemi.*“ (TD: 307)

Příroda v díle hraje častokrát nepřátelskou úlohu, a v mnoha případech je to i slovy autora řečeno přímo, například „*Každé vydechnutí, každá kapka krve, každý tep bušící v spáncích byl hlasem, který se spojil s přírodou v boji proti Tessině úzkostlivosti.*“ (TD: 193).

Už v úvodní části románu Hardy ironicky mluví o „*posvátném plánu přírody*“ (TD: 34). David Galef³⁹ v předmluvě k *Tess* uvádí, že tato slova jsou převzata od Wordswortha. Hardy jich využívá, aby sarkasticky vyobrazil, že sobečtí rodiče mají osud svých dětí plně v rukou, dokonce na tomto místě románu Hardy nazývá šest Durbeyfieldových dětí malými bezbrannými „zajatci“, jimž Příroda předurčila, že budou žít. Jakoby nestačilo, jak je společnost nepřívětivá, nechápavá, vykořisťovatelská, někdy až krutá, ba i příroda člověku spíše škodí než pomáhá. Mnohdy jakoby se příroda i aktivně podílela na uskutečnění lidského neštěstí.

Již ve scéně, kdy si Alek d'Urberville odváží Tess k sobě na panství, využívá nerovností krajiny k tomu, aby se ho Tess držela, když v kočáře tryskem sjíždí svahy jeden za

³⁹ David Galef, profesor anglického jazyka na univerzitě v Mississippi, autor několika knih a desítek povídek, vydání *Tess z d'Urbervillů* nakladatelstvím Barnes & Noble Classic opatřil úvodem a poznámkovým aparátem.

druhým. Když pak Tess v osudnou noc nasedne k Alekovi na koně, sjede Alek záměrně z cesty do temné Obory, nejstaršího lesa v Anglii, kde zabloudí. I kdyby Tess chtěla jít domů sama pěšky, nenašla by odsud cestu, je už tma a les příliš hustý, a navíc i počasí se postaví proti ní, je zima a les je zalitý mlhou. Tess proto zůstává s Alekem, který přesvědčivě konstatuje fakt: „*v této husté mlze byste bloudila celé hodiny mezi stromy.*“ (TD: 83) Alekovi se tedy naskytne příležitost a Tess zneužije. Dále v textu je poznamenáno: „*Kdyby tam šel někdo kolem, určitě by k tomu nebylo došlo.*“ (TD: 104) I pokud by někdo slyšel nářek, nejspíše by ale i tak Tess uchráněna nebyla, protože hustý les ponořený do mlhy Alekově činu nahrává. Co dodat? Slovy autora: „*Příroda málokdy řekne svému ubohému stvoření ‚Pozor!‘*“ (TD: 53)

Autor připisuje i nešťastnou lásku dojiček nevlídné Přírodě⁴⁰, již ztělesňuje a představuje ji jako krutou a nepřemožitelnou. Vypravěč uvádí: „*Hořečnatě podléhaly citu, přisouzenému jim zákony kruté Přírody, – citu, který ani nečekaly, ani nechtěly.*“ (TD: 161) Příroda je tu doslova lhostejná k lidským touhám a citům, s nimiž si zahrává dle libosti.

Jinde vypravěč podotýká: „*Paní Příroda je lišácky lstivá a Tess dosud v zaslepené lásce ke Clarovi zapomínala, že se z ní snad zrodí nová stvoření a způsobí jiným touž bolest, kterou ona oplakávala jako své neštěstí.*“ (TD: 262) Nejde tu o žádný přenos hříchu, ale o to, že podle Angelova smýšlení by jejich děti vyrůstaly v potupě.

Příroda je stavěna ještě do další důležité role, v díle je příroda koncipována jako jakási antiteze společnosti. Prezentuje se tak odlišnost mezi tím, co je přirozené a co dané úmluvou. Tak i vyvstává nevyřešená otázka: kterými zákony se tedy řídit? Mohou vůbec pravidla, která zjevně odporují přírodě, být považována za správná? Příkladáme ukázkou takového kontrastu mezi přírodními a společenskými zákonitostmi: „*Uvědomovaly si, že jejich blouznění je nesmyslné už pro jejich společenské postavení, že vzniklo zcela marně a že nemá nejmenších vyhlídek; že v očích civilisace jejich láska nemá oprávnění (zatím co v očích přírody překážek nebylo)*“ (TD: 161)

Mohli jsme si povšimnout, že příroda v tomto románu hraje velmi důležitou úlohu, není jen nějakým pasivním pozadím, na němž probíhá děj. Jak již bylo uvedeno, častokrát zrcadlí osudy protagonistů. Na některých místech je „Paní Příroda“⁴¹ personifikována v bytost nezměrné moci, převyšuje a ovládá člověka a jeho vášně a určuje jeho úděl. Současně je přírodních zákonů využíváno pro zdůraznění umělosti zákonů společenských. V románu jsou

⁴⁰ V románu je Příroda personifikována, objevuje se v několika pasážích s velkým počátečním písmenem. V původním znění: *Nature*.

⁴¹ V originálním textu „*Dame Nature*“ (TDU: 252).

mnohokrát zákony přírody stavěny do protikladu k zákonům společnosti. Všechny tyto zmíněné role, které v románu příroda hraje, jsou patrné například z následující vybrané ukázky: „*Tak odešel Zármutek Nežádoucí, to nezvané stvoření, dar podvržený nestoudnou Přírodou, která neuznává společenské zákony*“ (TD: 109)

6.7.5 Fatalita v díle

Tessin životní úděl působí na čtenáře, jako by ji byl přeurlčen, a ať se Tess snaží jakkoli, vypadá to, že štěstí ji není souzeno. Otázkou je, zda události v jejím životě jsou předem dány nebo jsou náhodné. Pokud jsou události dílem náhody, proč jsou vždy negativního rázu? Tess je bezmocná, žene ji láska a touha po dosažení štěstí, kterého ji však není dáno dosáhnout. Tím jak neštěstí stíhá další a další neštěstí, je vyzdvihována nepřemožitelnost osudu.

Tragédie začíná už střetnutím Johna Durbeyfielda s farářem, jenž mu vysvětlí, že jej oslovuje „sire“, protože je potomkem jednoho z rytířů Viléma Dobyvatele, a tedy ze starého šlechtického rodu d'Urbervillů. První náhoda nebo hra osudu? Následuje nešťastná smrt Prince, živitele rodiny. Je snad náhodou, že se tyto události odehrají v době, kdy je Tess dostatečně vyzrálá, aby odešla pracovat na panství „příbuzných“? Je to náhoda, že si zbohatlík Simon Stoke koupil právě šlechtické jméno d'Urberville a usadil se v sousedství skutečných potomků tohoto rodu a že má syna jen o málo staršího než byla Tess? Není to osud, že se Tess znovu setkává s Angelem, do něhož se zahleděla již před lety při tanci na slavnosti? Proč nezůstal již tenkrát, když jí bylo šestnáct let? A co to, že Angel přehlédne Tessin dopis s doznáním o její minulosti? Nebo skutečnost, že právě když je opuštěná svým manželem, zoufalá a bez prostředků, znovu potká Aleka?

Autor sám na mnoha místech používá termínů⁴², které svědčí o tom, že se snaží navodit dojem předurčenosti nějakou vyšší silou. Jak již bylo řečeno, první díl končí myšlenkou „*Muselo se to stát*“, vypravěč na témže místě románu pokládá i řečnickou otázku „*Proč jí bylo souzeno?*“⁴³ (TD: 86)

Pokusíme se dále z románu vybrat a uvést několik citací, kde vypravěč používá slov či konstrukcí, ze kterých je jasné, že chce čtenáře přesvědčit o determinovanosti Tessina života silami jakési numinózní transcendence.

⁴² Anglická verze používá např. výrazů „doom“ (TDU: 74), „destiny“ (TDU: 364), „fate“ (TDU: 167), „Providence“ (TDU: 167).

⁴³ v originální verzi není použito řečnické otázky, ale oznamovací věty: „there should have been traced such a coarse pattern as it was doomed to receive“ (TDU: 74).

Již v šesté kapitole vypravěč použije slova osud⁴⁴ v souvislosti s jejím odjezdem do Tantridge, „*Kdysi toužila stát se učitelkou... ...,osud rozhodl jinak.*“ (TD: 58) Rozhoduje osud, ne svobodná vůle. Po smrti Tessina dítěte komentuje vypravěč události myšlenkou theologického fatalismu: „*Tak jako mnoho jiných mohla by spolu se svatým Augustinem říci ironicky Bohu: ‚Radil jsi nám jít lepší cestou, než jsi nám dal.‘*“ (TD: 112) Je to tedy křesťanský Bůh, kdo zamíchal karty osudu a předurčil Tess její útrapy?

Když Angel sděluje doma rodičům, že se hodlá oženit s obyčejnou venkovankou, vysvětluje, že ať již se s ní setkal „*náhodou nebo řízením Prozřetelnosti*“ (TD: 179), bude mu dobrou pomocnicí na jeho plánovaném zemědělském živobytí.

Dívky, které pracují v mlékárně a milují Angela mezi sebou necítí nenávist. To, že si Angel vybírá Tess, vnímají jako fakt, proti němuž nebojují. Všechny věří, že to tak musí být. „*Vyrostly v opuštěných venkovských zákoutích, kde víra v osud je silným pocitem; nevyčítaly jí. Bylo souzeno, aby zvítězila*“ (TD: 160).

Jako osudová záležitost se jeví i skutečnost, že Tess je dostižena vlastní minulostí právě na místě, které bývalo sídlem jejích předků. Má snad ona pykat za jejich dávné činy? I smutná legenda o kočáru, který prý Tess již někde jistě viděla, má být předzvěstí tragédie, v níž je jí určena hlavní role. Celá tato záležitost působí podivně, nehledě na to, že je na místě svých předků Angelem zanesena ke hrobu do blízkého opatství a položena do rakve. Kdo nebo co ovládá ve spánku jeho? Je to jen rozrušeným psychickým stavem nebo je veden nějakou vyšší mocí? Tessin život jako by byl opravdu ovládán jakousi krutou a zlomyslnou Prozřetelností, která ji vždy dostane přesně tam, kde ji chce mít.

Poté co se Tess vrátí opuštěna domů, kde hledá azyl a útěchu, vyslechne slova otce, jenž přemýšlí především nad tím, co řeknou dané situaci jeho známí, a dokonce i pochybuje o tom, že se Tess skutečně vdala. „*Jak neočekávaně na ni osud zaútočil! A když o ní i otec trochu pochybuje, co si o ní budou myslet cizí lidé a sousedé?*“ (TD: 276) Následkem toho se rozhodne odejít a protlouká se sama.

Tessin příběh Hardy ukončuje slovy „*‚Spravedlnost‘ byla vykonána a předseda Nesmrtelných, jak říká Aischylos, zakončil svou hru s Tess.*“⁴⁵ (TD: 422) „Předseda Nesmrtelných“ je fráze ze starořecké hry *Spoutaný Prométheus*. Stejně jako Prométheus v Aischylově hře, i Tess je jakousi loutkou ovládanou vyšší mocí, obětovanou pro dobro

⁴⁴ „...the fates seemed to decide otherwise“ (TDU: 44).

⁴⁵ „Justice‘ was done, and the President of the Immortals, in the Aeschylean phrase, had ended his sport with Tess.“ (TDU: 414) – v originální verzi je použito slovo „sport“ ve smyslu hry.

společnosti. Člověk se svými touhami a vášněmi je drcen silami nepřátelského osudu a stává se obětí jakési slepé vyšší vůle.

Tess je „ideální“ obětí, svůj osud přijímá pasivně a trpí aniž by se pokusila svůj osud změnit, postrádá vůli a sílu, jediným aktem projevu vůle proti osudu je vražda Aleka, za toto vzepření ji však stihne nejvyšší trest.

Pro uzavření této kapitoly konstatujeme, že fatalistické motivy užití v tomto díle je možno chápat spíše symbolicky. Dílo má kriticko-realistickou povahu a fatalismus tu má symbolicky posílit skutečnost, jak moc jsme svazováni vlivem společenské konvence, která nám osud předepisuje; Hardy těmito prostředky zdůrazňuje naši nesvobodu.

7. NEBLAHÝ JUDA – ANALÝZA DÍLA

Román *Neblahý Juda* vznikl zhruba od roku 1892, jak uvádí sám autor v předmluvě. Dokončen byl v roce 1894, kdy jej od prosince časopisecky na pokračování začal vydávat *Harper's New Monthly Magazine*. (INGHAM 2003: 91)

Pro časopisecké vydání musel Hardy dílo upravovat tak, aby „vyhovovalo“ soudobé morálce. V knižní podobě vyšel *Neblahý Juda* 1. prosince 1895. Ačkoli se našlo i několik kladných recenzí, ihned se na Hardyho snesla vlna ostré kritiky.⁴⁶ V kritice z *Pall Mall Gazette* bylo dílo přejmenováno na *Nemravného Judu* a tvrdí se, že například wakefieldský biskup výtisk *Neblahého Judy* nechal spálit. (HARVEY 2003: 39). Po bezpočtu strhujících a urážlivých reakcí se Hardy rozhodl odmlčet jako romanopisec, věnoval se nadále jen poezii.

Do češtiny román přeložil v roce 1927 Josef Hruša a později Marta Staňková, o jejíž překlad z roku 1975 se opírá tato studie.

7.1 Na pozadí románu...

Roku 1893 poznal Thomas Hardy v Dublinu Florence Henniker, v té době již vdanou ženu. Hardy Florence popisoval jako velmi atraktivní, inteligentní, intuitivní a nezávislou, byl jí rádcem při jejích literárních snahách. Okouzila ho a byla mu inspirací pro řadu básní. Jejich vztah, k němuž je doložitelná četná korespondence, však z její strany nikdy nenabyl jiné než přátelské podoby.

Harvey konstatuje, že románová postava Sue Brideheadová, celým jménem Sussana Florence Mary Bridehead, měla předlohu právě v Hardym obdivované Florence Henniker. Odpovídá tomu fakt, že Sue je ztvárněna jako sexuálně netečná⁴⁷ vůči muži, jenž ji projevuje lásku a kterého také miluje, zdůrazňuje její duchovní zájmy či intelektuální vlohy.

Učitelství v Melchesteru, na němž Sue studuje, byl inspirován Hardyho znalostí Salisburského Učitelského institutu, kde studovaly jeho sestry Kate a Mary.

Hardyho babička Mary Head pocházela z vesnice Fawley. Příjmení Judy – Fawley a Sue – Bridehead, ale i jméno vsi, v níž Juda vyrůstá se svou tetou – Marygreen, všechny tyto jména a názvy byly vytvořeny jako odkaz na výše zmíněnou Mary Head.

Postava Judy Fawleye částečně zrcadlí ve vztahu ke vzdělání a klasické literatuře samotného Thomase Hardyho, ovšem některé aspekty naznačují podobnost i s Hardyho

⁴⁶ Negativní kritiky se objevily například v listech *Pall Mall Gazette*, *Guardian*, *Spectator*, *World*. (TURNER 2001: 144). Hardyho podpořily či bránily listy jako *Saturday Review*, *Westminster Review*. (WATTS 1999: 447).

⁴⁷ „...jsem zřejmě chladná – bezpohlavní“ (NJ: 155), v originále „I must be cold-natured – sexless“ (JO: 109).

strýčkem Johnem Antellem z Puddletownu, zatrpklého sebevzdělaného ševce, jehož ambice byly znemožněny v důsledku chudoby a alkoholu. (HARVEY 2007: 38-39)

Román nese četné autobiografické prvky, proto se věnuje i kritice instituce manželství.

7.2 Témata románu

Román *Neblahý Juda* je polytematickým dílem, k těm nejzřetelnějším tématům patří boj proti společenské konvenci a proti pojetí ustrnulé viktoriánské morálky, dílo poukazuje na sociální nespravedlnost a problematiku manželských vztahů.

Hardy skrze román otevřeně kritizuje sociální řád. Ačkoli má hlavní hrdina Juda předpoklady pro úspěšné studium na univerzitě, jeho plány nemohou být uskutečněny, protože mu to neumožňuje jeho společenské postavení, na studium nemá dostatek finančních prostředků. Vzdělání je výsadou majetných. *Neblahý Juda* je románem nenaplněných snů. Ani v oblasti citové nedojdou hrdinové skutečného štěstí, jelikož jim v tom brání konvence a pokrytecké myšlení a jednání lidí. Sue si uvědomuje, že stýkat se s Judou je z pohledu společnosti, která je schopna jen velmi omezeného pohledu na vztah mezi lidmi opačného pohlaví, nepřijatelné: „*Abychom mezi sebou udržovali takový vztah jako dosud, určitý druh přátelství – lidé kolem by nám byli stejně znemožnili v něm pokračovat*“ (NJ: 173). Chce-li si udržet dobré jméno, musí její jednání vyhovovat společenským požadavkům, ať již jsou jakkoli pokrytecké. Tím, že poté Juda a Sue žijí spolu, aniž by byli oddáni, tedy přestoupením konvenčního jednání, jsou trnem v oku svému okolí, společností jsou odsouzeni k opovržení, špatnému zacházení, těžkostem, tlak okolí je tak silný, že vede k tragédii – děti zemřou, i přesto, že se Juda a Sue milují, Sue odchází a nechá se ničit ve vztahu Richardem, což okolí shledává paradoxně morální nápravou, Juda nešťasten a osamocen umírá.

Jiným tématem je manželství. Podtitul knihy zní „*Litera zabíjí*“, jedná se o odkaz na Bibli, literou jsou míněny psané zákony, v případě tohoto románu manželská smlouva, ale i všechny uměle vytvořené konvence. Podtitul nepřímo naznačuje, že mocnější a mravnější než psaný zákon by měl být cit, láska. Když Phillotson dovolí Sue odejít s Judou, vyvolá skandál, protože jedná proti konvencím, on si však uvědomuje „*že v očích Boha a podle přirozené, upřímné lidskosti*“ (NJ: 251) se zachoval správně. Hardy se nesnaží shazovat instituci manželství, ovšem kritizuje vlastnické manželské vztahy. Na jednom místě slovy Sue uvádí: „*mysl smlouvy je dobrý a je nepochybně správný pro mnoho lidí; ale v našem případě se mýjí cílem, protože patříme do toho zvláštního druhu lidí, kteří v pevném rodinném poutu ztrácejí srdečnost a otevřenost*“ (NJ: 290) a snaží se poukázat na fakt, že jejich manželství je

„přirozené“, i když společensky neposvěcené. Společností jsou však odsouzeni a u Sue se dostavuje pocit viny. Důsledkem pokrytecké morálky jsou pak oba nešťastní. Shrňme toto téma citací z díla: „*Milostná tragédie, k níž v civilizovaném světě tak často dochází, vůbec není nějakou přirozenou tragédií lásky, je to tragédie násilím vnucovaná lidem, kteří by za přirozeného chodu věcí našli ulehčení v rozchodu!*“ (NJ: 219)

John Butler (1978: 121) například považuje za jedno z klíčových témat ambiguitu těla a duše, což vysvětluje tak, že na jedné straně Judu fyzická touha po Arabelle odvádí od knih a duchovního studia, na druhé straně je ale jeho duchovní vztah se Sue ohrožován nedostatkem jejího sexuálního pudu. Arabella je alegorickým znázorněním těla, Sue představuje duši. Tělo versus duch, to je jedno z témat, které Butler vysvětluje jako alegorické vyjádření pro vyobrazení člověka z psychologického hlediska lapeného kamsi mezi touhu a povinnost, ze sociologického hlediska obraz člověka, který se neřadí do žádné společenské třídy, nachází se někde na rozhraní. (BUTLER 1978: 121)

V díle se dají vysledovat i mnohá vedlejší témata, například téma změny či jakési modernizace, bylo by ale nepravdou říci, že se jedná o změny k lepšímu. V prvním díle se dovídáme o tom, jak se mění tvář vsi, mnoho domů se již strhlo nebo opravilo, staví se nový kostel a popis změn se uzavírá cynickým konstatováním, že „*opuštěné hroby se připomínaly osmnáctipencovými litinovými křížky se zárukou na pět let*“ (NJ: 29). Je třeba i zdůraznit, že celý román začíná motivem změny, mobility, když jsme v úvodní větě románu informováni, že vesnici opouští učitel. Odchází s úmyslem získat akademický titul, po letech jej Juda objevuje opět v pozici venkovského učitele. Posuďme také změnu, kterou prošel například Arabellin otec, dříve spokojený statkář, chovatel prasat, na konci vyprávění se píše, že „*Donn si teprve nedávno otevřel svůj ubohý krámk s vepřovým masem a uzeninami a měl prozatím pramálo zákazníků*“ (NJ: 381). I zapadlá restaurace, v níž Juda dříve popíjel s přáteli a v níž pronášel latinsky vyznání víry, se změnila. Byla zmodernizována a stala se z ní oblíbená restaurace, Juda s přítelem Taylorem Klempířem do ní zašli popít, ale „*Taylor Klempíř vypil svou sklenku a odešel, že prý je to zde teď příliš vznešené, aby se tu cítil doma*“ (NJ: 183), chybí zde bývalá, dalo by se říci až rodinná, atmosféra. Zmiňované změny, ať již byly činěny s jakkoli honosným úmyslem, neznamenají krok vpřed, naopak přinášejí odcizení.

V následujících kapitolách budeme dále sledovat i témata Darwinovského ražení – „*boj o přežití*“ ve viktoriánské společnosti a přizpůsobení se novým podmínkám. Pokusíme se doložit, že za jedno z témat románu můžeme považovat determinovanost, předurčenost, nebo, chcete-li, neodvratnost lidského osudu, proti němuž lidská vůle nic nezmuže a jakékoli pokusy se osudu vzepřít se jeví jako marné a jsou ztrestány.

7.3 Místo děje

Jako u všech Hardyho románů, i dějiště *Neblahého Judy* je zasazeno především do oblasti, pro niž Hrady vzkřísil název Wessex. Mimo oblast Wessexu se děj částečně odehrává i v Londýně a v Austrálii, těchto míst se však autor dotýká jen ve zmínkách, tedy i bez podrobnějších popisů míst či událostí s nimi spojených.

Stejně jako u předchozího díla, i zde je pro dokreslení níže uvedena mapa Wessexu s místy, kde se odehrávají tragické osudy postav tohoto Hardyho románu. Krajinu popisuje dle skutečnosti, při popisu cesty do Christminsteru uvádí v popisu geografický název řeky – Temže, nebo například na několika různých místech románu zmiňuje reálně existující Blackmoorský úval. Ačkoli oblast popisuje věrně, popisů krajiny již zde není tolik, jako v předchozím analyzovaném díle. Krajina již u tohoto románu nehraje podstatnou roli, je zde jen místem zvoleným pro odehrávání děje, nikoli jeho nezbytným spolutvůrcem. Pozornost se nesoustředí na venkov, ale spíše na život ve městě.

Úvodní část románu nás uvádí do Marygreenu, malé vesnice ležící „v klínu zvlněné vrchoviny v sousedství nížin Severního Wessexu“ (NJ: 19). Marygreen představuje reálně existující ves Fawley. Zde se poprvé setkáváme s přemýšlivým Judou Fawleyem, malým sirotkem, jenž se po smrti otce ocitá v péči své prarady Drusilly. Základy kamenictví se Juda učí v nedalekém Alfredstonu, kam dochází téměř denně pěšky, po svatbě s Arabellou žijí chvíli v chalupě mezi Hnědým stavením a Marygreenem. Hnědé stavení leží na kopci na sever od Marygreenu a jsou od něj vidět rozlehlé nížiny do dálky desítek mil a za dobré viditelnosti i Christminster.

Christminster je město, o němž Juda sní od dětství a do něhož odchází poté, co Arabella a její rodiče odjedou do Austrálie. Podle polohy⁴⁸, ale i popisu města, je evidentní, že Christminster představuje ve skutečnosti Oxford. Názvy kolejí i ulic jsou však smyšlené. Nedaleko Christminsteru se ve vesnici Lumsdon Juda a jeho sestřenice Sue setkávají s bývalým učitelem Richardem Phillotsonem.

Jelikož Juda nemá dostatek peněz, jeho sen o studiu se rozpadá, opije se a je propuštěn z práce, načež se vrací do Marygreenu, kde ho duchovní přivede na myšlenku, že by se mohl soustředit na studium teologie a vstoupit do duchovního řádu. Juda brzy odchází do Melchesteru, města, v němž je teologická kolej a v němž studuje v učitelském ústavu jeho milovaná Sue. Předlohou pro vykreslení tichého církevního města Melchester bylo Hardymu město Salisbury.

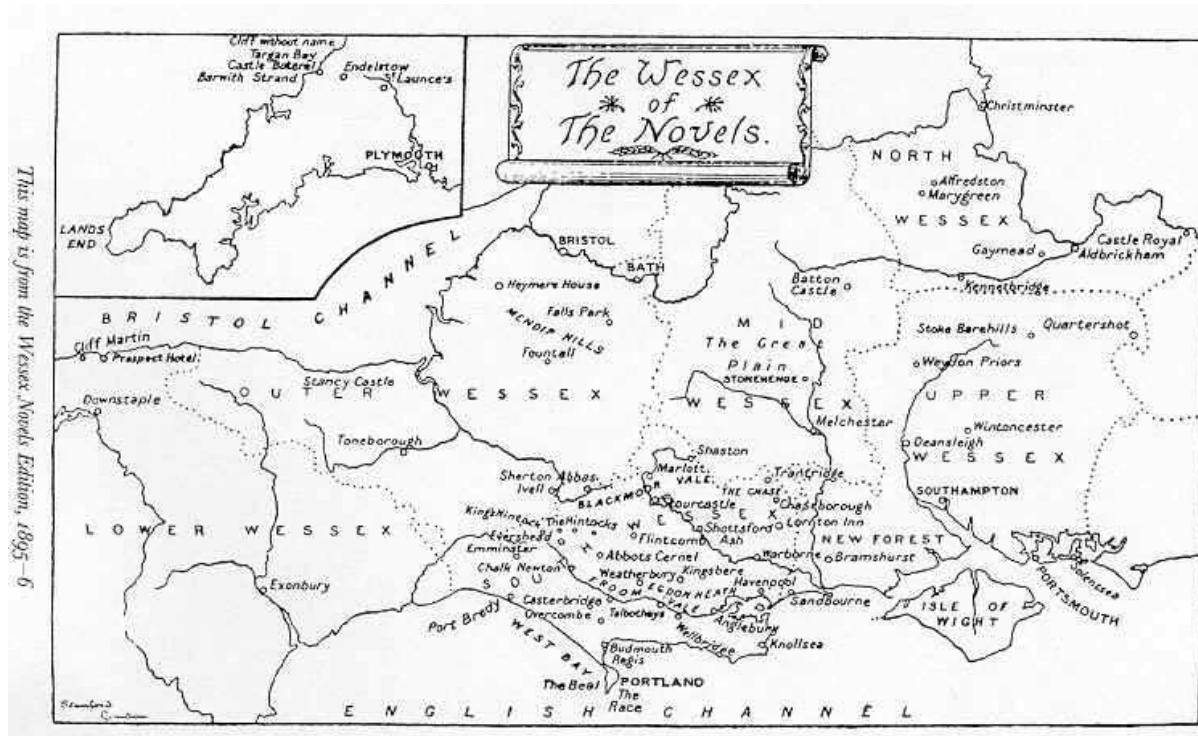
⁴⁸ „Stálo tu (město) se svými zdmi a střechami při hranici Wessexu“ (NJ: 84)

Během Susannina pobytu v Melchesteru se učitel Phillotson přestěhovává z Lumsdonu do svého rodného Shastonu „ležícím na kopci šedesát mil jihozápadně“ (NJ: 165) od Christminsteru. Svátba učitele Phillotsona a Sue, jež se koná brzy po vyloučení Sue z učitelského ústavu, probíhá v Melchesterském kostele a poté dvojice odcestuje nakrátko do Londýna.

Protože Judova teta vážně onemocní, odjíždí za ní Juda z Melchesteru a zastavuje se v Christminsteru, kde se po dlouhém odloučení setkává s Arabellou, která mu sděluje, že se v Austrálii znovu provdala. Díky tomuto setkání nestihne Juda domluvenou schůzku se Sue v Alfredstonu.

Dalším místem, kam Judu zavane osud, je Kennetbridge. Kennetbridge leží mezi Melchesterem a Christminsterem, „necelých dvanáct mil jižně od Marygreenu“ (NJ: 312). Do tohoto města se Juda vydává, aby poznal autora velikonoční skladby, která ho velmi dojmá. Hudebník, autor hymnu „Pod křížem“, však neodpovídá Judovu očekávání.

Ve čtvrté části románu se setkáváme s obširným popisem Shastonu, jak autor uvádí, za starých Britů zvaného Palladour. Líčení polohy a historie⁴⁹ Shastonu poukazuje na to, že jde ve skutečnosti o dorsetské město zvané Shaftesbury. V Shastonu vedou manželé Sue a Richard místní školu.

Obr.2 – mapa Hardyho románového Wessexu k dílu Neblahý Juda

⁴⁹ V románu je například uvedeno, že město Shaston je cílem poutníků, že jsou v něm uloženy ostatky Edwarda Mučedníka. I popisovaná poloha na „impozantním vrchu“ u Blackmoorského úvalu dle popisu odpovídá městu Shaftesbury.

Sue a Juda se znovu setkávají na pohřbu tety v Marygreenu, kde si vyjasní city. Brzy na to Sue opustí manžela a odjede s Judou do Aldbrickhamu, města opřibližně šedesáti tisících obyvatelích. Phillotson se kvůli odchodu Sue nepohodne v Shastonu a nadále se rozhodne žít sám v Marygreenu. Juda a Sue se během pobytu v Aldbrickhamu oba formálně rozvedou, ovšem svůj vztah manželskou smlouvou neupevní. Jednoho dne za nimi do Aldbrickhamu přijíždí Judův syn z prvního manželství, o jehož existenci se dozvídají až po letech od Arabelly. Žijí spolu jako rodina.

K náhodnému setkání Arabelly (již oficiálně provdané za Australana Carteletta) s Judou a Sue dojde v městě Stoke-Barehills při příležitosti Hospodářské výstavy Velkého Wessexu. Protože Juda a Sue vedou život, který neodpovídá požadavkům morálky lidí pokrytecké viktoriánské doby, jsou nuceni z Aldbrickhamu odejít. Nějakou dobu žijí kočovným způsobem života, pobývají na místech, kde je pro Judu právě dočasná práce – Sandbourn, Casterbridge, Exonbury, aj. Během pobytu v Kennetbridgi se na trhu Sue setká s ovdovělou Arabellou. Arabella se rozhodne Judu získat zpět.

V šesté, poslední části románu se Juda se Sue a dětmi uchylují do Christminsteru, kde zrovna probíhá Výroční slavnost. V Christminsteru je stihne tragédie – smrt jejich dětí. Zlomená Sue se obrátí na pokání a vrací se ke svému prvnímu muži Richardovi do Marygreenu. Arabelle se podaří znovu se oženit s Judou, který je však velmi nemocen. Juda o něco později, v den oslav v Christminsteru, umírá.

7.4 Doba děje

Mnoho Hardyho románů se odehrává v období o něco dřívějším, než byla doba, kdy byly psány. Ale protože děje jsou zasazeny do doby maximálně o několik desítek let zpětně od jejich tvorby, nepovažují se za historické romány. (PAGE 2001: 171) Page dále uvádí, že román *Neblahý Juda* se ze všech Hardyho románů nejvíce přibližuje době, v níž byl vytvořen.

Například dle Carla J. Webera (1967: 224) se však dílo odehrává v době mezi roky 1855 a 1874. Brigit Plietzsch (2004: 24) však konstatuje, že Webrova datace děl je velmi nepřesná a cituje Philipa Malletta, který podporuje stanovisko, že důležitý je jak čas fikce, tedy čas, v němž se odehrává zápletka, tak i doba, v níž je dílo psáno. Hardyho díla nejsou přesně časově vymezeny a není ani snadné je přesně zasadit do určitých let, jelikož obsahují více vrstev. Jako příklad uvádí Mallett, že prohlášení Phillotsona „*ctnostně ji dát pod zámek*“ (NJ: 234) nebo Phillotsonova přítele Gillinghama „*napleskat jí a přivést k rozumu*“ (NJ: 236)

mohlo být inspirováno Hardyho znalostí soudního případu Clitheroe⁵⁰, který se konal roku 1891. (PLIETZSCH 2004: 27)

Obraz doby lze vysledovat například z osob, o kterých se zmiňuje Juda na počátku druhého dílu, když přichází do Christminsteru (Oxfordu). „*Se zájmem sledoval preláty... ..toho, který hájil latinskou liturgii*“ (NJ: 88). Tímto prelátem je bez pochyb míněn John Henry Newman⁵¹. V románu také cituje z děl současníků, např. A. Swinburneho.

Osudy postav sledujeme na pozadí doby příchodu moderní civilizace, pro niž je typický rozvoj městské společnosti, průmyslových center, migrace pracovních sil, přesouvání do měst. Je to doba změny. Změna je tu důležitým motivem, mění se například vzhled vesnice: „*mnoho obytných domků s došky a lomenicemi v posledních letech strhli a mnoho stromů srazili k zemi*“ (NJ: 19-20), restauruje se nespočet kaplí a kostelů, ten ve vsi je dokonce zbořen a je zde vystavěn nový. Cestuje se zejména vlakem⁵². V pátém díle románu, který zmiňuje týden Hospodářské výstavy Velkého Wessexu⁵³, se například dočteme: „*několik zvláštních vlaků od Londýna se tu téměř vyprázdnilo*“ (NJ: 293).

Román sice nezmiňuje konkrétní data, časový úsek popisovaných událostí je však jasně daný. Vyprávění začíná v době, kdy je Juda ve věku jedenácti let a uzavírá se, když umírá ve věku necelých třiceti let. „*Tlukot srdce po téměř třiceti letech utichl*“ (NJ: 405). Román tedy líčí události v rozmezí dvou desetiletí. V 19 letech se Juda žení s Arabellou. Na některých místech je uveden věk protagonistů, na jiných, a to velmi často, je uváděn časový odstup od určité doby či události. Děj je tak z hlediska časové linie velmi přehledný. Uvedme několik příkladů takového časového vymezení: poté co se Juda seznámí s Arabellou „*uplynuly asi dva měsíce a po celou dobu se dvojice pravidelně scházela*“ (NJ: 62) a brzy nato se musejí vzít; nebo když Juda odchází z Marygreenu poprvé do Christminsteru „*jako by činil nový životní krok – krok, na který se, pomíneme-li přerušení způsobené manželstvím s Arabellou, těšil přibližně deset let*“ (NJ: 83); časový skok lze zaznamenat například v první větě pátého dílu „*pomíneme řadu bezvýznamných měsíců a příhod, k nimž došlo po událostech z minulé kapitoly, a přejdeme k jedné únorové neděli následujícího roku...*“ (NJ: 261) či na jeho konci „*tak uplynulo celkem dva a půl roku*“ (NJ: 312). Ačkoli Hardy neuvádí dataci v rocích, běžně zmiňuje v jakém ročním období, měsíci či dnu se postavy nachází.

⁵⁰ The Clitheroe Abduction Case. Tento soudní spor byl rozpoután, když se manželka domáhala práva odmítnout soužití se svým mužem. Manžel ženu držel proti její vůli v domě svého přítele.

⁵¹ John Henry Newman (1801-1890), jeden ze zakladatelů Oxfordského hnutí, původně anglikánský duchovní, který přestoupil v roce 1847 ke katolictví, později jmenován kardinálem. Dílo: *Apologia pro vita sua*.

⁵² První železnice v oblasti Dorsetu byla postavena v roce 1847, trať vedla z Dorchesteru do Southamptonu. Ostatní železniční tratě byly vystavěny během šedesátých let. (PITE 2007: 19)

⁵³ Takovéto výstavy se v oblasti Dorsetu konaly až od 70. let devatenáctého století.

7.5 Kompoziční výstavba

Dílo je napsané v er-formě. Na základě tematických a především prostorových změn je rozděleno do šesti dílů⁵⁴. Jednotlivé díly jsou dále děleny na části římskými číslicemi.

Na začátku každého z šesti dílů je krátké tematické motto, tvořeno citacemi klasiků, jimiž jsou například Sapphó, Ovidius, Marcus Antonius, John Milton, nebo pasážemi z Bible.

První díl nese název *V Marygreenu*, uvádí čtenáře do doby Judova dospívání a tematicky je zakončen odchodem manželky Arabelly do Austrálie. Ve druhém díle nazvaném *V Christminsteru* Juda přichází do města, kde záhy pochopí, že mu není souzeno získat vysněný akademický titul, zamilovává se do sestřenice Sue, opět se setkává se starým přítelem, učitelem Phillotsonem. Ve třetím díle, tedy *V Melchesteru*, odchází Juda do tohoto místa s novým plánem – stát se duchovním, Sue zde studuje na učitelském ústavu, odkud ji vyloučí a brzy nato se vdá za Phillotsona. V tomto díle se také Juda opět setkává s Arabellou. Čtvrtý díl *V Shastonu* nás uvádí do města, v němž žije Sue s Phillotsonem, umírá Judova teta, Sue si uvědomuje jak nešťastná je v manželství a odchází za Judou. Pátý díl, *V Aldbrickhamu a jinde*, popisuje život Judy se Sue, na scéně se objevuje Judův syn z prvního manželství, jehož existenci do té doby Arabella zamlčovala. Sue, Juda, jejich dvě děti a Judův syn Staroušek pobývali několik let na různých místech, kde pro Judu byla zrovna práce, až se nakonec Juda rozhodl vrátit s rodinou do Christminsteru. Šestý díl je tedy pojmenován *Opět v Christminsteru*. Dochází k tragédii, dvojici zemřou všechny jejich děti, Sue se obrátí na pokání a vrací se k Phillotsonovi, Juda se žení s Arabellou a v den slavnosti umírá.

Harvey (2003: 92) uvádí, že struktura díla má téměř geometrický charakter. Protagonisté se marně snaží něco změnit, ale končí tam, kde začínali (Juda nedospěje k vyšším cílům, končí opět jako manžel Arabelly, Sue si opět bere Richarda, opět je nešťastná, Arabella podruhé ovdoví a namlouvá si dalšího muže, pan Donn i přesto, že zkusil štěstí v Austrálii, zase začíná od nuly v novém obchodě). Jednotlivé díly knihy začínají optimistickými plány, ale končí jejich zmařením. Děje se opakují podle určitého vzorce, což přidává na tragičnosti díla.

Události jsou řazeny chronologicky, výstavba díla je kauzální, retrospektivy je využito jen málo, a to při doplnění událostí v časových skocích, např. když Sue ve třetím díle vypráví Judovi o jejím dřívějším vztahu se studentem, „*když mi bylo osmnáct let, navázala jsem v Christminsteru velmi důvěrné přátelství s jedním studentem...*“ (NJ: 153) nebo když vypravěč doplňuje informace o vztahu Phillotsona a jeho přítele Gillinghama slovy „*v dětství*

⁵⁴ Hardy u tohoto díla používá pro jednotlivé části slova „part“, nikoli „phase“.

bývali spolužáky později, už také před mnoha lety, spolu studovali na učitelském ústavu ve Wintoncesteru“ (NJ: 232).

Děj také posouvá zhruba desítka dopisů, které jsou od okolního textu odděleny pouze mezerami, druh písma není nijak odlišen. Stejně graficky odděleny se v textu objevují i vzkazy⁵⁵, úryvky básní, citace děl, příklady řeckých a latinských vět.

V tomto díle se Hardy téměř vystříhal využití autorského komentáře odehrávaných dějů, vše podstatné je vyřčeno v promluvách postav či jejich úvahách.

Hardy využívá úryvků z Poea (NJ: 118), Williama Barnese či Draytona (NJ: 232), na několika místech románu cituje z díla básníka Roberta Browninga⁵⁶, například na začátku druhého dílu „*Jaký pro nás všechny stvořen svět! ... A veškeré lidstvo množí svůj rod, jak přírody všemožné káže nám rád*“ (NJ: 89). Najdeme zde citace děl žijících autorů, viz. „*Ó příšerné svatozáře svatých, mrtvé údy popravených bohů!*“ (NJ: 156). Tato ukázka⁵⁷ je dílem básníka Swinburneho.

Velmi často se v textu vyskytují přirovnání či narážky na Bibli. Například když Juda, ještě jako malý chlapec, přirovnává vzdálený Christminster k nebeskému Jeruzalému (NJ: 28), Judův syn dění v Christminsteru k soudnému dni (NJ: 327), Sue přirovnává Judu k postavám z Bible - k Josefovi (syn Jákobův) či Štěpánovi⁵⁸ (NJ: 210). V textu se ale objevují i celé citace z Bible, např. z Písně Šalamounovy (NJ: 158) nebo z knihy Jobovy (NJ: 125, 404).

Kromě přirovnání z Bible román nese značné množství srovnávání s postavami řecké a římské mytologie. „*Jeho obličej je jako tragická maska Melpoméne*“ (NJ: 284), prohlásí Sue při pohledu na Judova syna, jinde zase: „*na naší rodině lpí tragický osud jako na domě Atriově*“ (NJ: 287). Na jiném místě vypravěč, který zde vystupuje jako objektivní kronikář⁵⁹ lidských činů, přirovnává Sue a Judu k mrtvým směřujícím do podsvětí slovy „*kráčeli mlčky jako acherontské stíny, bez hlesu a bez posunku*“ (NJ: 361). Po smrti svých dětí Juda vyřkne myšlenku: „*vše dospěje ke svému předurčenému konci*“ (NJ: 341), odkazuje se na řeckého dramatika Aischyla. Odkaz k řecké mytologii nebo řeckým autorům zdůrazňuje tragičnost, poukazuje na neodvratnost osudu.

⁵⁵ Např. vzkazy, jež si předávali Phillotson a Sue ve škole (NJ: 228-229), vzkaz oběšeného chlapce (NJ: 338).

⁵⁶ Robert Browning (1812-1889), básník viktoriánského období. Citovaný úryvek je z básně *U krhu* ze sbírky *Muži a ženy* z roku 1855.

⁵⁷ Algernon Charles Swinburne (1837 – 1909). Ukázka pochází z díla *Chvalozpěv na Proserpin* (1866).

⁵⁸ „*Jsi mistr snů Josef, drahý Judo. A tragický Don Quijote. A někdy jsi svatý Štěpán, který, když ho kamenovali, viděl, jak se nebesa otvírají!*“ (NJ: 210)

⁵⁹ „*Není povinností kronikáře nálad a činů vyjadřovat svůj osobní názor na hluboký rozpor, o němž jsme právě psali*“ (NJ: 292). Přeloženo z originálu: „*The purpose of a chronicler of moods and deeds...*“.

7.6 Jazykové prostředky

Vypravěč i většina postav *Neblahého Judy* užívá spisovného jazyka. Za účelem posílení autenticity prostředí venkovských obyčejných lidí či nevzdělaných vrstev Hardy nechává některé postavy promlouvat místním nespisovným dialektem. Tento rozdíl v mluvě je však mnohem více znatelný v originální anglické verzi, v českém překladu není natolik evidentní. Nespisovně se mluví především v hospodském prostředí, o to výraznější je pak např. kontrast s Judovým pronášením nicejského Vyznání víry v latinském jazyce (NJ: 128). O to paradoxnější je, že zaznívající latině nerozumí ani dva přítomní studenti.

Popisné pasáže v knize nejsou příliš dlouhé, nezpomalují děj, jen jej dokreslují a doplňují sled přímých řečí. V textu je využíváno i polopřímé⁶⁰ řeči. Nejčastěji se v knize objevuje realistický popis míst (Marygreen a okolí, Christminster, Shaston aj.), ale i vnitřní a vnější charakteristika postav, popis jejich pocitů a úvah.

Ačkoli je román příkladem realistického vyprávění, text obsahuje velké množství tropů a figur. Pro ilustraci uvedeme několik příkladů takového květnatého jazyka. V díle se hojně užívá metafory a metonymie, např. „*všechny ty zvuky a lesky se vrhly na maličkou buňku, které se říká vlastní život*“ (NJ: 26), „*život města je knihou lidskosti nesrovnatelně vroucnější, pestřejší, věcnější než život v kněžském rouchu*“ (NJ: 125), „*vše, co je v těchto knihách nezdravé...*“ (NJ: 153), slovem nezdravé je zde myšleno nepřijatelné pro společnost, nemorální. Sue například vysvětluje svůj pohled na Judou opěvované město slovy: „*věda je v Christminsteru mladé víno ve starých lahvích*“ (NJ: 156).

Je možné nalézt zde množství epitetonů, např. „*peklo pochopené prohry*“⁶¹ či „*smutný vítr*“⁶² (NJ: 131), „*město zklamaných nadějí*“⁶³ (NJ: 183), personifikací, např. „*skulinou určenou víře do srdce lstivě pronikla světská a nezákonná vášeň*“⁶⁴ (NJ: 199) či „*manželství tě ještě nevsálo do svého ohromného jícnu*“ (NJ: 193). Objevují se zde i onomatopoická slova např. Arabellina reakce na pančované pivo: „*fuj*“ (NJ: 53), nebo: „*škyt*“ (NJ: 377) pro dokreslení podnapilého stavu. Řada přirovnání a naturalistického líčení „*květiny v nevěstiných rukou jsou příšerné, jako věnce, kterými se za starých dob pokrývaly obětované jalovice*“ (NJ:

⁶⁰ Příklady polopřímé řeči, překlady kvalitativně odpovídají originálu. „*Proč je má zahánět? Stále více věřil, že vrány jsou jeho milé přítelkyně*“ (NJ: 22); „*Kdyby jen mohl udělat něco s tím, že dospívá. Nechce být mužem*“ (NJ: 26); „*Na cí fotografii se to dívala? ptal se. Kdysi jí dal svou – ale věděl, že má i jiné. A přece to snad byla opravdu jeho fotografie?*“ (NJ: 211).

⁶¹ „*the hell of conscious failure*“ (JO: 91).

⁶² „*a mournful wind*“ (JO: 91).

⁶³ „*this place of vanished dreams*“ (JO: 132)

⁶⁴ „*an earthly and illegitimate passion had cunningly obtained entrance into his heart through the opening afforded for religion*“ (JO:145).

291), „*s pohledem na bílý sníh, zbrocený krví tvora právě tak živoucího jako on sám...*“ (NJ: 71). V úvodu románu se Juda připodobňuje k životu ptáků, které měl za úkol odhánět: „*připadalo mu, že jako on i oni žijí na světě, který je nechce*“ (NJ: 22). Jak již bylo řečeno, hojná jsou i přirovnání s mytologickými či biblickými postavami a příběhy.

Text obohacuje také řada kontrastů, např. skutečnost, že Juda byl nezkušený mladík, zatímco Arabella zkušená vychytralá žena, když se Juda prochází místem, kde se poprvé políbili, „*pohlédl na zem a povzdechl*“ (NJ: 55), ona však totéž místo „*nevšimavě minula*“ (NJ: 56); kontrast lze spatřovat např. i v charakterech hrdinek románu: Sue a Arabelly, jedna citlivá, vnímavá a vzdělaná, druhá pudová až vulgární, necitlivá, vychytralá, krutá; nebo když si Juda uvědomí rozdílné podoby Christminsteru: „*co v noci vypadalo dokonale a ideálně, bylo za dne více či méně nedokonale reálné*“ (NJ: 91). Jak již bylo zmíněno, kontrast je využit i v situaci, kdy Juda přednáší latinsky nevzdělaným: „*ve vykřičené hospodě jsem říkal svaté věci*“ (NJ: 129) a studenti mu nerozumí. Je zde i rozpor mezi rozumem a citem, Juda není schopen se oprostít od Sue „*přece v něm lidská slabost převažovala nad silou duchovní*“ (NJ: 211), Sue po smrti dětí není schopna být s člověkem, kterého miluje, a oddává se muži, k němuž cítí fyzický odpor; v den svatby ač přirovnávána k lilii je „*ubitá, znavená životem, kající*“ (NJ: 370); dále třeba fakt, že Juda umírá v den, kdy celé město slaví. Tolik tedy k příkladům, které měly alespoň částečně poukázat na to, jak bohatý je text co se týká použití ozvláštňujících jazykových prostředků, které jsou ovšem typické především pro poezii.

7.7 Role determinace v díle

Stejně jako u předchozího analyzovaného díla, v této kapitole poukážeme na některé z faktorů, jež determinují jednání a osudy hlavních protagonistů a podložíme je konkrétními ukázkami. Doloženy budou příklady faktorů determinujících dílčí rozhodnutí či jednání postav, i takové které obecně předurčují celou jejich životní cestu.

7.7.1 Vliv psychofyzických faktorů a genderové identity

Z fyzických faktorů ovlivňují jednání lidí nejzřetelněji charakterové vlastnosti a pudy. Sexuální pud v díle hraje podstatnou roli, už seznámení Arabelly a Judy je velmi symbolické, když po něm Arabella hodí kus masa, konkrétně tedy „*část bagouna, kterou si na venkově mastili boty, protože k ničemu jinému se nehodila*“ (NJ: 45), Judovi pak tvrdí, že maso hodily dívky, protože „*jsou nestydaté*“ (NJ: 47). Arabellu v jejím jednání vedl temperament, ale

především sexuální pud, jak vypravěč uvádí, jedná „*nikoli s vážným úmyslem navázat delší známost, ale v prachobyčejné poslušnosti zákona přitažlivosti*“ (NJ: 46). Protože je Juda plachý, Arabella domluví, aby její rodiče nebyli jeden večer v domě, a Judu svede. Protože však Juda stále sní o Christminsteru a Arabella se bojí, že zůstane sama, využije tedy lstivě toho, že je Juda čestný člověk, a donutí ho se s ní oženit. Pod vlivem své nekontrolované touhy tak sobecky rozhodne o neštěstí svém i jeho. Téže sexuální pudy jí vedou i k tomu, aby vytvářela důlky na tvářích a nosila umělý pletenec vlasů.

Když Arabella po svatbě sdělí Judovi, že není těhotná, že se mylila, Juda si uvědomí, že doplatil na to, že se řídil pudově, „*a to vše jenom proto, že byl nečekaně zaskočen novým a pomíjivým pudem, který svou povahou nemá nic společného s neřestí a který lze považovat nanejvýš za slabost*“ (NJ: 68). A protože se řídil pudově, je sveden z cesty za akademickým titulem a je nešťastně ženatý. „*Chvilková slabost*“ (NJ: 73) přináší dalekosáhlé důsledky.

V Christminsteru, poté co Juda pozoruje a poznává Sue, pociťuje, že je zmítán pudovým jednáním, „*dal takový průchod živočišné vášni k ženě a připustil, aby vedla k tak strašlivým následkům*“ (NJ: 99). Juda si plně uvědomuje, že „*jeho zájem o ni je nepochybně sexuálního rázu*“ (NJ: 105). Už ne Arabella, ale nyní vášeň, kterou cítí ke své sestřence Sue, jej odtrhává od cíle, protože „*skulinou určenou víře do srdce lstivě pronikla světská a nezákonná vášeň*“ (NJ: 199).

Pudy hrají roli i v dílčích scénách, např. „*vedeni jakýmsi bezmyšlenkovitým instinktem se opět uchopili za ruce*“ (NJ: 206). Jako „*zmítaná žena, zcela osamělá, plná pochybných vášní*“ (NJ: 210) o sobě mluví Sue s Judou při jeho návštěvě v Shastonu.

Juda si uvědomuje, že je ovládán pudy, jež považuje za slabost, vypravěč dokládá: „*Mohl se postit a modlit po celou dobu, a přece v něm lidská slabost převažovala nad silou duchovní*“ (NJ: 211). Když se později objeví Arabella u Judy v Aldbrickhamu, Sue se cítí její přítomností ohrožena a to jí přiměje, aby konečně souhlasila se svatbou. Sue se pro svatbu rozhodne pod tíhou okolností, v Arabelle totiž spatřuje rivalku, která by mohla být snadno dosažitelným sexuálním objektem pro Judu, a svolením ke svatbě si přirozeně chrání své „území“. V poslední kapitole Sue konstatuje: „*Tvoje špatnost byla jen v přirozené touze muže mít ženu. Ve mně taková touha nebyla, dokud mě žárlivost nevydráždila vypudit Arabellu*“ (NJ: 354). Darwinova teorie je tu prezentována v praxi. Tím, že se objeví Arabella v Judově blízkosti, vyvstanou nové podmínky a Sue, chce-li si udržet svou pozici – tedy u Judova boku, musí se jim přizpůsobit a nabídnout Judovi to, co mu tak dlouho odpírala.

Poté, co ovdovělá Arabella potká na Hospodářské výstavě Judu se Sue, se jí zmocní žárlivost a závist; její sexuální touha po svém prvním manželovi vede její činy tak, aby

šťastnou dvojici rozdělila a získala Judu zpět, proto například Phillotsonovi zmíní: „*v té době, kdy jste získal svobodu, byla úplně nevinná v tom, zač jste svobodu dostal*“ (NJ: 320).

Arabella ke svému cíli využívá i Judových vlastností, které ho determinují podlehnout. V první řadě je to jeho slabost, tu se Juda snaží zahnat alkoholem, který mu Arabella podstrkuje, což vede k tomu, že ho Arabella svede a jelikož je Juda čestný muž, znovu se s ní žení. Juda svolí ke svatbě, jelikož jeho organismus je pod vlivem alkoholu, to ho předurčuje ke zbrklému jednání, ke kterému také přispívá fakt, že jeho smysl pro ctnost je hluboko zakořeněný a i v opilém stavu chce zůstat čestným mužem. „*To bych se spíš oženil s k.... babylónskou, než abych udělal něco nečestného*“ (NJ: 383).

O povahové slabosti mluví vypravěč již v první kapitole, kde popisuje jaký měl Juda soucit s ptáky, které měl zahánět, že ho bolí prostřihávání a ořezávání stromů, „*Juda patří k onomu druhu lidí, kteří jsou zrozeni k velkému utrpení*“ (NJ: 24), když podřezává vepře, Arabella komentuje jeho náuru slovy: „*Nebud' takový hlupák měkkosrdcatý!*“ (NJ: 69), v pátém díle pak: „*Juda, ten měkota k pohledání*“ (NJ: 274). Naopak mezi Arabelliny vlastnosti patří živočišnost, pudovost, vypravěč vysvětluje že „*Arabelle jako nesmírně vášnivé ženě dosud stál za to (Juda), aby ho znovu dobývala*“ (NJ: 379).

Tento popis odpovídá Darwinově teorii, budeme-li pojímat zmíněná fakta tak, že Juda zobrazuje slabšího jedince a Arabella silnějšího jedince svého druhu, pak si závěr knihy můžeme vyložit tak, že Juda prohrává svůj boj o přežití. Arabella je velmi adaptabilní, dokáže se přizpůsobit novým podmínkám, konkrétně si připomeňme, že si například za Judu ještě před jeho smrtí najde náhradu v podobě doktora Vilberta. Svě jednání Arabella chladně komentuje slovy: „*Slabé ženské se musejí připravit na zlé časy. A když ten můj chudák nahoře zajde – bude to asi brzy –, musím mít nějaká zadní vrátka. Teď už nemohu přebírat a vybírat...*“ (NJ: 402).

Uveďme dále příklady dědičných vlastností, které člověk svou vůlí nemůže ovlivnit, a tak představují faktory předurčující člověka k životnímu úspěchu či neúspěchu. Zůstaňme u Judovy povahové „slabosti“, stejné znaky spatřujeme u Starouška, Judova syna. V prvním díle vypravěč zaznamenává, že Juda, jedenáctiletý chlapec, uvažoval jako starý člověk (NJ: 34). Judův syn je v pátém díle prezentován následovně: „*Byl jako stáří, které si nasadilo masku mládí...*“ (NJ: 280), jinde se píše, že „*bylo vidět, že chlapec má o životě jiné představy než zdejší hoši*“ (NJ: 282). Bohužel byl chytrý a až příliš přemýšlivý po otci. Juda v dětství „*litoval dál, že je vůbec na světě*“ (NJ: 38) a stejně tak si teď jeho syn, Staroušek, uvědomoval, že se neměl narodit a že jen přiděluje potíže. „*Nežli žít, to by bylo lepší nebýt na světě, že?*“ (NJ: 335) tázal se. To jej dovedlo k sebevraždě. Oběsil sebe i své dva nevlastní

sourozence. Pokusíme-li se vyložit si události slovy Darwina, museli bychom konstatovat, že chlapcova genetická výbava jej nepředurčovala k přežití v podmínkách, do nichž byl zplozen.

Tato genetická výbava, jež předurčuje své nositele k záhubě a neštěstí, je společná samozřejmě i Judovi a Sue, jelikož jsou příbuzní. Juda na jednom místě konstatuje: „*Vím už, že jsem byl hloupý a že mám pošetilost v krvi*“ (NJ: 132). I jejich rodiče a předkové byli nešťastní. Jak vypráví vdova Edlinová (NJ: 286), jeden z jejich předků byl dokonce oběšen. Sue a Juda se rozhodli nežít jako manželé, oba se svazku obávají, protože jim v tom brání „*hrůza z vlastní nedokonalosti, (...) protože jsou jiní než ostatní lidé*“ (NJ: 290). Oba jsou přespříliš citliví. A citlivost a přemýšlivost jsou vlastnosti nevhodné pro život v daném společenském prostředí. Již ze své vlastní podstaty tedy nemohou být úspěšní a šťastní. Chybí jim předpoklady. „*Typ smyslově založených lidí (...) na tom byl mnohem lépe*“ (NJ: 135).

Uvedme ještě příklad toho, jak osudy lidí ovlivňuje genderová identita. V době, kdy se odehrává příběh protagonistů, žena ve společnosti neměla rovnocenné postavení s muži, ilustrujme si to na příkladu rozvodu. Rosemarie Morgan osvětluje záležitosti týkající se rozvodového práva ve viktoriánské době. Roku 1857 vyšel Zákon o rozvodu a manželských sporech⁶⁵. Morgan (1988: 134) zdůrazňuje, že tímto zákonem z roku 1857 se však pozice chudých a pozice žen nijak nezlepšila. Chtěl-li se rozvést muž, měl na to plné právo, byla-li mu žena nevěrná. Z pozice ženy byl rozvod složitější záležitostí, musela totiž prokázat manželovu nevěru v odloučení trvajícím déle než dva roky, popřípadě bigamii, incest, znásilnění nebo sodomii. Jelikož Sue nemá takovéto podklady, logicky ji ani nenapadne možnost rozvodu. Dle běžných zákonů totiž nemá ve své pozici právo o rozvod zažádat. Na druhou stranu Phillotson má adekvátní podklady k tomu, aby se nechal rozvést, předpokládá Suinu nevěru, kterou Sue nevyvrací. Dvojí standard v přístupu k rozvodu je naprosto zřejmý. Morgan (1988: 135) dodává, že ačkoliv se oba nakonec dohodnou na odloučení, Sue nemá žádné legální právo, zatímco Phillotson ji může žalovat například i z důvodu, že odmítla jeho žádost zůstat. Phillotson se tedy se Sue rozvádí na základě jejího odmítnutí společného soužití doplněného o obvinění ze spáchání nevěry.

Na složitou pozici ženy je poukázáno např. i v posledním díle, kdy se Sue bezvýsledně snaží sehnat podnájem. Protože má několik dětí a navíc je těhotná, je všude odmítána. „*Na takovou ženu s dítětem, hledající za šera přístřeší, se každá bytná dívala úkosem*“ (NJ: 334).

⁶⁵ Předtím, než byl v roce 1857 vydán Zákon o rozvodu a manželských sporech, rozvodu mohlo být dosaženo jedině obtížným procesem, při němž bylo nutné, aby manžel žaloval jiného muže za cizoložství (žena byla kompromitována a veřejně ponížena), byla zde i možnost církevního rozvodu, který neumožňoval opětovný vstup do manželského svazku.

CRAIK, Elizabeth M. (ed.). *Women and the Law in Victorian England* [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <http://www.st-andrews.ac.uk/~www_se/personal/pvm/Women.html>.

7.7.2 Sociokulturní determinace a její vliv

Jak již bylo vysvětleno v teoretické části, jedince utváří, ovlivňuje a částečně i determinuje prostředí, v němž vyrůstá a žije. Podívejme se, jaký vliv na aktéry díla mají socializační procesy, jimiž procházejí.

V díle nemáme možnost sledovat vliv Judových rodičů, protože nás s Judou vypravěč seznamuje až v jeho 11 letech a v pozici sirotka. Retrospektivně se ale dozvídáme, že Juda žil pouze s otcem, použijeme-li sociologický termín, pak řekněme, že vyrůstal v neúplné rodině. Je možné, že z tohoto faktu může pramenit jeho citlivost, uzavřenost a přimykání se ke světu knih. Zázemí neúplné rodiny bylo prostředím, v němž vyrůstala i Sue. Snad i proto mají tito dva k sobě tak blízko.

Autoritou se tak pro Judu stává jeho učitel, který mu při odjezdu káže, aby byl hodný, netrápil zvířata a četl vše, co mu přijde pod ruku (NJ: 19). Pod vlivem učitele Juda spatřuje ideál ve vzdělání a touží se dostat do Christminsteru stejně jako jeho vzor.

Vliv autorit na výchovu ovšem nemusí být zásadní pro rozvoj jedince, nastupují-li jiné determinující faktory. Ačkoli otec vedl Sue k tomu, „*aby nenáviděla matčiny příbuzné*“ (NJ: 117), měla k Judovi geneticky i duševně blízko a milovala ho. Zde se ukazuje, že příroda je silnější než vliv společnosti. Tragičnost je zde produktem toho, jak si přirozené a společností uměle vytvořené zákony odporují. Sue například konstatuje: „*Mám v povaze cosi, kvůli čemu o mně lidé říkají, že jsem zvláštní, a právě tato stránka mé povahy zcela utvářela můj život.*“ (NJ: 153). Společnost na jakékoli odlišnosti od normy reaguje velmi podrážděně a Sue si dobře uvědomuje, že na ni působí tlak jejího společenského okolí, a žije s vědomím toho, že je „jiná“.

Vraťme se teď k Judovi, i přesto, že si je vědom svých dispozic, říká například „*dovedu dřít. Vytrvalosti mám chválabohu víc než dost, a to je hlavní...*“ (NJ: 45), jeho společenské postavení mu neumožňuje tyto dispozice plně rozvinout. Sociálně je předurčen zůstat v roli dělníka. Opět je tu propast mezi možnostmi osobnostními a společenskými. Viktoriánská společnost neumožňovala posunout se výše v rámci sociálních tříd. Juda rozesílá dopisy s prosbou o radu pěti akademickým hodnostářům. Odpověď přijde jen jedna a profesor v ní radí, že zůstane-li Juda ve svém společenském prostředí, bude mít v životě podstatně větší naději na úspěch (NJ: 124). Patricia Ingham (2003: 127) uvádí, že tímto dopisem profesor prezentuje tehdejší názor, který panoval u některých vrstev, a to, že přístup na univerzitu by dělníkům neměl být povolen. Dále dodává, že stipendium bylo v devadesátých letech 19. století udělováno dětem bohatých místo aby bylo vyhrazeno pouze pro chudé zájemce. Nedostatek peněz a příslušnost k nižší společenské třídě rozhodnou o Judově osudu.

Juda „*prociťl a pochopil hranice svých možností*“ (NJ: 122), ale jeho sen a úcta k Christminsteru nemizí. Stejného snu o získání akademického titulu se už před lety vzdal učitel Phillotson, z pozice vesnického učitele, i přes své znalosti, nikdy nepovýšil.

Pro kamenické řemeslo se Juda v období dospívání rozhoduje na základě několika podnětů. Zaprvé potřebuje nějaký příjem a volí tedy zaměstnání, na základě potřeb lidí, uvědomuje si, že stavby jsou pro život podstatné, a tak počítá s tím, že by ho práce kameníka měla uživit. Zadruhé, Juda ví, že jeho příbuzný je kovotepec a rozhodne se jít v jeho šlépějích. Zatřetí, chce se pro začátek zabývat alespoň „*stavbami, v nichž sídlí učené duše*“ (NJ: 42), protože mu je jasné, že studium samotné bude zpočátku nedosažitelné. Juda však „*nezapomínal, že si osvojuje toto řemeslo jen proto, aby se o ně mohl opřít, až se bude připravovat ke vznešenějším úkolům, ke kterým se bude hodit lépe*“ (NJ: 43).

Ukažme si teď na několika ukázkách, jak je život protagonistů ovlivňován společenskou konvencí. Poté co si Sue v Christminsteru bez rozmyslu koupí sochy Apollona a Venuše, uvědomí si, že se nehodí, aby je takto nesla domů, „*připadaly jí tak velké a obnažené*“ (NJ: 101), zabalí je tedy do trávy a paní domu, slečně Fontoverové, sdělí, že si koupila sochy svatých – svatého Petra a svatou Máří Magdalénu. Nemá možnost se z nich těšit, jelikož ví, že takové sochy by bytná v domě nepřipustila. Později se dozvídáme, že paní domu sošky schválně rozbije. Jsme i svědky toho, že Sue schovává krabici s knihami, „*o níž slečna Fontoverová neměla potuchy*“ (NJ: 103). Konvence brání Sue otevřeně dělat věci, která má ráda. Tím, že je Sue majitelkou takovýchto věcí, se proti uznávané společenské normě staví, a musí se tedy odstěhovat.

Jiným přestupkem proti konvenci je neplánovaně prodloužený výlet Judy a Sue v období, kdy Sue studuje na učitelském ústavu v Melchesteru. Poté, co se Sue vrátí, je s ní zacházeno velmi hrubě a nakonec je vyloučena. Ačkoli se během výletu nic nepočestného neudálo, společnost takové vztahy odsuzuje a zastává názor, že by se dotyční měli co nejdříve vzít, aby Sue „*nepřišla o pověst*“ (NJ: 163). Z pohledu obou protagonistů, kteří se ničím neprohřešili, tedy kromě přestoupení konvencí, je toto tvrzení absurdní. Sue oprávněně konstatuje, že názory tehdejší společnosti „*na vztah muže a ženy jsou omezené, jak dokazuje i to, že mě vyloučili ze školy*“ (NJ: 173). Aby se nevystavovala ještě větší společenské kritice, rozhodne se provdat co nejdříve za pana Phillotsona, jejich svatba totiž bude „*nejpřesvědčivějším důkazem, jak nepodložené je podezření školských autorit*“ (NJ: 175). K jejímu rozhodnutí přispěje ovšem i skutečnost, že se dozvídá, že je Juda ženatý.

Po svatbě Sue Judovi zakáže, aby ji navštěvoval (NJ: 196), ovšem poté se za toto rozhodnutí omluví slovy, že „*sama sebou pohrdá, že se chovala tak konvenčně*“ (NJ: 200).

Následně Judovi při návštěvě sdělí, že by měl odejít, jelikož manžel bohužel není doma, avšak ihned kontruje: „*Uvědomuji si, že jsem to řekla z pouhé konvence. Upřímně řečeno, nemyslím, že by mě to mrzelo. Bohužel, nezáleží mi na tom, jestli tu je nebo není.*“ (NJ: 209) Z tohoto příkladu je patrné, že konvence ovládají jednání lidí, a to bez ohledu na to, zda s nimi souhlasí nebo ne.

Dalším příkladem, jak působení společenských zákonů a norem ovlivňuje životy, je manželství. Jak Sue říká, je to jenom „*špinavá smlouva, která má za podklad hmotné zvyklosti, jako je hospodaření, tituly, daně a to, že děti dědí pozemky a peníze, k čemuž je nutno znát jejich otce*“ (NJ: 214). Ovšem takováhle smlouva má moc svázat spoustu osob po zbytek života do nešťastného vztahu. Sue soudí, „*že by člověku měla být dána možnost vzít zpět to, co tak nerozvážně provedl. A dovoluji si prohlásit, že se to stává spoustě žen; jenže ony se podrobí a já kolem sebe kopu...*“ (NJ: 219).

Konvenčním myšlením společnosti utrpí i Phillotson, zničí si pověst tím, že dovolí zkroušené Sue, aby odešla. Takovéto jednání v manželském vztahu se přičí morálním zvyklostem, představuje skandál, a tak, ačkoli Phillotson jednal lidsky a dle svého nejlepšího svědomí, „*podle běžného názoru*“ (NJ: 251) jeho jednání nelze ospravedlnit. Přestoupení konvenčního jednání ho stojí místo ve škole, ztrácí úctu, postavení.

Vlivem pokrytecké měšťácké společnosti zažívá Juda se Sue řadu těžkostí, snášejí pomluvy a musí opustit domov. Lidé poukazují na fakt, že spolu dvojice žije, aniž by byli oddáni, Juda přichází o zakázky a lidé se chovají nepřátelsky. Společenský tlak působí velmi silně, nedostatek práce je nutí odejít a kočovat, což ovlivňuje jejich kvalitu života. Období konce devatenáctého století, v němž se Juda se Sue rozhodnou spolu žít jako druh s družkou, není na takovýto vztah ještě připraveno. Dvojice je odsuzována, nikde pro ni nejsou podmínky pro spokojený život, a tím je předurčena k tomu, aby nebyla šťastná.

Phillotson si po čase uvědomí, že „*je třeba jednat podle ustálených a vytříbených názorů této civilizace, chce-li člověk průměrně dobře a počestně žít; a milosrdenství, neuznávané obecně, je nutno ponechat jeho osudu*“ (NJ: 360). Proto si opět bere Sue za právoplatnou manželku, tentokrát i přes to, že si je vědom toho, že s ním nebude šťastná. Obecné povědomí považuje opětovné manželství za správný krok. Společnost je tímto krokem, který odporuje citům a přirozenosti, umlčena, a oddaní získají znovu dobré společenské postavení. Sue se oddává Phillotsonovi. „*Je to moje povinnost,*“ (NJ: 399) tvrdí.

Když se podruhé žení Juda s Arabellou, farář během svatby ocení jejich rozhodnutí slovy „*myslím, že vaše někdejší chyby, kterých jste se dopustila jako manželka a on jako manžel, by vám teď společnost měla odpustit*“ (NJ: 384). V tomto ohledu je společnost

beznadějně pokrytecká, nutí je činit rozhodnutí, která odporují jejich přirozeným touhám, a tak je determinuje k nespokojenosti v manželství.

Pokrytecký je svým způsobem i slib⁶⁶, který si dávají manželé. Ingham (2003: 149) zdůrazňuje, že slib je nedodržitelný, jedinec totiž může slíbit, že bude něco činit, ovšem nemůže slíbit, co bude v budoucnu cítit. Vypravěč románu shodně dodává: „*Stejně pozoruhodná jako slib sám byla skutečnost, že tato jejich přísaha zřejmě vůbec nikoho nepřekvapovala*“ (NJ: 63). Takovýto slib, který z právního hlediska v dané době nebylo možné bezdůvodně zrušit, předurčoval manžele k tomu, aby žili v síti pokryteckých vztahů založených jen na tom, co si společnost žádá, na konvenci.

Jako ukázkový příklad klasického pokryteckého chování popisované doby uvedeme například Arabellin vztah k synovi. Svého syna Arabella opustila, jeho výchovu přenechala svým rodičům a později Judovi. Po Starouškově smrti však „*mluvila o ‚svém‘ chlapci, a přestože k němu za jeho života neprojevila ani ždíbec lásky, zachovala po něm teď okázalý smutek*“ (NJ: 349).

Všemu vládnoucí konvence jedince svazují. Sociální darwinismus by toto snad shrnul slovy, že pokud chce jedinec ve společnosti udržet dobré postavení, musí se společenským normám přizpůsobit, i přesto, že jej mnohdy vedou k tomu, aby jednal proti své přirozenosti.

7.7.3 Vliv životního prostředí

Lidský život v mnohém ovlivňuje místo, kde se osoba narodí a vyrůstá. Kupříkladu Juda, ačkoli touží po životě ve městě, svým původem patří do prostředí venkova. Pratec Judovi vysvětluje: „*S lidmi z Christminsteru jsme nikdy neměli nic společného a oni s námi taky ne.*“ (NJ: 25) Z jejího konstatování je zřejmé, že mezi světem venkova a světem města existuje jakási propast, která by se neměla překračovat. Odlišnost mezi venkovem a městem je jasně daná, jakoby se jednalo o dva různé světy. I přesto, že se Juda později dostane do Christminsteru, studiím zůstává stále stejně vzdálen, a to nejen sociální, ale i fyzickou překážkou. „*Pouhá zed' ho oddělovala od oněch jeho šťastných mladých současníků, s nimiž měl společný duševní život;... Pouhá zed' – ale jaká zed'!*“ (NJ: 93)

Přestože se Juda chtěl vzdělávat, v prostředí venkova, kde vyrůstal, nebylo možné sehnat knihy, které chtěl, a navíc na ně neměl peníze. První knihy získal až poté, co tajně poslal učiteli Phillotsonovi vzkaz v jeho pianinu.

⁶⁶ „*Tváří v tvář tomuto knězi dvojice tedy přísahala, že v každé chvíli svého života až do nejdéší smrti budou oba jistojistě věřit, cítit a přát si totéž, čemu věřili, co cítili a co si přáli v minulých několika týdnech.*“ (NJ: 63)

Když se Juda se Sue vydají na výlet a zůstávají na noc u pastýře a jeho matky, oba jsou spokojeni, venkov je přívětivý a klidný. Sue oznamuje, že se jí tam líbí, protože „*sem žádné zákony nedosáhnou – jen zákon gravitace a rašení*“ (NJ: 145). Když ji Juda odporuje a tvrdí, že je Sue po všech stánkách člověkem civilizace, Sue se ohradí a vysvětluje, že tomu tak není a říká „*horoucně toužím žít zase svobodně, jako když jsem byla malá*“ (NJ: 145).

Města, kde Juda se Sue žijí, jsou nepřívětivá, pokrytecká místa plná pomluv, a tak stále hledají nová místa, kde by mohli klidně žít, vybírají si větší města, aby si udrželi anonymitu. Když Sue opustí manžela, Juda se rozhodne pro jejich společný život ve vzdáleném Albrickhamu, protože „*Aldbrickam je mnohem větší – má šedesát nebo sedmdesát tisíc obyvatel – a nikdo tam o nás nic neví.*“ (NJ: 241) Životní prostředí tedy volí ne na základě tužeb či vztahu k místu, ale na základě potřeb. Navíc, je mnohem větší pravděpodobnost, že v Aldbrickamu pro Judu bude práce. Jako kameník na vsi by je Juda dobře neuživil. Smutným faktem zůstává, že jelikož jsou oba původně lidmi venkova, život ve městě, aniž si to uvědomují, je ničí.

Změna životního prostředí evidentně nesvědčí ani rodině Donnových, Arabella i její otec se vrací z Austrálie zpět do Wessexu. Ačkoli očekávají, že si povedou v Austrálii lépe, životní prostředí jim nepřeje, proto se vrátí zpět do známého prostředí, kde začínají nanovo.

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, společenské prostředí města viktoriánské doby, v němž spolu Juda a Sue žijí jako druh s družkou, jejich vztah nutně předurčuje k rozvratu. Doba nebyla připravena na takovéto volnomyšlenkářství a způsob života, pro který se rozhodli Juda a Sue. Sue si uvědomuje, že změna nutně musí přijít, prohlašuje: „*Až se budou lidé v příštích dobách dívat na barbarské zvyklosti a předsudky, v nichž my nešťastní musíme žít, co si budou myslet!*“ (NJ: 219)

Pokud by se jejich příběh odehrával o století déle, jejich osudy by jistě nenabýly takových tragických scénářů. Uveďme několik hypotetických ukázek, jak by jejich životní dráhu změnilo, kdyby byl jejich život zasazen do modernějšího časového období: rozvod by byl mnohem jednodušší záležitostí, záležitostí soukromou a nikoli tak zahanbující, společenské okolí by neřešilo, zda ti, kteří spolu žijí, jsou manželé či ne, neměli by problém s ubytováním jen proto, že je Sue těhotná, děti by nejspíše žily, popřípadě by Sue děti měla až ve chvíli, kdy by to sama uznala za vhodné; také by ji jistě netížilo provinění proti konvenci, která už by měla posunuté hranice tolerance ke vztahům, a nikdy by se tedy nevrátila k Pilotsonovi. Juda by byl nejspíše pod dohledem zkušených lékařů a nezemřel by. Ukončeme tyto hypotézy správnou Suinou domněnkou: „*Za padesát, sto let budou potomci těch dvou jednat a cítit hůře než my.*“ (NJ: 290)

7.7.4 Role a vliv přírody

V díle *Neblahý Juda* přírodní prostředí nesehrává při determinaci jedinců až takovou podstatnou roli jako v dílech předešlých. *Neblahý Juda* je totiž, pro Hardyho tak netypicky, zasazen zejména do prostředí města. Přírodní prostředí a zejména počasí však často příznačně dokresluje události, má symbolický charakter.

V den, kdy se Sue poprvé provdává za Phillotsona, popisuje vypravěč „*pruhy mračen*“ (NJ: 181) na obloze, když se za něj vdává podruhé v Marygreenu, ten den je celá vesnice zahalena do husté mlhy. Když Juda se Sue přijíždí do Christminsteru v den výroční slavnosti, ve chvíli, kdy se v davu objevují postavy v rudě červených talárech, se nebe „*zatáhlo a zešedlo a chvílemi zahřmělo*“ (NJ: 326) a začne hustě pršet. Judův syn tento výjev označí za „*soudný den*“ (NJ: 327). Druhý den ráno se hoch v tomto městě otcových snů oběsí. V den, kdy se Sue rozhodne odejít od Judy za Phillotsonem, je Christminster, z něhož odchází, také zahalen v mlze. Při posledním setkání Judy se Sue prší a fouká studený vítr. Když se Sue odhodlá z pocitu viny a povinnosti fyzicky oddat Phillotsonovi, venku „*fouká a prší*“ (NJ: 399). Mlha a déšť tedy v díle symbolicky doprovázejí špatná rozhodnutí a tragické události.

Norman Page například symboličnost spatřuje v popisu léta, pro nějž Hardy použil slova „*leafy*“⁶⁷. Tímto popisem uvádí poslední kapitolu, v níž Juda umírá. Page (2001: 47) považuje spojení „*leafy summer*“ za ironicky symbolické, jelikož je tím vyzdvíženo, že Judův „*list*“ opadne dříve než ostatní. Jeho život je předurčen k předčasnému konci.

Velmi důležitou determinantou v životě postav je přírodní⁶⁸ zákon. Když se Sue v noci schovává v komoře, jen aby nemusela být se svým manželem, s pláčem vysvětluje, že ji to mrzí, ale jak říká: „*Není to tak docela moje vina*“ (NJ: 225), nedokáže vysvětlit, co ji k takovému jednání vede, ale považuje to za vliv „*vesmíru, všeho na světě, protože všechno je tak strašné a kruté*“ (NJ: 225).

„*Krutost je zákon platný pro přírodu i pro společnost; a nevymaníme se z něho, ani kdybychom chtěli!*“ (NJ: 320) Tuto myšlenku pronáší Phillotson jako reakci na to, když se od Arabelly dozvídá, že je jeho bývalá žena těhotná. Zákon přírody je nepřátelský především vůči ženám, ty jsou předurčeny rodit a starat se o děti, příroda jim tak připravuje útrapy. Když Sue Starouškoví prozradila, že čeká s Judou další dítě, Staroušek jí vyčítal: „*Jak vůbec, maminko, můžeš být tak špatná a zlá, když jsi s tím mohla počkat, až nám bude lépe, a tatínkovi taky! – Připravit nám jen další trápení!*“ (NJ: 336) Toto „*trápení*“, neboli

⁶⁷ Sousedství „*leafy summer*“ bylo Martou Staňkovou do češtiny vhodně přeloženo jako „*zelené léto*“.

⁶⁸ Slovo „*nature*“ ve významu příroda, se v originálním textu objevuje více než 50krát.

očekávané dítě, je jen následkem nezvratného přírodního zákona; může být považováno za trest za podlehnutí pudům. Příroda obdařila člověka pudy, které jej vedou k plození. Plození dalšího a dalšího utrpení je zde prezentováno jako záměr přírody. To odpovídá Schopenhauerově koncepci světa. Po smrti dětí Sue lituje toho, že s Judou „byli takoví hlupáci a brali přírodu za slovo!“ (NJ: 341)

Ženy jsou fyziologicky předurčeny k tomu, aby jejich život ovládal neúprosný přírodní zákon, který se projevuje v plození a mateřství. Tento zákon, jak uvádí Patricia Ingham (2003: 125), omezuje i možnosti žen těžit ze vzdělání⁶⁹. Na tuto myšlenku je poukázáno při popisu dívek v učitelském ústavu. „... každá tvář nesla pečeť ‚slabosti‘, daně pohlaví, do něhož byly vtěleny a které ani sebevětší jejich touha nebo schopnosti nemohly proměnit v pohlaví silné, protože zákony přírody jsou nezměnitelné.“ (NJ: 146-147) Vypravěč zde zdůrazňuje, že až v pozdějších letech si dívky uvědomí, jaká je stihne nespravedlnost v podobě rození dětí, osamělosti a zklamání.

7.7.5 Fatalita v díle

Slovo osud⁷⁰ se v originálním textu objevuje přibližně dvacetkrát, v českém překladu je použití ještě četnější, na některých místech totiž text doslovně neodpovídá anglické verzi a překladatelka užívá tohoto slova i tam, kde v originále původně není. S téže četností je v textu využito i slovo „*circumstances*“, které významově představuje okolnosti, za kterých se události odehrávají. Interpretujme je jako osudové okolnosti, či okolnosti dané jakousi vyšší mocí. Několikrát je v textu použito i slovo „*coincide*“ či „*coincidence*“, tyto výrazy poukazují na nějakou shodu okolností, řekněme tedy osudovou shodu okolností.

Uveďme si tedy příklady, v nichž osud může hrát hlavní roli, a to bez ohledu na to, zda jsou v textu dané události nazývány osudem, či nikoli. Když teta Drusilla mluví o Judovi, mezi řečí prohlásí: „*Judo, dítě moje, ty se nikdy nežeň, Fawleyové by se už nikdy ženit neměli.*“ (NJ: 21), na jiném místě, když vypráví Judovi o životě jeho rodičů, konstatuje: „*my Fawleyové se do manželství nehodíme*“ (NJ: 75). Zdá se, že osud všech Fawleyů, kteří se kdy vrhli do manželství, je tragický. Jejich manželství jsou předurčena k rozpadu. Osud se cyklicky opakuje u všech příslušníků rodiny, Drusilla tohle ze zkušenosti ví, a nejspíše i proto

⁶⁹ „...women's nature is ultimately determined by their physiological characteristics. The implication here is that their capacity to benefit from education is limited by the existence of their maternal role and instincts.“ (INGHAM 2003: 125)

⁷⁰ V originálním textu se objevuje dvakrát termín „*doom*“, dvakrát slovo „*destiny*“, jednou „*destined*“, šestkrát „*fate*“, dvakrát „*fatal*“, čtyřikrát „*Providence*“ a jednou je pro osud použito spojení „*malignant stars*“. Slovo „*circumstances*“ je v textu obsaženo dvacetkrát! Sloveso „*coincide*“ je v textu třikrát, podstatné jméno „*coincidence*“ dvakrát.

žije staropanenským životem a osud nepokouší. Zřetelně se osudovost událostí ukazuje ve scéně, kdy se Juda rozchází s Arabellou, on sám si uvědomuje, že je aktérem opakující se tragédie, když si „uvědomil, že stojí nedaleko místa, na němž, jak mu bylo řečeno, došlo k rozchodu jeho otce a matky.“ (NJ: 78) Nebo snad může být koloběh událostí jen náhodný?

Juda se stává jakousi loutkou osudu. Toto tvrzení podporuje i fakt, že on sám se ženit nechtěl, dokonce ani netoužil po tom, seznámit se s nějakou dívkou, a v situaci, kdy se setkává poprvé s Arabellou, vypravěč upřesňuje, že „pokud šlo o Judu Fawleyho, rozhodně v tom nebyl záměr“ (NJ: 46). Příchod Arabelly do Judova života se jeví jako záměr osudu.

Stejně tak jako je Judovi předurčeno být nešťasten v manželství, je mu i souzeno nedosáhnout svého snu, tj. akademického titulu. Když v Christminsteru obchází kolem univerzitních staveb, uvědomuje si, že jej „osud nepostavil sem, ale mezi těžce pracující na ubohém předměstí“ (NJ: 123), a tak se pomalu „smířil s osudem svých studií“ (NJ: 126).

Osudovou shodou okolností se Juda po nějaké době odloučení setkává s Arabellou v jedné z christminsterských restaurací. Musí si promluvit a Juda proto nestíhá poslední vlak do Alfredstonu, kde se má setkat se Sue. „Proti shodě okolností se nedalo nic dělat“ (NJ: 187), jak konstatuje vypravěč. I v dílčích scénách hraje osud výraznou roli, evidentně nepřeje vztahu Judy se Sue. Jednoho dne se například Juda rozhodne zajít do Kennetbridge, aby navštívil skladatele, kterého obdivuje, sled událostí zapříčiní, že téhož dne propásne dopis od Sue, kde se píše, že jej bude očekávat v Shastonu. Judovi nakonec „jeho chimérická výprava do Kennetbridge připadala jen jako další zvláštní zásah Prozřetelnosti“ (NJ: 200).

Zvláštní je i způsob, jak umírají Judovy a Suiny děti. Staroušek, Judův syn z prvního manželství je oběsí. Koloběh osudu se opakuje, i Judův a Suin předek byl oběšen, důvodem byla pře s jeho ženou o tělo jejich mrtvého dítěte. Vdova Edlinová vypráví, že ho „oběsili na šibenici na kopci u Hnědého stavení. Žena se po jeho smrti zbláznila.“ (NJ: 286) Osudovou podobnost tragických událostí zde můžeme shledat i v tom, že po smrti svých dětí Sue propadne fanaticky křesťanské víře, která ji ničí místo aby ji v jejím stavu pomáhala.

Po smrti svých dětí Juda vyřkne myšlenku řeckého dramatika Aischyla: „Věci jsou takové, jaké jsou, a vše dospěje ke svému předurčenému konci“ (NJ: 341). Tímto výrokem Juda smrt svých dětí příkládá působení neodvratného osudu a s faktem se tedy smiřuje, jako s něčím, co se muselo stát. V řecké koncepci navíc smrt není koncem života, ale fází k něčemu novému, jelikož „život – nejen navzdory smrti, ale právě skrze ni – ustavičně a neudolatelně trvá, že vlastně ,není smrti‘.“ (BALABÁN 1993: 43).

Norman Page (2001: 140) uvádí jako jeden z příkladů toho, že Hardy koncipoval Judův život jako osudově předurčený k utrpení, větu, kterou Juda vyslovuje již v prvním díle

románu: „*Christminster bude moje Alma mater a já budu jejím milovaným synem, který jí bude jen pro radost.*“ (NJ: 45) Tato věta je jasným odkazem na Bibli, konkrétně na Evangelium svatého Matouše⁷¹. Jak říká Page, tento odkaz a další jemu podobné, poukazuje na to, že Judova osoba částečně ztvárňuje utrpení Kristovo. V případě takovéto interpretace je Juda samotným Božím synem předurčen k tomu, aby trpěl a zemřel v mladém věku. Judovi, který je v románu tak často příznačně přirovnáván k Jobovi, je souzeno utrpení a smrt.

71 V Evangeliu svatého Matouše (3, 17) se píše, že Duch svatý o Kristovi říká: „*To je můj milovaný Syn, v němž jsem našel zalíbení.*“ Český ekumenický překlad uvádí: „*Toto jest můj milovaný Syn, kterého jsem si vyvolil.*“ *Rozhovor nad Bibli : Matouš 17* [online]. 2008 [cit. 2009-06-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.rozhovor.cz/bible/matous/17mat>>.

8. KOMPARACE

V dílech *Tess z d'Urbervillů* i *Neblahý Juda* lze nalézt stejná témata. V obou románech hraje podstatnou roli fatalita, životní dráhy postav jsou předem určeny a bojovat proti osudu je zcela marné. Hlavní protagonisté se snaží dosáhnout štěstí, Tess je vedena láskou, Juda láskou a touhou po vzdělání. Tragický osud obou románových hrdinů končí jejich smrtí.

Oba romány také poukazují na vliv společenských konvencí a předsudků; představují kritiku viktoriánské morálky a společnosti. *Tess z d'Urbervillů* brojí více proti předsudkům, *Neblahý Juda* hlavně proti konvenci. Rozdílné je, že dílo *Tess z d'Urbervillů* klade mimo jiné důraz na změnu společenských podmínek v době rozvíjející se průmyslové revoluce, toto téma se v *Neblahém Judovi* neřeší. *Neblahý Juda* se oproti tomu zabývá také otázkou nedosažitelnosti vzdělání pro nižší sociální vrstvy.

Společnými tématy jsou myšlenky sociálního darwinismu. Připomeňme myšlenku nutnosti adaptace na změnu, Tess se musí protloukat a přizpůsobovat prostředí, učit novým věcem, Juda se Sue jsou nuceni předstírat, že jsou oddáni, často měnit místo pobytu, atd. Dále snaha přežít v nelítostné společnosti či bojovat o postavení, například: Tess pro přežití své rodiny odchází k Alekovi. Phillotson, ačkoli cítí, že koná proti svému vnitřnímu přesvědčení, se znovu žení se Sue za účelem znovudobytí dobrého místa na společenském žebříčku. V obou knihách je uplatňován darwinovský princip dědičnosti, Tess je, navzdory jejímu údělu, na základě svého šlechtického původu představována jako „čistá žena“. Juda a Sue mají podobné povahové vlastnosti, jelikož jsou příbuzní, Judův syn je ve své přemýšlivosti obrazem svého otce. Jak Tess, tak Juda umírají aniž by po sobě zanechali potomky. Zdá se, že jejich genetická výbava není dostatečně silná, a není tedy předurčena k přežití v daném společenském prostředí. Obě díla mají naturalistický charakter.

Manželství a manželské vztahy jsou dalším důležitým tématem pro oba romány. Co do kritičnosti, román *Tess z d'Urbervillů* představuje jen jakýsi nový pohled na otázky vztahů, zatímco *Neblahý Juda* podává již velmi ostrou kritiku instituce manželství. Jak manželství Judy a Arabelly, tak manželství Phillotsona a Sue, je samo o sobě tragédií. Romány poukazují na genderovou problematiku a na nerovné postavení žen nejen v manželství, ale i ve společnosti jako takové.

Oba romány se odehrávají v oblasti jihozápadní Anglie, pro niž Hardy užívá názvu Wessex. Dějištěm *Tess z d'Urbervillů* je však jen jižní Wessex, dnešní Dorset, zatímco dějiště *Neblahého Judy* se rozrůstá i za hranice jižního Wessexu. *Tess z d'Urbervillů* se odehrává

především v prostředí venkova, *Neblahý Juda* (kromě prvního dílu) v městském prostředí. V obou dílech se některá z postav vydává i mimo Anglii, v *Tess z d'Urbervillů* odjíždí Angel do Brazílie, v *Neblahém Judovi* Arabella a její rodiče do Austrálie, v obou případech je cesta za výdělkem a zlepšením poměrů neúspěšná, vyzdvihuje se tak nerealizovatelnost snů.

Srovnáme-li dobu, do níž jsou romány zasazeny, zjistíme, že události románu *Tess z d'Urbervillů* se odehrávají přibližně v období šedesátých let, *Neblahý Juda* reprezentuje léta osmdesátá.

Co se týče kompoziční výstavby díla, osudy Tess sledujeme v rozmezí 4 let, *Neblahý Juda* líčí necelých dvacet let života postav. Obě díla jsou dělena do tematických částí, v *Tess z d'Urbervillů* je pro název oddílů použito netypicky termín „fáze“, u *Neblahého Judy* klasicky slovo „díl“. Tyto oddíly jsou v obou knihách dále děleny do menších částí. Děj je vyprávěn chronologicky, v *Tess z d'Urbervillů* vypravěč na některých místech komentuje děj, u *Neblahého Judy* se vypravěč, „kronikář“, snaží být jen objektivním pozorovatelem.

Oba romány jsou napsány velmi srozumitelným a vytříbeným jazykem, obsahují množství ozvláštňujících jazykových prostředků jako jsou například přirovnání či kontrast. V díle *Tess z d'Urbervillů* je větší množství přirovnání a delších popisných pasáží než v *Neblahém Judovi*.

Odlišná je i role přírody. V *Tess z d'Urbervillů* příroda hraje velmi důležitou úlohu, je spoluvůrcem děje. Události a přírodní prostředí spolu úzce souvisí, postavy jsou vázány na prostředí. Naopak v díle *Neblahý Juda* je přírodní prostředí jen nutným pozadím pro líčení odehrávajících se událostí, z větší části se totiž odehrává v prostředí města. V obou románech je však zdůrazňována krutost přírody, přírodních zákonů, a jejich rozpor se zákony společenskými. Takovýmto přírodním zákonem je například fakt, že jednání lidí je ovládáno sexuálním pudem. Obě díla shodně představují hlavní protagonisty jako oběti sexuálních pudů, líčí jejich nezkušenost a bezbrannost. Zajímavé je, že v *Neblahém Judovi* je obětí muž, tedy Juda, když je sveden zkušenou Arabellou. I plození je v obou dílech prezentováno jako krutý přírodní zákon, plození dětí je vlastně plozením utrpení. Tess například své dítě pojmenuje Zármutek; do Judova syna „se soustředila všechna beznaděje a temno, které ležely jako stín na Judově prvním manželství“ (NJ: 339), v obou dílech tyto nechtěné děti brzy zemřou.

9. ZÁVĚR

Díla kritického realismu *Tess z d'Urbervillů* i *Neblahý Juda* byla ve své době v prostředí viktoriánské Anglie považována za velmi kontroverzní, a to především kvůli otevřenosti, s jakou Hardy mluví o otázkách sexuality a manželství. Po zdrcujících kritikách *Neblahého Judy* se Hardy rozhodne kariéru romanopisce ukončit.

Analyzovaná díla představují vrchol Hardyho prozaické tvorby, jsou obžalobou puritánské viktoriánské morálky, vyzdvihují sociální nespravedlnost a krutost anglické společnosti vůči nemajetným vrstvám. Poukazuje se na ustrnulost a nepřirozenost některých společenských konvencí. Hardy skrze romány kritizuje instituci manželství a brojí proti nerovnému postavení žen.

Hardyho romány obvykle končí tragicky, postavy podléhají v zápase nejen se společenskými, ale i s přírodními zákony. V dílech *Tess z d'Urbervillů* a *Neblahý Juda* je patrné využití fatalistické koncepce a schopenhauerovského pesimismu. Nepřátelský osud člověka drtí a vede ho k předurčenému cíli. Člověk je prezentován jako bezbranná oběť jakési slepé vyšší vůle, jejímž projevem je i sexuální pud. Tragičnost příběhů se navíc zvyšuje marnou snahou bojovat proti předurčenému osudu. Sledujeme koloběh tragických událostí. Bolest, utrpení a nespravedlnost jsou nedílnou součástí nevyhnutelného řádu věcí a člověk nemá jinou možnost, než se tomuto řádu trpně podřídit, protože jakýkoli vzdor je příčinou ještě většího utrpení. Zdá se, že ve světě, v němž žijeme, není možno dosáhnout trvalého štěstí.

Dějištěm Hardyho děl je výlučně oblast jihozápadní Anglie. Pro tuto oblast vzkřísil Hardy dávný název Wessex. Děj je vždy zasazen do období dřívějšího než je doba, kdy je dílo napsáno, zcela přesně však období určit nelze. Plietzsch (2004: 25) uvádí, že ačkoli některé události jsou v Hardyho dílech vykresleny velmi přesně, pro autora nebylo důležité se striktně držet přesné časové událostní linie devatenáctého století. Důraz byl kladen na to, aby na čtenáře působil dojem dobové atmosféry, který umožňuje přibližnou, nikoli přesnou, dataci popisovaných osudů.

Hardyho díla mají silně intertextuální povahu, což je zřejmé z množství odkazů na nejrůznější myslitele a spisovatele. Velmi často také Hardy využívá odkazů na mytologii antického světa a Bibli. Analyzovaná díla také nesou autobiografické rysy, jsou částečně inspirována autorovým životem.

10. RESUME

This bachelor thesis analyses two Thomas Hardy's Wessex novels. The analyses stress the importance of deterministic aspects. These deterministic aspects are especially of social, natural and fatalistic matters.

Thomas Hardy was one of the greatest Victorian writers. *Tess of the d'Urbervilles* and *Jude the Obscure* are both considered to be among the best works of his literary career. They were published in 1890s and in both cases Hardy had to face sharp criticism. The novels were regarded as controversial mainly because of dealing with sexuality themes so frankly. Sexual relationships and marriage became a central concern. Hardy criticises the institution of marriage and the inequality of women position in marriage and society. An important aspect which partly determines lives of characters is social environment.

Tess of the d'Urbervilles and *Jude the Obscure* give the picture of rigid Victorian morality and point out social inequality and injustice. Victorian society is presented as cruel and led by conventions and prejudices. Main protagonists fight against social norms and conventions which make them to suffer. However, the characters are trapped by the social, gender and psychological limits.

The novels are also influenced by thoughts of Charles Darwin. Among the major themes there are change adaptation or fight for survival – both applied to human society. Hardy's characters also represent heredity laws.

The works of Thomas Hardy present the ideas of Arthur Schopenhauer's philosophical concept. According to it, the world is depicted as a cruel place in which people are predetermined to suffer. Hardy's characters are described as victims of irresistible and inevitable forces. Their lives are full of tragic consequences. It is mainly sexual drive, the strongest passion known to humanity, which traps the characters. The Natural law of reproduction is depicted as cruel way of creating new suffering creatures. The endless repeated cycle of suffering is obvious in Hardy's novels. Although the characters struggle with fate, it is not possible to escape what is doomed. Pain and suffering represents the reality of life. It seems happiness can never be reached. Hardy's novels carry a lot of naturalistic features.

In the works there are a lot of references to Greek and Roman mythology, the Bible, the classics, philosophers, history and poetry. Intertextuality is essential to Thomas Hardy's novels.

11. BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

HARDY, Thomas. *Tess z d'Urbervillů*. Praha: Státní nakl. krásné literatury, hudby a umění, 1956.

HARDY, Thomas: *Tess of the d'Urbervilles*. New York: Bantam Classic, 2004. ISBN 0-55321168-4

HARDY, Thomas. *Neblahý Juda*. Praha: Odeon, 1975.

HARDY, Thomas. *Jude the Obscure*. New York: Dover Publications, Inc.: 2006. ISBN 0-486-45243-3.

Sekundární literatura:

BALABÁN, Milan. *Víra – nebo osud?* Praha: Oikoymenh, 1993. ISBN 80-85241-11-0.

BUTLER, Lance St. John. *Thomas Hardy*. UK: Cambridge University Press, 1978. ISBN: 0-521-29271-9.

ECO, Umberto. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN: 80-246-0740-9.

FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz, 2004. ISBN 80-86768-06-6.

GEIST, Bohumil. *Psychologický slovník*. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 80-86226-07-7.

GITTINGS, Robert. *Young Thomas Hardy*. England: Penguin Books, 1978.

HANDLEY, Graham. *Brodie's notes on Thomas Hardy's Tess of the D'Urbervilles*. London: Macmillan press, 1993. ISBN 0-333-58119-9.

HARTL, Pavel – HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HARVEY, Geoffrey. *The complete critical guide to Thomas Hardy*. London: Routledge, 2003. ISBN 0-203-42293-7.

INGHAM, Patricia. *Thomas Hardy*. New York: Oxford University Press, 2003. ISBN 0-19-283980-2.

KALWEIT, Holger. *Germánská kniha mrtvých*. Praha: Eminent, 2003. ISBN 80-7281-159-2.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

MAŘÍKOVÁ, PRUSEK, VODÁKOVÁ et al. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.

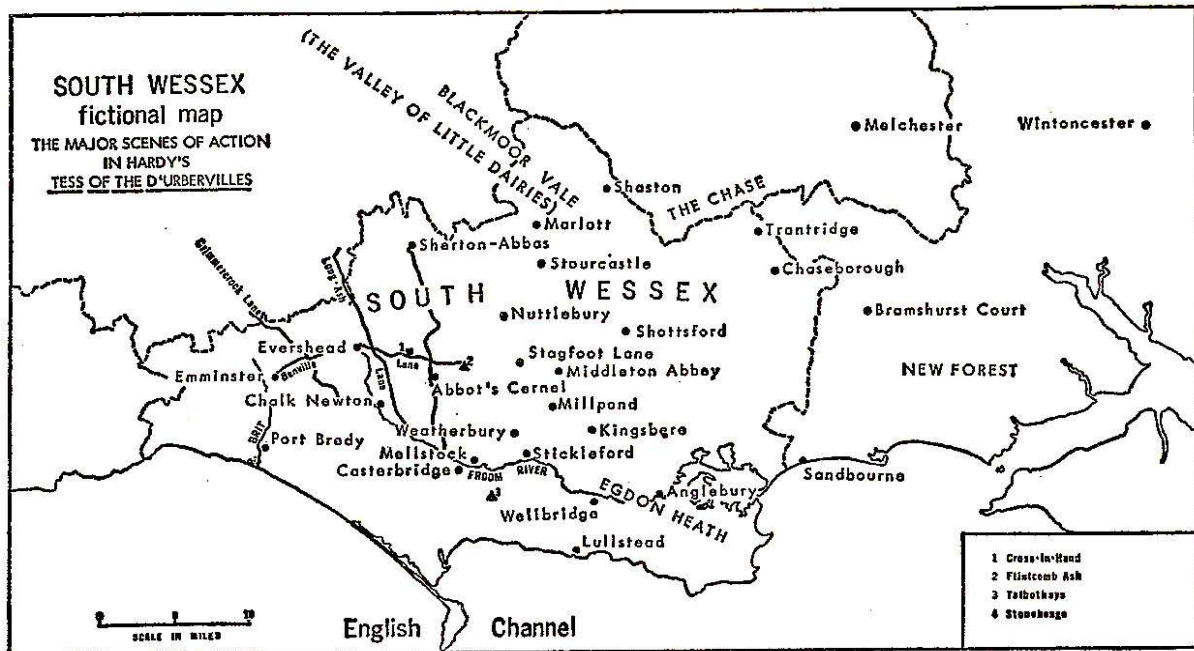
- MORGAN, Rosemarie. *Women and sexuality in the novels of Thomas Hardy*. New York: Routledge, 1988. ISBN: 0-415-00268-0.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0525-0.
- OLIVERIUSOVÁ, E. ET AL. *Dějiny anglické literatury*. Praha: SPN, 1988.
- PAGE, Norman (ed.). *Thomas Hardy: The Novels*. New York: Palgrave, 2001. ISBN 0-333-73260-X.
- PITE, Ralph. *Thomas Hardy: the Guarded Life*. USA: Yale University Press, 2007. ISBN 978-0-300-12337-1.
- PLIETZSCH, Brigit. *The Novels of Thomas Hardy as a Product of Nineteenth-Century Social, Economic, and Cultural Change*. Berlin: Tenea, 2004. ISBN 3-86504-45-4.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.
- SHIRES, Linda M. (ed.). *Tess of the d'Urbervilles*. New York: Houghton Mifflin Company, 2005. ISBN: 0-618-33346-0.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa I*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998. ISBN: 80-901916-4-9.
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2000. ISBN 80-7192-500-2.
- TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-171-X.
- TURNER, Paul. *The Life of Thomas Hardy: A Critical Biography*. Great Britain: Blackwell Publishers, 2001. ISBN 0-631-22850-0.
- VALDROVÁ, Jana. *Gender a společnost*. Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-7044-808-3.
- WATTS, Cerdic (ed.). *Jude the Obscure*. USA: Broadview Editions, 1999. ISBN 1-55111-171-3.
- WEBER, Carl J. *Hardy of Wessex: His Life and Literary Career*. New York: Columbia University Press, 1967.
- The Concise Oxford Dictionary of English Literature*. Oxford : Clarendon Press, 1954

Internetové zdroje:

- CRAIK, Elizabeth M. (ed.). *Women and the Law in Victorian England* [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <http://www.st-andrews.ac.uk/~www_se/personal/pvm/Women.html>.
- Rozhovor nad Biblií : Matouš 17* [online]. 2008 [cit. 2009-06-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.rozhovor.cz/bible/matous/17mat>>.

12. PŘÍLOHY

Obr.1

Obr.2

